

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav obecné lingvistiky

Bakalářská práce

Michael Andrlé

České sloveso *jít* jako prostředek pro vyjádření budoucnosti

Czech verb *jít* as a means to express the future

Praha 2023

Vedoucí práce: doc. PhDr. Lucie Saicová Římalová, PhD.

Poděkování

Děkuji doc. PhDr. Lucii Saicové Římalové, Ph.D. za odborné vedení, za Váš čas, cenné rady a věcné připomínky při zpracování mé bakalářské práce. Vaše odborná činnost současná i minulá byla pro téma této práce významným zdrojem a inspirací. Rovněž tímto děkuji všem respondentům za jejich přínos pro výzkumnou část této bakalářské práce.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 3. května 2023

Michael Andrlé

Klíčová slova

gramatikalizace; jít; to be going to; slovesa pohybu; čas; budoucnost

Key words

grammaticalization; jít; to be going to; verbs of motion; tense; future

Abstrakt

Účelem této práce je vytvořit popis slovesa *jít* jako prostředku pro vyjádření budoucnosti a provést srovnání s obvyklým vývojem analogických vyjádření budoucnosti v rámci procesu gramatikalizace. Předložený popis vychází z dosavadního výzkumu v oblasti sémantiky slovesa *jít* a jeho možného použití k vyjádření budoucnosti, na který navazuje vlastní analýza založená na dvou sondách do mluveného korpusu a dotazníkovém šetření se 107 respondenty. Budoucnost vyjadřuje inchoativní význam konstrukcí *jít + infinitiv* a *jít + na + akuzativ*, jenž se vyznačuje větší mírou sémantického vyprázdnění složky pohybu a významem blízké budoucnosti či následnosti. Stav tohoto vyjádření v češtině odpovídá obvyklému vývoji vyjádření budoucnosti ze sloves pohybu a průběh gramatikalizace je indikován aktivními mechanismy reanalýzy a analogie a procesem generalizace významu. Pro analýzu gramatikalizace vyjádření budoucnosti pomocí slovesa *jít* v češtině bylo provedeno srovnání se stavy v angličtině a slovenštině, ve kterých je tento způsob vyjádření budoucnosti více gramatikalizován.

Abstract

The purpose of this thesis is to create a description of the Czech verb *jít* as a means to express the future and to compare it with the typical development of analogical future time references in the process of grammaticalization. The presented description is based on previous research in the field of semantics of the Czech verb *jít* and its possible use to express the future, followed by an analysis based on two spoken corpus-based studies and a survey with 107 respondents. The future is expressed by the inchoative meaning of the constructions *jít + infinitive* and *jít + na + accusative*, which is characterized by a more pronounced semantic generalization of the motion component and by referencing near future or succession of events. The state of this time reference in Czech corresponds to the typical development of the future time references from verbs of motion and the presence of grammaticalization is indicated by the active mechanisms of reanalysis and analogy and the process of generalization of meaning. In order to analyse the grammaticalization of the Czech verb *jít* as a means to express the future, a comparison was made with analogical future time references in English and Slovak, which were subjected to grammaticalization to a greater degree.

Obsah

1	Úvod.....	8
2	Gramatikalizace	10
2.1	Základy gramatikalizace	10
2.2	Parametry gramatikalizace.....	14
2.3	Mechanismy gramatikalizace	16
2.4	Gramatikalizace vyjádření budoucnosti ze sloves pohybu.....	21
2.5	Dílčí závěr ke gramatikalizaci	24
3	Vyjádření budoucnosti v češtině.....	25
3.1	Relevantní gramatické kategorie slovesa.....	26
3.2	Budoucí čas v češtině.....	30
3.3	Modalita.....	32
3.4	Infinitivní konstrukce s fázovými slovesy	35
3.5	Dílčí závěr k vyjádření budoucnosti v češtině.....	36
4	Sloveso <i>jít</i> v češtině	37
4.1	Slovesa pohybu v češtině.....	37
4.2	Významy slovesa <i>jít</i>	38
4.3	Významy konstrukce <i>jít + infinitiv</i>	42
4.4	Významy konstrukce <i>jít + na + akuzativ</i>	45
4.5	Dílčí závěr ke slovesu <i>jít</i> v češtině	46
5	Korpusová analýza konstrukcí se slovesem <i>jít</i>	48
5.1	Analýza konstrukce <i>jít + infinitiv</i>	48
5.2	Analýza konstrukce <i>jít + na + akuzativ</i>	52
5.3	Vybrané relevantní případy a poznatky	55
5.4	Dílčí závěr ke korpusové analýze	58
6	Dotazníkové šetření	59
6.1	Přijatelnost vět	61
6.2	Čas slovesa <i>jít</i>	63
6.3	Vid plnovýznamového slovesa	65
6.4	„Stavovost“	67
6.5	Přítomnost určení místa	69

6.6	Alternativní vyjádření budoucnosti	70
6.7	Vliv prvního a druhého jazyka, věku a kraje na odpovědi	72
6.8	Dílčí závěr k dotazníkovému šetření	75
7	Gramatikalizace slovesa <i>jít</i>	77
7.1	Srovnání s dalšími prostředky vyjádření budoucnosti.....	80
7.2	Srovnání s angličtinou a slovenštinou	81
7.3	Dílčí závěr k možné gramatikalizaci slovesa <i>jít</i>	82
8	Závěr	83
9	Diskuze	85
	Seznam použitých zdrojů.....	87
	– Monografie, příspěvky ve sbornících a články v časopisech	87
	– Korpusy, databáze a slovníky	91
	Seznam příloh	93
	Seznam vět, obrázků a tabulek.....	93
	– Věty.....	93
	– Obrázky.....	94
	– Tabulky v textu	94
	– Tabulky v přílohách.....	95

1 Úvod

Budoucnost vyjádřená slovesy pohybu patří mezi nejvíce rozšířené prostředky vyjádření budoucnosti napříč jazyky (Dahl 2000, s. 314), v češtině však doposud nebylo toto vyjádření budoucnosti zevrubně zkoumáno. Řada prací v oblasti syntaxe, morfologie i sémantiky budoucí, přesněji řečeno následný význam slovesa *jít* zmiňují (jako tzv. intenční typ jej popisuje již Kopečný 1958, s. 96). V rámci svých prací se tomuto vyjádření budoucnosti věnovali především Saicová Římalová (2010), Bláha (2008) a Škodová (2017), nezabývali se však jeho bližšími vlastnostmi, jako jsou preference vidu či času, kontexty, které jej mohou ovlivňovat, a hlubší analýzou jeho gramatikalizace. Cílem této práce je tedy zjistit, nakolik sloveso *jít* slouží v češtině k vyjádření budoucnosti, jaké má toto vyjádření vlastnosti, v jakých kontextech se objevuje nebo které ho naopak blokují a jak rozsáhlá je jeho gramatikalizace.

Teoretická část naší práce se skládá ze tří částí. V první kapitole se zaměříme na gramatikalizaci – co představuje, jaké k ní jsou přístupy a jak probíhá v souvislosti s vyjádřením budoucnosti pomocí sloves pohybu. Na základě předních prací v oblasti gramatikalizace, kterými jsou zejm. Lehmann (2002), Hopper–Traugott (2003) a Bybee, Perkins a Pagliuca (1994), společně s popisem analogických prostředků v jiných jazycích se pokusíme sestavit model průběhu gramatikalizace vyjádření budoucnosti pomocí sloves pohybu. Ve druhé kapitole představíme popis ostatních způsobů vyjádření budoucnosti v češtině: budoucího času, jistotní a dispoziční modalit a fázových sloves, přičemž se zaměříme na jejich specifické vlastnosti a odlišnosti. Ve třetí kapitole se budeme zabývat slovesy pohybu v češtině a podrobným popisem významů slovesa *jít*. Pokusíme se určit význam vyjadřující budoucnost a zaměříme se na popis jeho vlastností a odlišností ve srovnání s ostatními významy slovesa *jít*.

Praktická část naší práce se skládá z korpusové analýzy konstrukcí se slovesem *jít* a dotazníkového šetření. Na základě poznatků z teoretické části provedeme dvě sondy do mluvených korpusů Českého národního korpusu – jednu pro konstrukci *jít + infinitiv* a druhou pro konstrukci *jít + na + akuzativ*. Vedle korpusové analýzy se zaměříme také na vybrané relevantní případy jako např. konstrukci *jít spát*, která je typickým, ale zároveň poměrně problematickým případem vyjádření budoucnosti pomocí slovesa *jít*.

Korpusová data jsou vhodná pro analýzu relativních četností výskytů jednotlivých významů i jejich gramatických a sémantických kategorií, zvolená analýza však neumožňuje ověření přijatelnosti určitých vyjádření ani hlubší analýzu jejich významu. Na základě získaných poznatků tedy provedeme dotazníkové šetření, ve kterém respondenti budou hodnotit přijatelnost méně typických vyjádření a význam konstrukce *jít + infinitiv* ve vybraných kontextech. Dotazníkové šetření proběhne formou elektronického dotazníku, ve kterém respondenti budou hodnotit přijatelnost, přemístění mluvčích a dobu, za jakou daný děj nastane u dvaceti vět.

Ve třetí a poslední kapitole praktické části se na základě poznatků z korpusové analýzy a dotazníkového šetření pokusíme určit, do jaké míry je vyjádření budoucnosti pomocí slovesa *jít* v češtině gramatikalizováno, vymezíme ho vůči ostatním způsobům vyjádření budoucnosti v češtině a provedeme krátké srovnání se stavy analogického vyjádření budoucnosti v angličtině a ve slovenštině, v nichž je vyjádření budoucnosti pomocí sloves pohybu více rozvinuto a obecně přijímáno.

Každá kapitola sestává z vlastní obsahové části a dílčího závěru, který slouží pro shrnutí a připomenutí klíčových poznatků. V průběhu práce se neomezíme pouze na výklad jednoho autora či jednoho směru, ale pokusíme se skloubit nejdůležitější poznatky různých analýz. Tento přístup považujeme za vhodný vzhledem k nedostatku dosavadního výzkumu.

2 Gramatikalizace

V této kapitole položíme potřebné teoretické základy v oblasti teorie gramatikalizace, která je jedním z hlavních nástrojů pro tvorbu vyjádření budoucnosti a samostatné kategorie budoucího času. Zvláštní pozornost budeme věnovat procesům a jevům, které vedou ke vzniku vyjádření budoucnosti pomocí sloves pohybu. Výklad použitý v této kapitole je založen především na pracích Lehmana (2002) a Hoppera–Traugottové (2003) s doplněními z dalších předních gramatikalizačních prací, jako jsou Bybee, Perkins a Pagliuca (1994), Dahl (2000), Haspelmath (1991) a Heine–Kuteva (2002).

V prvním oddílu (2.1) krátce shrneme historii výzkumu v oblasti gramatikalizace a představíme základní koncepty a termíny potřebné pro výklad gramatikalizační teorie. Rovněž vymežíme gramatikalizaci jako samostatný druh jazykové změny a nahlédneme také na motivaci tohoto procesu. Další dva oddíly se budou zabývat dvěma předními přístupy ke gramatikalizaci: popisem na základě parametrů (2.2) a popisem na základě mechanismů (2.3). V následujícím oddílu (2.4) se zaměříme na gramatikalizaci vyjádření budoucnosti se zvláštním zřetelem k vyjádření budoucnosti pomocí sloves pohybu. V posledním oddílu (2.5) shrneme důležité poznatky ve spojení s tématem naší práce a vyznačíme důležité body, které poslouží našemu výzkumu v dalších částech práce.

2.1 Základy gramatikalizace

Termín gramatikalizace poprvé použil v roce 1912 francouzský jazykovědec Antoine Meillet ve svém díle *L'évolution des formes grammaticales*, základní myšlenku gramatikalizačního procesu však popsal již v polovině 18. století francouzský filozof Étienne Bonnot de Condillac a podrobnějšími popisy se na začátku 19. století zabýval např. Wilhelm von Humboldt (Lehmann 2002, s. 1). Současný zájem o gramatikalizaci začal na konci 20. století společně s vlivnou publikací Christiana Lehmana z roku 1982: *Thoughts on grammaticalization*, v níž autor podrobně popisuje tehdejší výzkum a vymezuje sadu základních parametrů gramatikalizace (Hansen 2017, Gramatikalizace in NESČ).

Meilletův (1912, s. 131, vlastní překlad) popis gramatikalizace jako „přirazení gramatických vlastností k jinak autonomnímu slovu“¹ přetrvává s jistými doplněními až

¹ „[...] attribution du caractère grammatical à un mot jadis autonome.“

dodnes. Hopper–Traugott (2003, s. xv, vlastní překlad) definují gramatikalizaci jako „druh [jazykové] změny, v jejímž důsledku lexikální jednotky a konstrukce získávají v určitých jazykových kontextech gramatické funkce a po dokončení procesu gramatikalizace pokračují ve vývoji nových gramatických funkcí“.² Takovýto popis sdílí také ostatní autoři: Bybee–Perkins–Pagliuca (1994), Lehmann (2002) či Haspelmath (1998) uvažují o přechodu z lexikálních morfémů či jednotek ke gramatickým, další autoři jako Heine–Kuteva (2002) či Kuryłowicz (1965) však uvažují o přechodu z méně gramatické formy k více gramatické.

Základní vlastností gramatikalizace, na které se popisy různých autorů shodují, je, že se jedná o jednosměrný diachronní proces skládající se z několika na sebe navazujících dílčích změn. Jedná se především o změny ve formální reprezentaci a významu gramatikalizovaných forem,³ ovlivněny jsou však také syntaktické vztahy a další aspekty gramatiky. Tento sled změn je podobný napříč jazyky a lze ho pozorovat na tzv. **gramatikalizačních stezkách**, kterými jednotlivé formy procházejí. Popis gramatikalizačních stezek je založen především na rozdělení celého procesu gramatikalizace na fáze, mezi kterými probíhají určité změny. Tyto změny nejsou okamžité a stejně jako celý proces nemají jasně ohraničený začátek ani konec. Některé změny mohou být nenaplněny nebo zcela vynechány a obdobně může být celý proces nedokončen (Hopper–Traugott 2003, s. 6). Jako příklad uveďme téměř univerzální gramatikalizační stezku míry gramatikality formy, která souvisí s vázaností a spojením (fúzí) formy s jejím řídicím členem (tj. formy vpravo jsou více gramatické než formy vlevo; více ke gramatikalitě a vázanosti v následujícím oddílu; převzato ze stejného zdroje, s. 7):

PLNOVÝZNAMOVÉ SLOVO → GRAMATICKÉ SLOVO → KLITIKON → FLEKTIVNÍ AFIX

Lehmannův (2002) popis fází gramatikalizace zobrazuje tabulka 1. Pro jednodušší ilustraci tento popis předpokládá před samotným procesem gramatikalizace stav volných a potenciálně neskloňovaných lexikálních slovních spojení v diskurzu. Tato volná slovní spojení jsou spojena do analytických syntaktických konstrukcí při fázi **syntakticizace**, čímž některé lexikální složky slovního spojení získávají gramatickou funkci. Při následující fázi

² „[...] the change whereby lexical items and constructions come in certain linguistic contexts to serve grammatical functions and, once grammaticalized, continue to develop new grammatical functions.“

³ Pro předmět procesu gramatikalizace (neboli to, co prochází procesem gramatikalizace) používáme v souladu s naším primárním zdrojem v oblasti teorie gramatikalizace (Hopper–Traugott 2003) termín „gramatikalizovaná forma“. Termíny používané ostatními autory, tj. „znak“ (Lehmann 2002) a „gram“ (Bybee, Perkins a Pagliuca 1994; Dahl 2000), jsou v našem textu nahrazeny.

morfoložizace jsou analytické konstrukce redukovány na aglutinační syntetické konstrukce a při dalším upevnění jednotnosti slova jsou aglutinační morfémy dále redukovány na flektivní morfémy během fáze **demorfemizace**. Na konci procesu může dojít k úplné **ztrátě** vyjádření gramatické kategorie – forma je dále redukována až na nulový tvar nebo je vypuštěna či nahrazena. Jednotlivé fáze jsou zasazeny do úrovní gramatiky, ve kterých jejich dílčí změny probíhají.

úroveň	diskurz		syntax		morfoložie		morfofonemika	
technika	izolační	→	analytická	→	syntetická-aglutinační	→	syntetická-flektivní	→ ∅
fáze		↑		↑		↑		
proces			syntakticizace		morfoložizace		demorfemizace	ztráta
			⏟					
			gramatikalizace					

Tabulka 1: Fáze gramatikalizace (převzato z Lehmann 2002, s. 12)

Gramatikalizační stezky se netýkají pouze změn ve formální reprezentaci – význam a funkce formy na začátku gramatikalizačního procesu do jisté míry předurčují její cestu a v konečném důsledku také výsledek celého procesu (Bybee–Perkins–Pagliuca 1994, s. 9). Užitečným nástrojem pro popis změn ve významu a funkci jsou **sémantické domény**, které sdružují slova a koncepty (lexikon) popisující určitou část reality (Brinton 2010, s. 112).⁴ Jako příklad uveďme pro naši práci klíčovou doménu POHYBU V PROSTORU, která popisuje pohyb nějaké entity (téma) z jednoho místa (start) na druhé (cíl) po prostoru mezi nimi (cesta) a zahrnuje koncepty jako *jít, přijít, letět, pohybovat se, cestovat* a mnoho dalších (heslo MOTION v databázi FrameNet, Ruppenhofer et al. 2010, vlastní překlad). Gramatikalizační stezky lze poté zachytit tzv. **mapováním** domény zdrojové na doménu cílovou – lexikon zdrojové domény je použit k vyjádření konceptů cílové domény. Mapování je motivováno především metaforickou extenzí a použitím již existujících konkrétních (lexikálních) konceptů k vyjádření abstraktních (gramatických) konceptů (Heine–Kuteva 2002, s. 3; Haspelmath 1998, s. 319; více k tomuto Lakoff–Johnson 2003). Příkladem může být gramatikalizace budoucího času nedokonavých sloves v češtině, který vychází z konstrukce s budoucími tvary slovesa *být* vyjadřující změnu stavu (Dahl 2000, s. 322; Heine–Kuteva 2002, s. 96; viz oddíl 4.4.1):

ZMĚNA STAVU → BUDOUCNOST

⁴ Též nazývané sémantická pole. Tento výklad vychází z teorie sémantických rámců či polí.

Jak již bylo řečeno, autoři se shodují na základním popisu a vlastnostech gramatikalizace, to samé však neplatí pro přístup k vnitřnímu fungování tohoto procesu. Jednotlivé přístupy lze rozdělit na dva směry: popis na základě **parametrů**, jehož předním představitelem je Christian Lehmann (viz oddíl 2.2), a popis na základě **mechanismů** (viz oddíl 2.3). Některé základní aspekty, např. vymezení procesů ztráty sémantického materiálu a rozšíření použití, se vyskytují v přístupech všech autorů. Zásadní rozdíly najdeme především v uznání role procesů reanalýzy a analogie jako klíčových pro gramatikalizaci a vymezení dalších přidružených procesů, jako je například specializace. Popis na základě parametrů se soustředí na zachycení gramatikalizace pomocí měřitelných jednotek, jejichž hodnota se během nadřazeného procesu gramatikalizace vlivem podřazených procesů mění. Popis na základě mechanismů se zabývá procesy, které se podílejí na gramatikalizaci, a jejím odlišením od ostatních druhů jazykové změny.

Základním předpokladem gramatikalizace je jednosměrnost jazykových změn. Ačkoli se nutně nemusí jednat o pravou jazykovou univerzálii, jelikož existují nečetné výjimky,⁵ jedná se minimálně o velmi silnou tendenci, kterou svým rozsahem a silou autoři jako Hopper–Traugott (2003, s. 17) přirovnávají k základním fonetickým procesům. Tento předpoklad společně s principem určení zdroje (source determination) umožňuje vznik gramatikalizačních stezek (Bybee–Perkins–Pagliuca 1994, s. 22).

Důležitým poznatkem o gramatikalizaci a jazykové změně obecně je vrstvení a koexistence konkurenčních forem, jejichž motivací není pouze „zaplnění díry“ v jazykovém systému, nýbrž i jejich pragmatický význam a interakce mluvčích. V rámci cílové domény mohou být gramatikalizovány nové formy, které se následně vzájemně ovlivňují s původními formami, čímž vzniká tzv. layering neboli **vrstvení** (Hopper–Traugott 2003, s. 125). Tento společný výskyt nemusí nutně znamenat konkurenci a ztrátu původního vyjádření, ale naopak díky „vytrvalosti“ některých elementů původního významu mohou obě formy existovat společně a plnit odlišné funkce (princip perzistence). V opačném případě se původní forma vytrácí na úkor nové při procesu specializace (Hopper 1991, s. 25–35; viz oddíl 2.3). V případě budoucího času není vrstvení v kontextu nám příbuzných jazyků nijak neobvyklé: v češtině a dalších západoslovanských jazycích se vyskytují tři nekonkurující způsoby vyjádření (viz oddíl 3.2), v řadě románských jazyků (francouzština, španělština a portugalština) si konkurují původní syntetické a nové

⁵ Většinou se o těchto případech uvažuje jako o samostatných procesech a nikoli jako o gramatikalizaci s obráceným směrem (Hopper–Traugott 2003, s. 100-106).

tzv. deandativní⁶ formy a angličtina obsahuje systém tří nekonkurujících vyjádření s odlišným původem i stářím (Dahl 2000, s. 319 a 322).

Motivací jazykové změny a gramatikalizace mohou být kromě obvykle zmiňovaného nahrazení pravidla při osvojování jazyka (proces reanalýzy, více v oddílu 2.3) také pragmatické faktory v interakci mluvčích (Hopper–Traugott 2003, s. 71–73). Klíčovým je v tomto případě **princip ekonomie** a „balancování“ mezi kreativitou a rutinizací. Jazykovou ekonomii lze chápat jako snahu o maximální efektivitu (dosažitelnou např. skrze minimální diferenciaci) a zároveň maximální informativnost. Idiomatizací lze zvýšit efektivitu bez ztráty informativnosti, tato rutinní vyjádření však ztrácejí na expresivitě a jsou nahrazovány novými, expresivnějšími vyjádřeními při **procesu obnovy** (renewal). Expresivita je odrazem kreativity mluvčího a slouží ke zvýšení informativnosti pro posluchače a zároveň umožňuje mluvčímu vyjádřit jeho postoj k situaci.

2.2 Parametry gramatikalizace

Lehmann (2002) ve své práci vnímá gramatikalizaci jako nadřazený proces, který je zachycen řadou parametrů popisujících aspekty formy³ v paradigmatické a syntagmatické rovině jazyka. Základním měřítkem gramatikalizace je **autonomie**, která souvisí s volností použití formy a je konverzní k její gramatikalitě.⁷ Autonomii ovlivňují zejm. podřazené procesy skrze jednotlivé aspekty.

Prvním aspektem je **váha**, která formu odlišuje od ostatních členů její třídy a udává její prominenci v syntagmatu. Parametr **integrity** zachycuje schopnost formy udržet si svou identitu, která je realizována jejím fonologickým a sémantickým materiálem. Tento materiál lze zachytit fonologickými segmenty a sémantickými komponenty, které jsou při procesech fonologické redukce a sémantického vyprázdnění⁸ odbourávány, což vede ke zjednodušení až ztrátě fonologických segmentů či částí významu. **Strukturní rozsah** je parametr určující velikost syntagmatické konstrukce, na kterou se forma váže. Velikost konstrukce je v tomto případě chápána jako úroveň gramatické struktury. Více gramatikalizované formy se obvykle specializují na určité konstrukce s nižší úrovní. Např. v češtině jsou pádové

⁶ Tzn. konstrukce vycházející ze spojení se slovesem odpovídajícímu českému *jít*.

⁷ Problémem gramatikalitě se zabýval Lehmann (2002, s. 9) již v úvodu své práce. Tento termín používáme tedy ve stejném smyslu, tedy jako „to, co je součástí gramatiky“ narozdíl od „toho, co je součástí lexika“.

⁸ Pro jednotnost bylo Lehmannovo (2002) označení těchto procesů („fonologická“ a „sémantická eroze“) nahrazeno označením Hoppera–Traugottové (2003). Více o těchto procesech v oddílu 2.3.

koncovky vázány přímo na jména, zatímco předložky jsou vázány na strukturně větší předložkové fráze (Lehmann 2002, s. 128; Oliva 2017, Složka in NESČ). Proces snížení úrovně gramatické struktury se nazývá kondenzace. Oba zmíněné procesy vedou ke snížení váhy a tím také ke snížení autonomie.

Druhý aspekt je **koheze**, při jejímž poklesu forma systematicky nabývá nová spojení s jinými formami. Parametr **paradigmaticity** je „[...] formální a sémantické začlenění paradigmatu jako celku i samotné subkategorie do paradigmatu své obecné kategorie“ (Lehmann 2002, s. 118, vlastní překlad).⁹ Při procesu paradigmaticizace jsou rozdíly dotčených forem zmenšovány a jsou tím spojovány do těsně strukturovaného paradigmatu. **Vázanost** je síla spojení, které má forma se svým řídicím členem v syntagmatu a je snižována procesem koalescence. Škála volnosti tohoto spojení probíhá od juxtaopozice forem až ve spojení v podobě klitik, univerbizace, aglutinace a fúze.

Třetím a posledním aspektem je **variabilita**, která je konverzní ke gramatikalitě formy. **Paradigmatická variabilita** je parametr označující volnost, s jakou mluvčí vybírá formy. Rozlišuje se intraparadigmatická variabilita, která se týká volby prvků v paradigmatu stojících v opozici, a transparadigmatická variabilita, která se týká volby použití paradigmatu jako celku. Paradigmatická variabilita je snížena obligatorifikací. **Syntagmatická variabilita** označuje volnost, s jakou může forma měnit svou pozici v konstrukci a je snížena fixací slovosledu. Výše zmíněné parametry a jejich procesy pro přehlednost zobrazuje tabulka 2.

aspekt	rovina	
	paradigmatická	syntagmatická
váha	integrita <i>eroze</i>	strukturní rozsah <i>kondenzace</i>
koheze	paradigmaticita <i>paradigmaticizace</i>	vázanost <i>koalescence</i>
variabilita	paradigmatická var. <i>obligatorifikace</i>	syntagmatická var. <i>fixace slovosledu</i>

Tabulka 2: Aspekty, parametry a procesy gramatikalizace (převzato z Lehmann 2002, s. 110)

Jednotlivé parametry lze do jisté míry kvantifikovat a tím také porovnávat: fonologickou integritu na základě srovnání počtu rysů či segmentů se stavem na začátku

⁹ „[...] the formal and semantic integration of both of a paradigm as a whole and of a single subcategory into the paradigm of its generic category.“

procesu gramatikalizace, sémantickou integritu mírou spojení sémantických rysů s jejich sémantickou reprezentací, paradigmaticitu součtem členů paradigmatu, strukturní rozsah úrovní gramatické struktury a maximálním počtem uzlů řídicího členu konstrukce a syntagmatickou variabilitu počtem potenciálních pozic v syntagmatu. Naopak paradigmatickou variabilitu a vázanost je velmi obtížné kvantifikovat a tím také porovnávat.

V „normálním“ případě je průběh gramatikalizace jednotlivými parametry rovnoměrný, jak však poukazuje sám autor i řada dalších studií (např. Hopper–Traugott 2003, s. 32), v nezanedbatelném podílu případů může být průběh jednotlivých parametrů zpomalený či zcela nepřítomný. Stejně tak se může již započatý podřazený či celý nadřazený proces zastavit. Takové případy popisuje Lehmann (2002) jako speciální a za jejich zdroj považuje analogii (viz oddíl 2.3). I přes to jsou některé parametry spolu silněji provázané, a to zejm. parametry váhy a variability. Tato provázanost však záleží zejm. na gramatické struktuře jazyka a objektivní popis označuje autor jako předčasný.

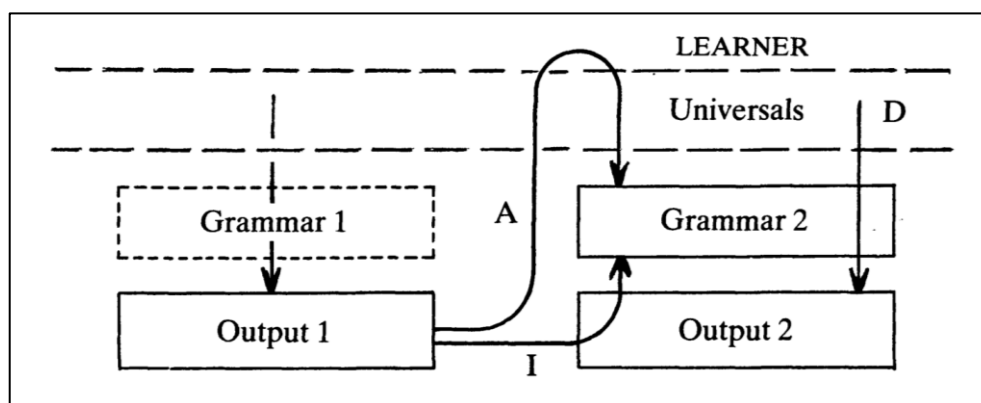
2.3 Mechanismy gramatikalizace

V této části vstupuje do popření fakt, že teorie gramatikalizace není jednotná a existuje celá řada přístupů, které se v některých ohledech nejen výrazně liší, ale také se vůči ostatním přístupům vymezují. Nejvýraznějším rozdílem je role reanalýzy, která je pro některé autory klíčová (např. Andersen 2001 a Hopper–Traugott 2003) a pro jiné je pouze podřazeným procesem (např. Lehmann 2002) nebo s ní vůbec nepracují (např. Heine a Kuteva 2002 a Bybee–Perkins–Pagliuca 1994). Z tohoto hlediska lze přístupy rozdělit na gramatikalizaci jako expanzi, které zahrnují reanalýzu a rozšíření analogií, a gramatikalizaci jako redukci, které vnímají gramatikalizaci jako zvýšení závislosti. V naší práci se zaměříme na výklad Hoppera–Traugottové (2003), přihlédneme však také k přístupům ostatních autorů, a to zejm. z důvodu jejich výzkumu v oblasti gramatikalizace vyjádření budoucnosti. Nesmíme zapomenout, že gramatikalizace je druh jazykové změny a s jinými jazykovými změnami sdílí řadu vlastností. Níže zmíněné mechanismy a procesy jsou s gramatikalizací úzce spojené, oba jevy však mohou existovat nezávisle na sobě.¹⁰ Hopper–Traugott (2003) vymezují dva klíčové mechanismy, které stojí na začátku gramatikalizace: reanalýzu a analogii.

Pro pochopení reanalýzy a analogie se nejdříve musíme zaměřit na to, jak jazyková změna vzniká. Teorií o vzniku jazykové změny a její spojitosti s osvojováním jazyka je celá

¹⁰ Více o této problematice např. Haspelmath (1998).

řada. V této práci se na jazyk a jazykovou změnu zaměříme v návaznosti na teorii gramatikalizace v pojetí Hoppera–Traugottové (2003) spíše z pohledu generativního modelu jako na systém pravidel.¹¹ Jazyk se nemění samovolně a jako celek, ale mění se pouze jazyk na úrovni jednotlivých mluvčích. Z tohoto pohledu lze jazyk chápat jako systém pravidel – gramatiku – který si jednotliví mluvčí osvojují. Každý mluvčí si takto vytváří svou vlastní gramatiku na základě řeči ostatních mluvčích, která je výstupem jejich vlastní gramatiky. Jazyková změna nastává při nahrazení pravidla v gramatice ostatních mluvčích novým, odlišným pravidlem v gramatice nového mluvčího. Tato změna nemusí být okamžitě zřejmá, jelikož produkuje stejný výstup jako původní pravidlo, projevit se však může později (tamtéž, s. 39–43). K vyvozování gramatiky slouží tři způsoby usuzování: indukce, dedukce a abdukce. Obrázek 1 (Anttila 1989, s. 195–200) popisuje tento proces: nový mluvčí (Learner) zachytí výstup jiného mluvčího (Output 1) a s pomocí již osvojených univerzálních pravidel (Universals) metodou abdukce (A) vyvodí nové pravidlo (Grammar 2). Správnost tohoto nového pravidla poté mluvčí testuje indukcí (I) srovnáváním hypotézy s dalšími daty a dedukcí (D) produkcí nových výstupů (Output 2).

Obrázek 1: Model jazykové změny (převzato z Anttila 1989, s. 197).

Výše popsáný jev je příkladem **reanalýzy** – mechanismu, při kterém dochází ke změně podpovrchové struktury a který nezahrnuje okamžité zřejmé změny v její povrchové reprezentaci. Tato podpovrchová změna může obsahovat změny konstituce, struktury, kategorie, gramatických vztahů nebo (také) koheze formy (Harris–Campbell 1995, s. 61–65). Změnu konstituce a struktury – tzv. rebracketing neboli přezávorkování – lze zjednodušeně popsat jako změnu řídicího členu formy (neboli toho, k čemu se forma

¹¹ Sami autoři poukazují na nedostatky této i konkurenčních teorií a volbu odůvodňují tím, že tento model poskytuje dostatečný a zároveň poměrně jednoduchý a přímočarý pohled na problematiku jazykové změny. Podobný výklad lze nalézt také u ostatních autorů.

váže; např. krok II. ve větách (1) a (2) níže). Změna kategorie a gramatických vztahů se týká reinterpretace gramatické kategorie formy nebo změny požadovaných gramatických kategorií ostatních členů konstrukce respektive. Změna koheze znamená změnu v samostatnosti formy jakožto samostatného slova, klitika, afixu nebo menší neanalyzovatelné části, přičemž pro gramatikalizaci je typická fúze (tzn. snížení samostatnosti, např. krok IV. ve větě (2) níže).¹² Jak již bylo zmíněno, při této reinterpetaci pravidla zprvu nedochází k žádným viditelným změnám, jelikož nové pravidlo vytváří a musí vytvářet stejné výstupy jako pravidlo původní, v opačném případě by bylo nové pravidlo testováním zamítnuto. Reanalýza probíhá na syntagmatické úrovni a představuje jakousi preparativní fázi, při které vzniká víceznačnost, ve které obě pravidla existují společně, přičemž jejich strukturní rozdíly vytvářejí možnost dalšího rozdílného vývoje (Hopper–Traugott 2003, s. 51).

Změny pravidel se stávají zřetelné až po jejich rozšíření do nových kontextů mechanismem **analogie**, při kterém jsou do paradigmatu začleňovány nové formy. Nejvíce obvyklou motivací jazykové změny v rámci analogie je metaforická inference, při které dochází k mapování sémantických domén (Lakoff–Johnson 2003; více k motivaci jazykové změny a sémantickým doménám v oddílu 2.1). Klíčovou metaforou pro naši práci je POHYB V PROSTORU JE POHYB V ČASE, která zahrnuje mapování domény pohybových schémat na doménu vyjádření času (Hopper–Traugott 2003, s. 84–87).

(1)	I.	<i>[Hamburg]</i> + <i>[er]</i>	
	II.	<i>[ham]</i> + <i>[burger]</i>	(reanalýza)
	III.	<i>[cheese]</i> + <i>[burger]</i>	(analogie)

Jednoduchý případ reanalýzy a analogie ilustruje věta (1). Na počátku (krok I.) vyjadřovalo spojení *[Hamburg]* + *[er]* „pokrm z Hamburku“. Následně (krok II.) byla první slabika reanalyzována jako samostatný, mluvčímu známý a pro popisovaný objekt relevantní morfém *[ham]* „šunka“ následovaný novým výrazem *[burger]*, který popisuje tento specifický druh pokrmu. Tento krok je případem přezávorkování, při kterém došlo ke změně struktury. Do této doby byla změna skrytá, než nakonec (krok III.) byl nový výraz rozšířen do nových kontextů analogií při nahrazení důležité ingredience pokrmu kupř. sýrem, čímž vzniklo nové spojení *[cheese]* + *[burger]*. (tamtéž, s. 50)

¹² Změna koheze tedy odpovídá Lehmannovu (2002) parametru vázanosti a procesu koalescence.

Popis těchto dvou mechanismů je soustředěn na jazykovou změnu při osvojování řeči, a to zejm. dětí. Andersen (2001, s. 231n) vhodně doplňuje možnost přijetí nového pravidla i po osvojení jazyka. V takovémto popisu existuje rozlišení mezi reanalýzou, která je jako jediná schopna vytvářet nová pravidla, a **adopci**, která umožňuje přijetí nového pravidla do již existující gramatiky mluvčích. Na reanalýzu i adopci navazuje **aktualizace** gramatiky. Tento přístup lze znázornit následovně:

REANALÝZA (mluvčí 1) → AKTUALIZACE (1) → ADOPCE (2) → AKTUALIZACE (2)

Na gramatikalizaci se podílí řada dalších procesů. Téměř všechny porovnávané studie obsahují přinejmenším procesy fonologické redukce, ztráty sémantického materiálu (neboli desémantizace, generalizace nebo sémantické vyblednutí či vyprázdnění), ztráty typických kategoriálních vlastností (neboli dekategoriálizace či dekategoriace) a rozšíření pravidla buď extenzí nebo mechanismem analogie. Hopper–Traugott (2003) uvádí následující procesy: generalizace, dekategoriálizace, specializace, divergence a obnova.¹³

Na **generalizaci** lze nahlížet z pohledu významu a gramatické funkce. O tom, že se při gramatikalizaci původní význam formy vytrácí a je značně zobecňován, není pochyb. Autoři se tak soustředí na obecné tendence platné v průběhu procesu. Lexikální jednotky vstupující do gramatikalizace mají obvykle poměrně obecný význam. U sloves se jedná o hyperonyma – např. sloveso *jít* vstupuje do gramatikalizace častěji než sloveso *procházet se* (Hopper–Traugott 2003, s. 101; více také Bybee–Perkins–Pagliuca 1994, s. 5). Generalizací lze formu použít ve více kontextech a zároveň vzniká víceznačnost. Z pohledu gramatické funkce dochází při generalizaci k postupnému uvolňování morfosyntaktických omezení možného použití a tím také k obecnějšímu významu formy. Jako příklad lze uvést progresivní konstrukci v angličtině, která je tvořena pomocným slovesem *be* a přítomným příčestím plnovýznamového slovesa (tvořeném koncovkou *-ing*). Zprvu byla tato konstrukce omezena pouze na aktivní konstrukce s činitelem v podmětu (např. *He is walking*), poté byla rozšířena také na pasivní konstrukce (např. *The house was being built*) a nakonec také na konstrukce vyjadřující stavy neživotných entit (např. *There are statues standing in the park*). (Hopper–Traugott 2003, s. 100–106)

Při **dekategoriálizaci** dochází ke ztrátě typických vlastností kategorie gramatikalizované formy. Dochází zde k přesunu z „hlavní“ kategorie, kterou obvykle bývají jména či slovesa, do „vedlejší“ kategorie, jakou jsou kupř. klitika. Typické vlastnosti

¹³ Jednotlivé procesy jsou popsány níže. Proces obnovy byl popsán na konci oddílu 2.2.

se odvíjí zejm. z jazykové typologie: u evropských jazyků obvykle dochází ke ztrátě schopnosti vyjádření gramatických kategorií – v případě jmen se jedná o ztrátu skloňování a u sloves o ztrátu časování; u strukturně odlišných jazyků (např. u čínštiny), může docházet ke ztrátě jiných vlastností, kupř. schopnosti plnění určitých syntaktických funkcí. (tamtéž, s. 106)

Specializace zahrnuje zúžení možného výběru alternativních způsobů vyjádření. Na rozdíl od generalizace se specializace týká frekvence použití formy, nikoli jejího významu. Z tohoto pohledu je přístup Hoppera–Traugottové (2003) podobný Lehmannovu (2002) procesu obligatorifikace. Hopper (1991, s. 22, vlastní překlad) specializaci popisuje následovně: „V rámci funkční domény, v jedné fázi může existovat několik forem s různými sémantickými nuancemi. Při procesu gramatikalizace je tento výběr omezován a menší počet forem získává více obecné gramatické významy.“¹⁴

Divergence je proces, při kterém gramatikalizovaná forma začíná procházet odlišnými formálními změnami než forma původní. Obě formy jsou vnímány jako jedna do té doby, než se gramatikalizovaná forma stane klitikem či afixem. Důvodem této změny jsou především fonologická redukce a ztráta prozodické samostatnosti při redukci na klitikon a na afix. (Hopper–Traugott 2003, s. 118)

Dalším procesem je **fonologická redukce**, při které dochází ke ztrátě fonologického materiálu.¹⁵ Tento proces je velmi běžný napříč všemi druhy jazykové změny, gramatikalizace nevyjímaje (tamtéž, s. 154). Zjednodušení fonologické struktury hraje významnou roli v přeměně volného morfému v klitikon a afix ve fázích morfologizace a demorfemizace (viz proces divergence; založeno na Hopper–Traugott 2003, s. 118–119 s vlastním doplněním).

Výše zmíněné procesy neprobíhají najednou a jejich trvání může trvat desítky či stovky let. Zatímco některé procesy jako generalizace či specializace probíhají relativně brzy, procesy jako fonologická redukce, dekategoriace či obnovení probíhají až v pozdějších fázích gramatikalizace. Některé právě probíhající změny navíc nemusí být z pohledu pozorovatele zřejmé. Hopper–Traugott (2003, s. 97) podotýkají, že v rozporu s teorií sémantického vyblednutí (vyprázdnění) sémantický materiál na začátku

¹⁴ „Within a functional domain, at one stage a variety of forms with different semantic nuances may be possible; as grammaticization takes place, this variety of formal choices narrows and the smaller number of forms selected assume more general grammatical meanings.“

¹⁵ Hopper–Traugott (2003, s. 127) tento proces uvádí jako produkt zvýšené frekvence používání.

gramatikalizace naopak přibývá, jelikož forma získává nové gramatické funkce, na úkor kterých bude lexikální význam potlačen. Na samotném konci procesu je původní lexikální význam ztracen, ale i přes to mohou být některé prvky původního významu promítnuty do omezení v distribuci. Tento jev definuje Hopper (1991, s. 28) jako **princip perzistence**. Případem tohoto omezení v distribuci je např. existence tří způsobů tvoření jednoduchého budoucího času v angličtině pomocnými slovesy *will*, *shall* a *go* (viz následující oddíl).

2.4 Gramatikalizace vyjádření budoucnosti ze sloves pohybu

Gramatikalizace je jedním z nejproduktivnějších nástrojů pro tvorbu vyjádření budoucnosti, plně gramatikalizovaná vyjádření jsou však méně častá (Dahl 2000, s. 314). Během gramatikalizace probíhá ve velké míře vrstvení (*layering*), které vede k existenci dvou či více možných vyjádření budoucnosti (Bybee–Perkins–Pagliuca 1994, s. 243),¹⁶ přičemž si často jednotlivá vyjádření díky principům perzistence a specializace nekonkurují a mají rozdílná použití. Mezi takové jazyky patří také čeština, ve které je druh konstrukce vázán na vid a význam slovesa (viz oddíl 3.1), a angličtina, ve které záleží na pragmatickém a sémantickém záměru mluvčího (Dahl 2000, s. 311–313).

Bybee–Perkins–Pagliuca (1994, s. 244) ve svém výzkumu uvádí, že vyjádření budoucnosti mají tendenci vycházet z poměrně úzkého lexikálního souboru nebo z konstrukcí s jinou, funkčně příbuznou funkcí: nejčastěji z konstrukcí se slovesy pohybu, z konstrukcí se slovesem odpovídajícím českému slovesu *být* nebo *stát se* a dále také z vyjádření přání, schopnosti nebo povinnosti a z příslovcí času. V neposlední řadě může vyjádření budoucnosti vycházet z jiných již ustálených kategorií sloves: obvykle přítomného času,¹⁷ imperfektivnosti nebo také perfektivnosti. Na jednotlivá vyjádření budoucnosti lze v určitém momentu jejich vývoje nahlížet jako na **úmysl**, který zachycuje děje ovlivnitelné vůlí mluvčího či lidského činitele, nebo jako na **předpověď**, která zachycuje děje mimo jejich kontrolu a s určitou mírou jistoty. S postupující gramatikalizací získávají vyjádření úmyslu schopnost vyjádřit budoucnost také jako předpověď (Dahl 2000, s. 309n; Bybee–Pagliuca 1987, s. 109–112).¹⁸ Příkladem může být gramatikalizační stezka

¹⁶ Konkrétně 49 ze 70 jazyků ve vzorku mají dva či více způsobů vyjádření budoucnosti.

¹⁷ V evropských jazycích se jedná spíše o projev bezpříznakovosti přítomného času, který je při takovém použití velmi generalizovaný, např. tzv. progresiv a habituál (Bybee–Perkins–Pagliuca 1994, s. 276).

¹⁸ Právě takovéto rozšíření do nových kontextů a případná obligatornost jsou indikátory gramatikalizace. Systematické rozlišení vyjádření budoucnosti z těchto dvou pohledů není v jazycích běžné, „pocit“ předvídání či úmyslu však mnohdy přetrvává. (Dahl 2000, s. 310)

vycházející z konstrukcí vyjadřujících přání (převzato z Bybee–Perkins–Pagliuca 1994, s. 256):

PŘÁNÍ > VŮLE > ÚMYSL > PŘEDPOVĚĎ

Ve výše zmíněném výzkumu figurují v konstrukcích se slovesy pohybu rovnoměrně slovesa odpovídající českým slovesům *jít* a *přijít*.¹⁹ V evropském jazykovém prostoru se deandativní konstrukce vyskytuje v některých západních germánských a západních románských jazycích (konkrétně v angličtině, nizozemštině, francouzštině, španělštině a portugalštině) a devenitivní konstrukce v kontinentálních skandinávských jazycích (tj. v dánštině, norštině a švédštině) a rétorománštině (Dahl 2000, s. 319–322). Vyjádření budoucnosti pomocí sloves pohybu, přesněji řečeno reanalýza konstrukce, je motivováno několika předpoklady významu, které lze zachytit parafrází „činitel je na cestě ke svému cíli“ (Bybee–Perkins–Pagliuca 1994, s. 266–270):

- a) Význam slovesa je dostatečně obecný, aby zahrnoval jakýkoli způsob pohybu (např. chůzi, běh, jízdu dopravním prostředkem apod.)²⁰ a zároveň obsahuje allativní složku (pohyb směrem k něčemu).
- b) Činitel je schopný pohybu a děj je ovlivnitelný vůlí.
- c) Pohyb činitele směrem k cíli právě probíhá (konstrukce tedy vyjadřuje průběhovitost, neukončenost a potenciálně také přítomnost děje).
- d) Pohyb probíhá za účelem dosažení cíle, kterým může být děj, stav nebo činnost.²¹

Autoři poukazují, že budoucí význam vychází z pohybového významu konstrukce – pohyb v prostoru znamená také pohyb v čase vpřed, přičemž v průběhu gramatikalizace dochází k vyprázdnění významu pohybu a budoucí význam se tak stává dominantním. Konstrukce zprvu vyjadřuje budoucnost jako úmysl (tj. mluvčí oznámením o přesunu na nějaké místo za účelem vykonání nějakého děje oznamuje také úmysl vykonat tento děj) a v dalším vývoji při rozšíření do nových kontextů analogií také jako předpověď (Bybee–Perkins–Pagliuca 1994, s. 268–270).²² Z výše uvedených předpokladů vyplývá, že

¹⁹ Dále deandativní a devenitivní konstrukce respektive.

²⁰ Doplněno na základě Hopper–Traugott (2003, s. 3).

²¹ Doplněno na základě Bybee–Pagliuca (1987, s. 117).

²² Právě rozšíření analogií svědčí o předešlé reanalýze a probíhající gramatikalizaci (viz předchozí oddíl). Autoři tímto argumentují proti zapojení metaforické inference: budoucí (přesněji řečeno následný) význam je přítomný již na začátku vývoje a nedochází tedy k mapování domény pohybu na doménu času, ale pouze k vyprázdnění významu pohybu.

vyjádření budoucnosti tímto způsobem zachycuje děje v blízké budoucnosti se silným elementem plánování a přípravy (Dahl 2000, s. 312). Pohyb lze přitom chápat jako jakési preparativní stádium budoucího děje (Hopper–Traugott 2003, s. 2). V konstrukci se slovesa pohybu vyskytují nejčastěji ve formě pomocného slovesa, ojediněle poté jako afix nebo klitikon (Bybee–Perkins–Pagliuca 1994, s. 267).²³

Jako příklad uveďme konstrukci *be going to* v angličtině, která je jedním ze tří gramatikalizovaných vyjádření budoucnosti v tomto jazyce. Vývoj této konstrukce ukazuje věta (2). Základem této konstrukce je sloveso *go* (*jít*) následované infinitivem (cíl pohybu). V porovnání s budoucností vyjádřenou slovesy *will* a *shall* je konstrukce *be going to* podstatně mladší a neprošla tolika sémantickými i formálními změnami spojenými s gramatikalizací. Kromně původního významu fyzického pohybu lidského činitele za účelem vykonání děje vyjadřuje tato konstrukce v současnosti také budoucnost jako obvykle časově nevzdálený úmysl (např. *I am going to visit Bill*) nebo jako předpověď s velkou mírou jistoty, která vychází z již nastolených okolností děje v době promluvy (např. *it is going to rain*). (Bybee–Pagliuca 1987, s. 116n; Dahl 2000, s. 319)

(2)	I.	<i>I am going [to visit Bill].</i>	
	II.	<i>I [am going to] visit Bill.</i>	(reanalýza)
	III.	<i>I [am going to] like Bill.</i>	(analogie)
	IV.	<i>I'm [gonna] like Bill.</i>	

Pro inferenci budoucího významu a začátek gramatikalizace musely nejdříve nastat vhodné podmínky (krok I.): kromě předpokladů ve významu konstrukce uvedených výše musel také být děj vyjádřen infinitivem (*to visit Bill*) a v konstrukci nesmělo být obsaženo další vyjádření směřování (např. *to London*). V následujícím kroku (II.) byla konstrukce *be going to* reanalyzována jako pomocná ke slovesu *visit* (změna konstituce – přezávorkování), čímž ztratila význam průběhivosti a nabyla významu blízké budoucnosti; zároveň sloveso *visit* ztratilo význam účelu, jelikož již netvořilo infinitiv s částicí *to* (změna gramatických vztahů). Tyto změny se projeví až při rozšíření analogií také na slovesa, se kterými byl původní účelový význam konstrukce neslučitelný (krok III.). Nakonec (krok IV.) v neformální řeči (převážně americké angličtině) proběhla fonologická redukce konstrukce *be going to* na *gonna* (změna koheze). Tato změna byla možná díky absenci frázového předělu mezi jednotlivými členy konstrukce. (Hopper–Traugott 2003, s. 2n a 69)

²³ Konkrétně 13 výskytů pomocného slovesa, 3 sufixu, 2 prefixu a 1 klitika z celkem 20 případů.

2.5 Dílčí závěr ke gramatikalizaci

V této části práce jsme shrnuli základy gramatikalizační teorie s důrazem na vyjádření budoucnosti pomocí sloves pohybu. Pro naši analýzu slovesa *jít* jako prostředku vyjádření budoucnosti v češtině, přesněji řečeno jeho možné gramatikalizace, je důležitý především popis obvyklého vývoje a vlastností vyjádření budoucnosti tímto způsobem, které byly ilustrovány na angličtině. Z pohledu reanalýzy se jedná o předpoklady a motivace budoucího významu:²⁴

- a) Význam slovesa je dostatečně obecný a zároveň obsahuje allativní složku.
- b) Činitel je schopný pohybu a děj je ovlivnitelný vůlí.
- c) Konstrukce vyjadřuje průběhovitost, neukončenost a potenciálně také přítomnost děje.
- d) Pohyb probíhá za účelem dosažení cíle, kterým může být děj, stav nebo činnost.
- e) Děj musí být vyjádřen infinitivem.²⁵
- f) Ve větě nesmí být obsaženo další vyjádření směřování.

U konstrukcí splňující tyto body může proběhnout reanalýza jejich významu a struktury (krok II. ve větě (2)), přičemž provedené změny jsou skryty až do rozšíření analogií (krok III.). Rozšíření analogií můžeme sledovat na kontextech, které jsou s původním významem konstrukce neslučitelné (tj. fyzické přemístění lidského činitele za účelem vykonání děje). Podle našeho názoru se může jednat např. o tyto kontexty:

- a) Konstrukce ztratí význam fyzického pohybu.
- b) Děj nemůže být cílem fyzického nebo účelového pohybu.
- c) Pohyb vykonává subjekt neschopný vůle či pohybu.

Dalším aspektem srovnání může být např. druh budoucího vyjádření (tj. budoucnost jako účel či předpověď, což souvisí s rozšířením analogií), postup jednotlivými fázemi a zapojení dílčích procesů gramatikalizace.

Z poznatků, které jsme v této kapitole představili, budeme v dalších částech práce pracovat také např. se sémantickými doménami a mapováním (v oddílu 4.2) a s gramatikalizačními stezkami, fázemi gramatikalizace, její motivací a procesy, které se na gramatikalizaci podílejí (v oddílu 7).

²⁴ Pro přehlednost jsme sjednotili předpoklady z práce Bybee–Perkins–Pagliuca (1994) a podmínky Hoppera–Traugottové (2004).

²⁵ Tento předpoklad je modelován pro angličtinu. K jeho relevantnosti v češtině viz oddíl 7.2.

3 Vyjádření budoucnosti v češtině

Budoucnost může být v češtině vyjádřena gramatickými kategoriemi slovesa i dalšími prostředky z oblasti sémantiky. Při vyjádření budoucnosti těmito prostředky hraje klíčovou roli přítomný čas, který lze díky jeho bezpříznakovosti použít také místo minulého a budoucího času. V takovém případě samotný slovesný čas k označení budoucnosti mnohdy nestačí a musí být doplněn o další prvky, kterými jsou zejm. prostředky používané k vyjádření modality, fázová slovesa a příslovce času. Přítomný čas je pro vyjádření budoucnosti důležitý také z diachronního pohledu – všechny tři způsoby tvoření budoucího času byly v jisté části svého vývoje součástí přítomného času a z hlediska své struktury stále nesou řadu společných znaků.²⁶ V ojedinělých případech lze také budoucnost vyjádřit minulým časem – tzv. minulý čas anticipující předpokládá v návaznosti na budoucí podmínku jistotu natolik silnou, že je použitím minulého času považována za již uskutečněnou (např. *Jestliže teď spadnou akcie, prodělali jsme čtyřicet tisíc*; Bláha 2008, s. 144–148).

Nejdříve se v prvním oddílu (3.1) zaměříme na potřebné základy vyjádření času v češtině – gramatické kategorie slovesného způsobu, času a vidu. V druhém oddílu (3.2) se budeme zabývat tvořením i vlastnostmi jednotlivých způsobů tvoření budoucího času v češtině a v následujících dvou oddílech se budeme zabývat vyjádřením budoucnosti dalšími způsoby, jimiž jsou jistotní a dispoziční modalita (3.3) a infinitivní konstrukce s fázovými slovesy (3.4). V posledním oddílu (3.5) srovnáme představená vyjádření budoucnosti v češtině s poznatky v oblasti gramatikalizace vyjádření budoucnosti a prozkoumáme možnost využití v rámci našeho tématu.

V textu budeme pojednávat o oznamovacím způsobu slovesa rodu činného (pokud nebude uvedeno jinak), jelikož pro předmět a rozsah této práce nejsou ostatní slovesné způsoby a rody podstatné či relevantní. Význam času může být vyjádřen několika mnohdy součinnými či naopak odporujícími si prostředky. Z tohoto důvodu je důležité nahlížet na čas z pohledu dílčích prostředků i celkového významu. Pro vyjadřovaný význam bude souhrnně použito označení „význam času“, v absolutním použití poté „minulost“, „přítomnost“ a „budoucnost“ a v relativním použití „předčasnost“, „současnost“

²⁶ Viz jednotlivé způsoby tvoření v oddílu 3.2, více v Bláha (2008, s. 26–34).

a „následnost“, přičemž význam času může mít aktuální či neaktuální použití (např. „aktuální přítomnost“). Pro gramatickou kategorii slovesného času budeme používat označení „minulý“, „přítomný“ a „budoucí čas“, souhrnně „slovesný čas“. Pro prostředky použité k vyjádření významu času bude souhrnně použito označení „vyjádření času“, jednotlivě poté např. „vyjádření budoucnosti“.

Problematika analýzy gramatických kategorií slovesa (zejm. vzájemného působení vidu a slovesného času), modalit a relativního použití významu času je rozsáhlá a existuje více přístupů. Cílem této části je stručný popis těchto jevů a propojení s tématem naší práce, nikoli přinášení nových myšlenek či závěrů nebo argumentování pro jeden z rozdílných výkladů. Popis v naší práci je založen na Mluvnici češtiny 2 a 3 (Komárek, Kořenský a Veselovská 1986 a Daneš–Grepel–Hlavsa 198, dále MČ2 a MČ3) s doplněními z Mluvnice současné češtiny (Cvrček a kol. 2015, dále MSC) a Nového encyklopedického slovníku češtiny (Karlík–Nekula–Pleskalová 2017, dále NESČ).

3.1 Relevantní gramatické kategorie slovesa

Slovesa disponují třemi gramatickými kategoriemi, které se podílejí na vyjádření času: slovesným časem, videm a slovesným způsobem. Slovesný čas a slovesný způsob jsou „čistě“ gramatické kategorie a jsou vyjádřeny tvarem plnovýznamového slovesa, popř. ve spojení s jeho pomocným slovesem. Vid je kategorie stojící na pomezí lexika a gramatiky a je vyjádřena významem slovesa nebo afixy.

Slovesný způsob je gramatická kategorie slovesa a jedním z hlavních prostředků vyjádření modalit (více v oddílu 3.3). Čeština rozeznává způsob oznamovací (indikativ), podmiňovací (kondicionál) a rozkazovací (imperativ). Funkcí oznamovacího způsobu je popisování reality – konstatujeme jím, že slovesný děj je, byl nebo bude realizován. V opozici tak stojí nereálné děje vyjádřené podmiňovacím způsobem, jehož funkcí je označovat hypotetické děje, a rozkazovacím způsobem, který má apelativní funkci – vyjadřuje děje, které chceme, aby někdo vykonal (MČ2, s. 166; MSC, s. 285 a 288n; Karlík 2017b, Slovesný způsob in NESČ). V češtině se v oznamovacím způsobu rozlišují tři slovesné časy, v podmiňovacím způsobu existují dvě sady tvarů označované jako podmiňovací způsob přítomný a minulý²⁷ a rozkazovací způsob má pouze jednu formu (nevyjadřuje čas, implicitně však míří k budoucnosti).²⁸ Z trojice slovesných způsobů je

²⁷ Podmiňovací zp. minulý se již v běžné řeči nepoužívá a jeho funkci přebírá např. p. zp. přítomný.

²⁸ Formální reprezentací podm. a rozk. způsobů se v této práci nebudeme zabývat.

oznamovací způsob bezpříznakový a lze ho tedy použít také místo podmiňovacího i rozkazovacího způsobu (např. *Kdyby pršelo, vezmu si deštník a Budeš sedět!*) (Karlík 2017b).

V češtině se v rámci gramatické kategorie **slovesného času** vyčleňuje v oznamovacím způsobu čas minulý (préteritum), čas přítomný (prézens) a čas budoucí (futurum). Minulý čas je tvořen analyticky složením přičestí činného plnovýznamového slovesa (tzv. *l*-ového participia) a tvarů přítomného času pomocného slovesa *být*, s výjimkou 3. os., u které je tvar pomocného slovesa nulový a gramatické kategorie jmenného rodu a čísla jsou vyjádřeny pouze plnovýznamovým slovesem (MČ2, s. 424; MSČ, s. 287). Přítomný čas je tvořen synteticky prezentním kmenem slovesa s osobními koncovkami nesoucími gramatické kategorie osoby a čísla (MČ2, s. 416; MSČ, s. 286). Tvoření budoucího času je rozdílné u dokonavých a nedokonavých sloves: u dokonavých sloves je budoucí čas vyjádřen tvary odpovídajícími přítomnému času oznamovacího způsobu,²⁹ u většiny nedokonavých sloves je budoucí čas tvořen analyticky složením infinitivu plnovýznamového slovesa a budoucích tvarů pomocného slovesa *být* a u uzavřené skupiny nedokonavých sloves obsahující především slovesa pohybu je budoucí čas tvořen synteticky spojením předpony *po-/pů-* s tvary přítomného času (viz oddíl 3.2; MČ2, s. 417 a 425; MSČ, s. 286n).

Z hlediska významu lze pomyslnou přímku času v češtině rozdělit na polopřímku minulosti (děj se vzhledem k okamžiku promluvy již odehrál), bod přítomnosti (děj se právě odehrává) a polopřímku budoucnosti (děj se teprve odehraje). Tyto významy času jsou orientovány na referenční bod, kterým je v případě **absolutního významu** okamžik promluvy a v případě **relativního významu** jiný děj.³⁰ Absolutní význam se typicky vyskytuje v hlavních větách a jeho význam není vázán na jiné děje. Relativní význam se vyskytuje u přechodníků a některých druhů vedlejších vět, na okamžiku promluvy je nezávislý a vyjadřuje postavení děje vůči ději jeho věty řídicí (MČ2, s. 164; MČ3, s. 383; MSČ, s. 286). Hlavními prostředky pro vyjádření absolutní minulosti, přítomnosti

²⁹ Na tento způsob tvoření lze nahlížet jako na významově přenesený – tvary přítomného času ozn. zp. dokonavých sloves označují budoucnost, nebo jako na synkretický – tvorba budoucího času dokonavých sloves odpovídá tvarům přítomného času ozn. zp., oba způsoby tvoření jsou však samostatné. První pohled uvádí MSČ (s. 286n) i MČ2 (s. 416 a 164), Karlík–Migdalski (2017, *Futurum in NESČ*) a Nübler–Biskup–Kresin (2017, *Vid in NESČ*) však poukazují na možné problémy této analýzy.

³⁰ Pro zjednodušení se budeme dále zabývat pouze absolutním významem. Pokud nebude uvedeno jinak, budou všechny výskyty platné také relativní význam.

a budoucnosti jsou minulý, přítomný a budoucí čas respektive. Při relativním použití je slovesný čas vybírán zejm. na základě časové souslednosti dějů (např. současnost s minulým dějem je vyjádřena minulým časem; Panevová–Sgall 1971). Zvláštní postavení má však přítomný čas, který může ve vhodném kontextu (např. s příslovci času) vyjadřovat také děje neodehrávající se v okamžiku promluvy, tj. v minulosti (tzv. *prézens historický*) nebo v budoucnosti (tzv. *praesens pro futuro*), např. ve větách *Jedu vám takhle stezkou dát koním k řece napít* a *V září hrajeme s Itálií* (Karlík–Ziková 2017, *Prézens in NESČ*) a Štícha (2017, *Historický prézens in NESČ*). Z tohoto hlediska lze přítomný čas chápat jako bezpříznakový a ostatní slovesné časy (zejm. minulý čas) jako příznakové (MČ2, s. 164n; MČ3, s. 381; MSČ, s. 286; Karlík–Ziková 2017).

U slovesných časů lze rozlišit tzv. **aktuální** či **neaktuální použití**.³¹ Zjednodušeně lze tento protiklad popsat na základě průběhu a platnosti děje vzhledem k okamžiku či časovému úseku promluvy a jejímu kontextu: při aktuálním použití děj zároveň probíhá a je platný; při neaktuálním použití je děj platný, v daný okamžik ale neprobíhá. Neaktuální použití tedy vyjadřuje obecnou platnost přesahující rámec promluvy (Štícha, Hirschová a Kresin 2017, *Slovesný čas in NESČ*). Např. odpověď *Studuji* na otázku *Co děláš?* lze interpretovat aktuálně – *Právě teď studuji* (děj probíhá a výpověď *Studuji* je pravdivá), i neaktuálně – *Jsem student, ale právě teď nestuduji* (děj právě neprobíhá, ale výpověď *Studuji* je stále platná). V češtině není tento protiklad gramaticky vyjádřen, aktuální použití však může být blokováno videm či jinými prostředky slovesa nebo syntaktickým okolím, např. některými příslovci času. V ostatních případech musí být použití vyvozeno z kontextu (tamtéž). Nedokonavá slovesa v přítomném čase mohou tedy vyjadřovat aktuální i neaktuální přítomnost, ukončenost děje dokonavých sloves je však neslučitelná s aktuální přítomností, čímž mohou dokonavá slovesa v přítomném čase vyjadřovat pouze neaktuální přítomnost³² a aktuální i neaktuální budoucnost je vyjádřena tvary shodnými s tvary přítomného času (např. *Před veterinářem se pravidelně rozklepe* nebo *To se tam nevejde*; viz oddíl 3.2) (MČ2, s. 179; MSČ, s. 292; Bláha 2008, s. 27). Protiklad aktuálnosti–neaktuálnosti lze rozlišit také v minulém čase, ve kterém aktuální minulost mohou vyjádřit také dokonavá slovesa (např. *Přečetl jsem pět knížek měsíčně*). Zvláštní kategorii tvoří tzv. *iterativa*, neboli slovesa s násobeným či opětovacím dějem odvozená

³¹ Pro přehlednost budeme na základě výkladu MSČ tento jev nazývat „aktuální a neaktuální použití“. MČ a NESČ nazývají tento jev „aktuální a neaktuální čas“.

³² Neaktuální přítomnost dokonavých sloves je spíše sekundárním použitím (MSČ, s. 286).

kmenotvornou příponou *-va-*,³³ která již ze své podstaty nemohou mít aktuální použití a jsou tedy vždy neaktuální. Toto členění lze ilustrovat na trojici sloves *dát*, *dávat* a *dávávat*: sloveso *dát* je dokonavé a nemůže tedy vyjadřovat aktuální přítomnost, nedokonavé sloveso *dávat* může mít aktuální i neaktuální použití ve všech významech času a iterativum *dávávat* může mít pouze neaktuální použití (MČ2, s. 179n; MSČ, s. 286; Štícha–Hirschová–Kresin 2017; Nübler–Biskup–Kresin 2017, Vid in NESČ; Nübler 2017, Iterativnost in NESČ). V tabulce 3 je patrné neúplné paradigma vyjádření aktuálních časů dokonavého slovesa *dát* ve srovnání s nedokonavým slovesem *dávat*.

vid	význam		
	minulost	přítomnost	budoucnost
dokonavá slovesa	minulý čas <i>dal jsem</i>	/	přítomný čas* <i>dám</i>
nedokonavá slovesa	minulý čas <i>dával jsem</i>	přítomný čas <i>dávám</i>	budoucí čas <i>budu dávat</i>

*tvar odpovídající přítomnému času ve významu aktuální budoucnosti

Tabulka 3: Vyjádření aktuálních časů sloves *dát* a *dávat* (založeno na MSČ, s. 293)

Vid, neboli aspekt, je lexikálně-gramatický nekonjugační prostředek slovesa vyjadřující vztah k plynutí času. Většina sloves v češtině existuje v párech či trojicích vyjadřujících dokonavost (perfektiva) či nedokonavost děje (imperfektiva), existují však také slovesa pouze dokonavá (tzv. perfektiva tantum), slovesa pouze nedokonavá (tzv. imperfektiva tantum) a ojediněle také obouvidová slovesa (MČ2, s. 179–184; Nübler, Biskup a Kresin 2017). Dokonavý vid typicky vyjadřuje ukončenost děje, neboli v pojetí MČ2 (s. 181) „[...] zaměření děje k určitému bodu uzavírajícímu jeho průběh na začátku nebo na konci, [...]“ (tzv. směrovost). Nedokonavý vid tuto ukončenost či směrovost děje nevyjadřuje a vyjadřuje pouze „[...] průběh děje bez časové perspektivy“ (tamtéž). Ve vidovém protikladu bývá nedokonavost pokládána za bezpříznakovou a v určitých kontextech může vyjadřovat také dokonavé děje (např. *Tento film jsem viděl již před deseti lety*, tamtéž) Vidový protiklad vytváří převážně slovesa s mutačními ději, naopak modální slovesa a slovesa vyjadřující jednoduché a statické děje obvykle vidový protiklad nevytváří (MČ2, s. 181; MSČ, s. 293).

³³ Existují také jiné již neproduktivní způsoby odvozování, např. *-a-* v *jídal*.

Vidové dvojice, neboli dvojice sloves lišící se pouze videm a nikoli také lexikálním významem, jsou tvořeny odvozováním. U dvojic se základem v nedokonavých slovesech jsou dokonavá slovesa nejčastěji odvozována předponami (neboli prefixací, např. předpony *u-* a *na-* ve dvojicích *dělat/udělat* a *psát/napsat*), některá slovesa jsou naopak odvozována příponami (neboli sufixací, např. přípona *-nu-/nou-* u dvojice *sekat/seknout*). U dvojic se základem v dokonavých slovesech jsou nedokonavá slovesa odvozována příponami (např. *-ova-* a *-va-* ve dvojicích *koupit/kupovat* a *zakrýt/zakrývat*). Ojedinele se vyskytují vidové dvojice tvořené supletivně (např. dvojice *brát/vzít*) (MČ2, s. 181–183) Významová rovnost je u vidových dvojic tvořených prefixací pouze přibližná, jelikož odvozovací předpony nejsou významově zcela vyprázdněné a společně s perfektivizační funkcí obvykle vyjadřují také způsob slovesného děje (aktionsart).³⁴ V případě odvozování sufixací k tomuto posunu významu nedochází a obě slovesa jsou si typicky významově rovná. Odvozením nedokonavých sloves z prefigovaných dokonavých sloves vznikají tzv. sekundární imperfektiva (např. *nést* → *přinést* → *přinášet*) (MSC, s. 292).

Jak bylo zmíněno výše, gramatická kategorie času je úzce vázána na vid slovesa, neboli v pojetí MČ2 (s. 164): „[...] v některých kombinacích lze časové formy interpretovat pouze v souvislosti s významy kategorie vidu.“

3.2 Budoucí čas v češtině

Budoucí čas v češtině lze tvořit třemi způsoby v závislosti na vidu a v případě nedokonavých sloves také na významu slovesa (viz oddíl 3.1). Zatímco budoucí čas všech dokonavých sloves a uzavřené skupiny nedokonavých sloves obsahující především slovesa pohybu úzce souvisí s tvary přítomného času, u ostatních nedokonavých sloves je budoucí čas naopak tvořen složením s plnovýznamovým slovesem v infinitivu.

Složený budoucí čas nedokonavých sloves je tvořen analyticky složením plnovýznamového slovesa v infinitivu a budoucích tvarů pomocného slovesa *být* (např. *budu kupovat*, časování zobrazuje tabulka 4). Gramatické kategorie osoby, čísla a jmenného rodu jsou vyjádřeny pomocným slovesem (MČ2, s. 164; MSC, s. 286n; Bláha 2008, s. 93). Tento způsob tvoření budoucího času je vlastní většině nedokonavých sloves.

³⁴ U některých předpon lze ve spojení s určitými slovesy uvažovat o významovém vyprázdnění s pouze perfektivizační funkcí, v češtině však žádná univerzální tzv. prostě vidová předpona neexistuje. Příkladem může být předpona *u-*, která je ve slovese *uvařit* významově vyprázdněná, ve slovesech *uvidět* a *uslyšet* však nikoli (MČ2, s. 182n; MSC, s. 293). Více k tomuto tématu např. Komárek (1984).

Budoucnost se u tohoto způsobu tvoření vyznačuje trváním – děj nebo stav probíhá po neurčenou dobu a je neukončený, zároveň je implicitně vyjádřen časový odstup od okamžiku promluvy, který však může být narušen kontextem (např. výrazem *ještě* ve větě *Jak dlouho budeš ještě ta povidla vařit?*) (Bláha 2008, s. 19; MČ3, s. 380). Bližší informace o způsobu slovesného děje musí být na rozdíl od dokonavých sloves vyjádřeny kontextem (např. lexikálně příslovci) (Bláha 2008, s. 93). Složený budoucí čas nedokonavých sloves byl plně gramatikalizován přibližně ve 13. století, kdy se původní význam pomocného slovesa *budu* „stávám se, začínám být něčím vzhledem k něčemu“ plně vyprázdnil, čímž se sloveso stalo gramatickým prostředkem (tamtéž, s. 27 a 29).

osoba	singulár	plurál
1. osoba	<i>budu kupovat</i>	<i>budeme kupovat</i>
2. osoba	<i>budeš kupovat</i>	<i>budete kupovat</i>
3. osoba	<i>bude kupovat</i>	<i>budou kupovat</i>

Tabulka 4: Časování slovesa *kupovat* v budoucím čase

Jednoduchý budoucí čas nedokonavých sloves je vlastní uzavřené skupině nedokonavých sloves obsahující především determinovaná slovesa pohybu³⁵ a je tvořen synteticky tvary přítomného času slovesa a předponou *po-/pů-* (např. *půjdu* a *ponesu*, časování zobrazuje tabulka 5). Tato předpona je v tomto případě gramatický morfém vyjadřující budoucí čas a s předponovým morfémem *po-* (např. ve slově *pozdravit*) je pouze homonymní (Bláha 2008, s. 37). Pro tzv. primární determinativa (slovesa *jít, jet, nést, vést, vézt, běžet* a *letět*) se standardně jedná o jediný možný způsob tvoření budoucího času. Sekundární determinativa (např. sloveso *mazat*) mohou budoucí čas vyjádřit fakultativně tímto způsobem nebo „normálně“ způsobem typickým pro ostatní nedokonavá slovesa (determinativy se dále zabývá oddíl 4.1).

Stejně jako u složeného budoucího času nedokonavých sloves se tento způsob vyjádření vyznačuje trváním se způsobem slovesného děje vyjádřeným kontextem. Významy obou těchto způsobů tvoření budoucího času lze chápat jako synonymní s pouze drobnými odlišnostmi vycházejících z povahy sloves.³⁶ Dokonavost tohoto způsobu vyjádření budoucnosti byla dlouhodobě předmětem debat, v současnosti však převládá

³⁵ Do této skupiny lze zařadit také jednotlivá „nepohybová“ slovesa, např. slovesa vyjadřující vývojové změny *růst* a *kvést* (Ševčíková–Panevová 2018, s. 180; viz oddíl 4.1).

³⁶ Tyto odlišnosti lze navíc srovnávat pouze v místě konkurence použití těchto dvou způsobů, která se vyskytuje zejm. u sekundárních determinativ. Více k tomuto Bláha (2008, s. 100).

názor, že se jedná o slovesa nedokonavá (tamtéž, s. 66). Jedná se o jeden z nejstarších možných způsobů tvoření budoucího času ve slovanských jazycích (tamtéž, s. 33).

osoba	singulár	plurál
1. osoba	<i>půjdu</i>	<i>půjdeme</i>
2. osoba	<i>půjdeš</i>	<i>půjdete</i>
3. osoba	<i>půjde</i>	<i>půjdou</i>

Tabulka 5: Časování slovesa *jít* v budoucím čase

Budoucí čas dokonavých sloves je tvořen synteticky tvary odpovídajícími tvarům přítomného času oznamovacího způsobu slovesa (např. *koupím*, časování zobrazuje tabulka 6). Jak již bylo několikrát zmíněno v předchozích oddílech, ukončenost děje dokonavých sloves je neslučitelná s významem aktuální přítomnosti, čímž dochází k významovému posunu a tvarovému synkretismu neaktuální přítomnosti a aktuální i neaktuální budoucnosti (viz oddíl 3.1). Význam času a aktuální použití slovesa musí být tedy vyvozeny z kontextu (Bláha 2008, s. 111). Způsob slovesného děje může být vyjádřen předponou, jíž bylo sloveso odvozeno od svého nedokonavého protějšku (např. *napsat* vs. *popsat*).

Budoucnost dokonavých sloves má charakter bodovosti a ukončenosti – vid slovesa přímo označuje ukončení děje a význam je tedy směřován na bod završení děje. Z hlediska významu se od budoucího času nedokonavých sloves odlišuje tím, že nevyklučuje možnost průběhu děje již v okamžiku promluvy. V závislosti na významu a kontextu slovesa tedy připouští a v některých případech dokonce naznačuje jisté preparativní stádium, které může zahrnovat nebo také předcházet přítomnost (Bláha 2008, s. 19 a 112).

osoba	singulár	plurál
1. osoba	<i>koupím</i>	<i>koupíme</i>
2. osoba	<i>koupíš</i>	<i>koupíte</i>
3. osoba	<i>koupí</i>	<i>koupí</i>

Tabulka 6: Časování slovesa *koupit* v budoucím čase

3.3 Modalita

Modalita přidává k samotnému obsahu výpovědi další modální (tedy nelexikální) význam, který vyjadřuje vztah slovesného děje ke skutečnosti (MČ2, s. 166; MSC, s. 285). Modalita je nadřazený pojem a může být vyjádřena celou řadou prostředků, zejm. slovesným způsobem, modálními výrazy (např. modálními slovesy a některými příslovci, zájmeny, částicemi atp.), kontextem nebo také intonací. V češtině se „tradičně“ vyčleňuje modalita

objektivní, která vyjadřuje vztah výpovědi ke skutečnosti, a modalita subjektivní, která vyjadřuje vztah mluvčího k výpovědi (viz dále).

V rámci objektivní modalidy se rozlišuje modalita skutečností a dispoziční (MČ2, s. 167; Blaszczyk–Karlík 2017, Modalita in NESČ). **Skutečností modalita** je povinně značena opozicí oznamovacího a podmiňovacího způsobu a vyjadřuje nepodmíněnost či podmíněnost děje (v souladu s popisem výše též protiklad konstatace–hypotetičnost nebo reálnost–nereálnost) (MČ2, s. 168). **Dispoziční modalita** (též nazývaná volitivní či voluntativní) označuje stupeň realizovatelnosti, tedy jestli je uskutečnění děje nutné, možné, nebo záměrné. Dispoziční modalita může být vyjádřena tzv. Vlastními modálními slovesy (*moci, mít, muset, smět, chtít*) či jinými modálními výrazy (např. *lze, dá se, jde* apod.), syntakticky (konstrukcemi typu *je vidět Sněžka* apod.) nebo také slovotvorně (zejm. přídatnými jmény odvozenými nekoncepční příponou *-teln-*) (MČ3, s. 280–305; Žaža 2017, Voluntativní modalita in NESČ).

V rámci subjektivní modalidy lze rozlišit modalitu postojovou a jistotní. **Postojová modalita** vyjadřuje komunikační záměr mluvčího, kterým může být směrem k adresátovi oznámení (mluvčí dává adresátovi něco na vědomí), otázka (mluvčí vyžaduje od adresáta informaci) nebo žádost či výzva (mluvčí vyžaduje od adresáta dějovou reakci). Obecně uznávané typy vět dle postoje mluvčího – tj. věty oznamovací, tázací a žádací (neboli rozkazovací) – lze doplnit o emocionálně modifikované (příznakové) varianty vět zvolací, podivové a přací. Postojová modalita je povinně vyjádřena slovesným způsobem (tj. oznamovacím nebo podmiňovacím způsobem u vět oznamovacích a přacích a převážně způsobem rozkazovacím u vět žádacích), společně s intonací a případně některými výrazy, jako jsou např. tázací zájmena apod. (MČ2, s. 169n). **Jistotní modalita** (též nazývaná epistémická) popisuje míru jistoty (pravděpodobnosti) děje a může být vyjádřena řadou lexikálních prostředků (zejm. modálními částicemi, např. *sotva, asi, nejspíš, zjevně, rozhodně* apod.), tzv. predikátorovými výrazy ve formě souvětí (např. *jsem přesvědčen, myslím si, pochybuji* apod.), některými modálními slovesy (zejm. *muset* a *moci*), gramatickými prostředky slovesa (např. budoucím časem nebo podmiňovacím způsobem) nebo také intonací či kontextem (MČ2, s. 170; MČ3, s. 355–367).

Budoucnost lze v češtině vyjádřit modalitou jistotní a dispoziční. Jelikož je budoucnost neempirická, nelze o dějích v budoucnosti pojednávat z vlastních reálných zkušeností, ale můžeme o nich pojednávat pouze jako o objektivně i subjektivně více či méně možných nebo očekávaných. Pole budoucnosti je tedy blízké poli **jistotní modalidy**. Zatímco menší jistota je vyjádřena prostředky spojenými s hypotetičností (např. budoucím

časem, podmiňovacím způsobem, nebo dokonce formou otázky), větší jistota může být v některých případech vyjádřena prostředky spojenými s oblastí empirickou, a to především přítomným časem.³⁷ Při použití tzv. přítomného času anticipujícího je budoucí děj hodnocen jako téměř jistý nebo nevyhnutelný. Toto hodnocení může být podpořeno pravidelností (např. *Zítřa máme matiku*) nebo již nastolenými okolnostmi děje, jako je průběh části budoucího děje nebo jeho preparativního stádia již v okamžiku promluvy (tedy v přítomnosti). Časové vyjádření bývá potvrzeno v rámci věty zejm. příslovci času (např. *zítřa* v příkladu výše) nebo v kontextu promluvy např. slovesem v předcházející větě.

Použití přítomného času anticipujícího má také svá omezení, která jsou dána významem slovesa. Doménou přítomného času anticipujícího jsou především nedokonavá slovesa, jelikož dokonavá slovesa budoucnost vyjadřují tvary formálně shodnými s přítomným časem (viz oddíly 3.1 a 3.2). Již ze své podstaty nemohou být takto použita slovesa, jejichž význam vylučuje zapojení vůle činitele ohledně uskutečnění děje v budoucnosti (zejm. stavy apod., např. **Zítřa mě bolí zub*). Bláha (2008, s. 140–144) ve své práci také uvádí, že v přítomném čase anticipujícím fungují lépe slovesa s jednoduchými, nečleněnými ději, u kterých lze snáze implikovat terminativnost (neboli zaměření na nějakou vnitřní mez, např. *koupit*), než slovesa se složitějšími, členěnými ději (např. *rozprostřít*). Velmi produktivní jsou v tomto užití slovesa označující základní pohyb (*jít, jet a letět*) a slovesa *mít* a *dělat*.

V rámci **dispoziční modality** je pro vyjádření budoucnosti důležité především vyjádření záměru. Také vyjádření možnosti a nutnosti mohou vnitřně (implicitně) naznačovat budoucnost – možnost nebo nutnost v přítomnosti může znamenat stejnou možnost nebo nutnost v budoucnosti³⁸ (např. věta *Musím studovat* naznačuje přítomnou i budoucí nutnost), jejich aktivní používání k vyjádření budoucnosti však není v češtině běžné. Význam budoucnosti je u dispoziční modality v porovnání s ostatními zmíněnými způsoby méně výrazný, přičemž bývá význam času potvrzen dalšími prostředky, jako jsou např. vid, příslovce času apod. (Bláha 2008, s. 151–158).

³⁷ Vzhledem ke komunikačnímu aktu jsou přítomnost a budoucnost ve srovnání s minulostí spjaty v opozici minulosti–neminulosti, která je vyjádřena také gramaticky slovesným časem. Dělicí čáru mezi přítomností a budoucností vkládá opozice empiričnosti, která odděluje minulost a přítomnost jako oblast, se kterou máme reálnou zkušenost, od budoucnosti a také rozkazovacího a podmiňovacího způsobu, které jsou nereálné, neuskutečněné a hypotetické.

³⁸ Důležité je v tomto případě použití přítomného času, který označuje neminulost, nikoli tedy pouze přítomnost, ale také budoucnost (Bláha 2008, s. 151).

Záměr nebo vůle je častým zdrojem gramatikalizace vyjádření budoucnosti.³⁹ Záměr činitele k vykonání děje, který může být podpořen zavázáním k jeho vykonání, je motivací pro význam budoucnosti, jelikož zamýšlený děj se může odehrát až po okamžiku promluvy. Bláha (2008, s. 155–158) k tomuto vyjádření budoucnosti přiřazuje také rozkazy a žádosti, které nutně odkazují k budoucnosti a mluvčí jimi promítá svou vůli na požadované akce adresáta. Zatímco v případě vyjádření záměru je původcem děje sám činitel, v případě rozkazu je původcem děje adresát. Význam budoucnosti je u rozkazů a žádostí zvláště zřetelný v prostředcích, které nevyjadřují čas, např. v rozkazovacím způsobu nebo opisech pomocí podmiňovacího způsobu či infinitivu.

3.4 Infinitivní konstrukce s fázovými slovesy

Fázová slovesa jsou pomocná slovesa vyjadřující fáze děje: tj. začátek (tzv. slovesa inceptivní), konec (s. terminativní) a pokračování (s. kontinuativní). Jakožto pomocná slovesa se pojí pouze s infinitivem, přičemž specifickou vlastností danou jejich sémantikou a sémantikou vidu je, že se mohou pojit pouze s nedokonavými slovesy, samy však vidový protiklad mohou vyjadřovat a nesou tak vid celé konstrukce (MČ2, s. 182n). Plnovýznamové sloveso v infinitivu může mít aktuální použití, které se však vztahuje pouze na určitou fázi děje, nikoli na děj samotný. V češtině mezi fázová slovesa nepochybně patří slovesa *začít*, *započít*, *přestat* a jejich nedokonavé protiklady *začínat*, *započínat* a *přestávat* (knižně také *jmout se*). Existuje řada dalších sloves vyjadřující fáze děje, která se za fázová slovesa obvykle nepovažují, jelikož nesplňují všechny tři výše uvedené podmínky:⁴⁰ např. slovesa *stačit* a *chystat se*, která se pojí také s dokonavými slovesy, a slovesa *dát se*, *stát se*, *pokračovat* a *skončit*, která se nepojí s infinitivem. Některé popisy považují za fázové sloveso také *zůstat*, které se však může pojit pouze se slovesy vyjadřující polohu či umístění (také v přeneseném významu) a také se jmény (MSC, s. 280; Karlík 2017a, Fázové sloveso in NESČ; Bláha 2008, s. 135–137).

K otázce vyjádření budoucnosti těchto infinitivních konstrukcí je důležitá sémantika fázových sloves. Budoucnost mohou přímo (formálně) vyjadřovat pouze konstrukce s dokonavými fázovými slovesy, konstrukce s nedokonavými fázovými slovesy budoucnost

³⁹ Jak naznačuje výzkum autorů Bybee–Perkins–Pagliuca (1994) v oddílu 2.4. Příkladem je devolitivní vyjádření budoucího času v angličtině.

⁴⁰ Tj.: 1) vyjadřují fáze události, 2) pojí se pouze s infinitivem a 3) pojí se pouze s nedokonavými slovesy.

přímo vyjadřovat nemohou, jistý smysl směřování k budoucnosti však může být vyjádřen vnitřně (implicitně). Děj, který *začíná*, *zůstává* či *přestává* v přítomnosti, bude pravděpodobně v budoucnosti probíhat (dokončil své *začínání*), bude pokračovat ve svém průběhu (bude pokračovat ve svém *zůstávání*) nebo přestane (dokončil své *přestávání*) (Bláha 2008, s. 135–137).

3.5 Dílčí závěr k vyjádření budoucnosti v češtině

Zkoumat „nový“ prostředek vyjádření budoucnosti nelze bez důkladného popisu ostatních způsobů vyjádření, k čemuž posloužila tato část práce. Jak je z popisu patrné, vyjádření času nelze interpretovat pouze ze samotného slovesného času a vidu, ale z širšího kontextu, který zahrnuje řadu dalších gramatických, lexikálních i pragmatických prostředků. Jednotlivé prostředky podílející se na vyjádření budoucnosti mají své specifické vlastnosti a omezení, kterými se liší od ostatních.

Pro téma naší práce je důležité srovnání konstrukce se slovesem *jít* s ostatními způsoby vyjádření budoucnosti, na jehož základě můžeme popsat její specifické vlastnosti nebo ji přiřadit k jednomu z ostatních způsobů. Výzkum v oblasti gramatikalizace naznačuje, že vyjádření budoucnosti obvykle vychází z poměrně úzkého souboru forem, u kterého lze sledovat podobný vývoj (viz oddíl 2.4). Na základě popisu těchto podobných forem a práce Bláhy (2008) se domníváme, že budoucnost vyjádřená slovesem *jít* může mít vlastnosti podobné jistotní modalitě a infinitivním konstrukcím s fázovými slovesy. Touto hypotézou se budeme dále zabývat v našem výzkumu v oddílech 6.6 a 7.1.

4 Sloveso *jít* v češtině

Sloveso *jít* patří mezi nejfrekventovanější a významově nejobsáhlejší slovesa v češtině: např. ve Frekvenčním slovníku češtiny (Čermák–Křen 2004, s. 375) je sloveso *jít* na 65. pozici mezi 20 000 nejčastějšími apelativy a předchází jej pouze slovesa *být*, *mít*, *moci/moct*, *řici/říct*, *muset/musit* a *chtít*; ve Statistice češtiny (Bartoň a kol. 2009, s. 180) předchází sloveso *jít* v žebříčku nejčastějších sloves s infinitivní objektovou valencí pouze neplnovýznamová slovesa *mít*, *moci/moct*, *muset* a *chtít* a v žebříčku sloves s infinitivní subjektovou valencí navíc také sloveso *být*; ve Slovníku spisovné češtiny (Filipec 2000, s. 123) čítá sloveso *jít* 16 významů, přičemž více je uvedeno pouze u sloves *přijít* a *vyjít* (19 a 18 významů respektive); v neposlední řadě Daneš–Hlavsa (1981, s. 105-107) u něj uvádí 17 významů a srovnatelný počet uvádí pouze u slovesa *dělat*. Sloveso *jít* svým počtem významů převyšuje výše zmíněná frekvenčně častější slovesa.

V této kapitole se zaměříme na základní popis slovesa *jít* zejm. z hlediska jeho možného využití k vyjádření budoucnosti. V prvním oddílu (4.1) krátce shrneme specifické vlastnosti sloves pohybu v češtině jakožto nadřazené kategorie slovesa *jít*. V druhém oddílu (4.2) se zaměříme na významy slovesa *jít* a konstrukce, ve kterých se toto sloveso může vyskytovat. V následujících dvou oddílech se zaměříme na konstrukce, ve kterých se sloveso *jít* vyskytuje s ohledem na vyjádření budoucnosti – konstrukce *jít + infinitiv* (4.3) a *jít + na + akuzativ* (4.4). Na závěr (oddíl 4.5) shrneme dosavadní poznatky.

Popis jednotlivých významů a způsob jejich vyčlenění bude vycházet zejm. z práce Saicové Římalové (2010) s doplněními z práce Daneše–Hlavsy (1981). Pro popis konstrukce *jít + infinitiv* a určení typických znaků inchoativního významu této konstrukce je důležitá práce Škodové (2017), která se zabývá funkcí slovesa *jít* jako analytického predikátu.

4.1 Slovesa pohybu v češtině

Skupinu tzv. sloves pohybu tvoří, jak název napovídá, slovesa vyjadřující pohyb. V nejužším pojetí tvoří tuto skupinu určité dvojice sloves lišící se tzv. determinovaností pohybu (více k tomuto níže; např. dvojice *jít/chodit* a *nést/nosit*). Širší pojetí vychází ze sémantiky sloves a sahá od vyjádření přemístění jednoho participantu z jednoho místa na jiné bez ohledu na determinovanost (neobsahuje tedy např. dvojici *nést/nosit* s více

participanty) až po vyjádření jakéhokoli přemístění v prostoru (Saicová Římalová 2010, s. 30–32).⁴¹

Ze skupiny nedokonavých sloves pohybu vyčnívají vybrané dvojice sloves lišící ve způsobu ztvárnění jejich pohybu – tzv. **determinovaností pohybu**. Zatímco určení jednotlivých sloves jako determinovaných nebo nedeterminovaných je poměrně ustálené, vymezení vlastností těchto skupin je méně jednotné (tamtéž, s. 57). Rozlišení je obvykle založeno na protikladu rysů směrovosti (a směrové neurčenosti), počtu směrů pohybu, směřování k cíli a nepřerušovanosti pohybu. Nedeterminovaná slovesa (např. *chodit*) jsou svými vlastnostmi bližší ostatním nedokonavým slovesům a obvykle vyjadřují směrově neurčený a potenciálně vícenásobný a přerušovaný pohyb. Determinovaná slovesa (např. *jít*) naopak typicky vyjadřují směrový, lineární a nepřerušovaný pohyb k nějakému cíli (tamtéž, s. 44 a 56–58).⁴² Formálně se determinovaná slovesa od ostatních nedokonavých sloves liší zejm. ve způsobu tvoření budoucího času a rozkazovacího způsobu (Ševčíková–Panevová 2018, s. 180; viz oddíl 3.2). Strukturu skupiny determinovaných sloves lze chápat jako radiální s prototypickým slovesem *jít* v jejím centru a méně typickými členy (např. *kvést*) na jejím okraji. Jádrem tvoří uzavřená skupina tzv. **primárních determinativ** vyjadřující základní způsoby pohybu činitele nebo přemístování pacientu (slovesa *jít, jet, běžet, letět, nést, vést* a *vést* a s jistými výhradami také *vléci, táhnout, hnát* a *válet*). Budoucí čas je u těchto sloves standardně tvořen synteticky s předponou *po-/pů-*.⁴³ U větší, stále však uzavřené skupiny tzv. **sekundárních determinativ** (např. slovesa *kvést, mazat* nebo *vlát*) je budoucí čas tvořen fakultativně stejně jako u primárních determinativ nebo jako u „běžných“ nedokonavých sloves složením s pomocným slovesem *být* (Saicová Římalová 2010, s. 44–46).

4.2 Významy slovesa *jít*

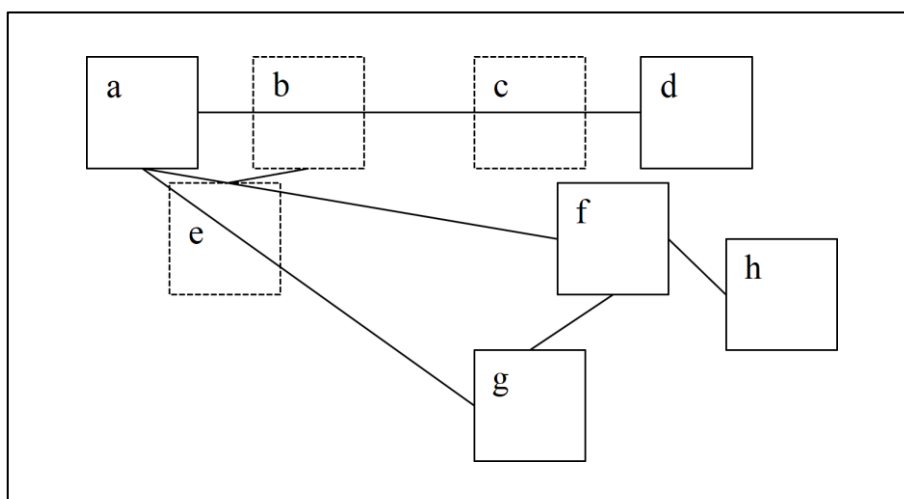
Popis Saicové Římalové (2010, s. 75–82), který se opírá o principy kognitivní lingvistiky, zachycuje významy slovesa *jít* pomocí několika **škál**, které jsou založeny na zachovaných (případně vypuštěných) složkách prototypického významu, okolo kterého jsou

⁴¹ V této práci se přikláníme k pojetí vyjádření jakéhokoli přemístění v prostoru.

⁴² Např. MČ2 (s. 186) popisuje determinovanost pouze jako označení jednosměrného (lineárního) pohybu. Determinovaností se podrobně zabývá např. Saicová Římalová (2010, s. 61–72).

⁴³ Budoucnost může být ojedinele vyjádřena také složeným budoucím časem jako u „běžných“ nedokonavých sloves, a to zejm. v přenesených významech, např. [...] *a dál bude běžet program Colloredo* [...] (SYN2020).

jednotlivé škály uspořádaný. Strukturu významů slovesa *jít* zobrazuje obrázek 2 (škály jsou znázorněny čarami a nejvýraznější jednotlivé významy jsou znázorněny čtverci, přičemž také jednotlivé významy jsou uspořádaný okolo lokálního prototypického významu). Hranice jednotlivých významů na škálách nejsou ostré – významy mohou být pouze více či méně blízké prototypickému významu nebo opačnému konci škály (to je v obrázku znázorněno průchodem škál skrze čtverce s přerušovaným ohraničením).

Obrázek 2: Struktura významů slovesa *jít* (převzato ze Saicová Římalová 2010, s. 75)

Základem je **prototypický význam (a)** slovesa *jít* – fyzický pohyb z jednoho místa (východisko) v prostoru na jiné (cíl), přičemž pohybujícím se subjektem je člověk a pohyb je složen z opakujících se dílčích jednotek (kroků) s určitou pravidelností, rychlostí a plynulostí po pevném povrchu. Pozornost může být směřována na východisko i na cíl, nebo oba tyto body mohou být upozadněny či nevyjádřeny. V méně prototypických významech mohou být jednotlivé složky významu variovány: cíl nebo východisko mohou být metonymicky nahrazeny něčím nebo někým nacházejícím se na onom místě (např. *jít pro noviny*); podstatou cíle nemusí být přemístění, ale činnost vykonávaná v cíli (např. *jít do kina*) nebo činnost s pohybem spojená (např. *jít se psem*); pohybujícím se subjektem nemusí být člověk, ale také skupina (např. *po náměstí jde průvod*) nebo někteří živočichové (typicky velcí živočichové s ne více než čtyřmi nohama a chůzí podobnou člověku, např. *pes*) a způsob pohybu může být dále specifikován (např. *jít pěšky, rychle, těžce* apod.).

První skupinu tvoří **škála významů zachovávajících významovou složku pohybu/přemíst'ování (významy b, c, d)** s větší nebo větší mírou abstraktnosti cíle, přičemž pohybujícím se subjektem je stále typicky člověk. Nejbliže prototypickému významu slovesa *jít* na jednom konci škály (viz význam a) jsou **významy s upozadněnou složkou způsobu pohybu (význam b)**, který již nemusí mít podobu chůze, ale může

probíhat kupř. pomocí nějakých dopravních prostředků (např. *jít do ZOO*) či jiným způsobem (např. *jít po ruce*), nebo může vyjadřovat neprototypické vlastnosti (např. *jít k zemi* označuje vertikální nekontrolovaný pohyb). Na opačném konci škály jsou významy vyjadřující **pohyb v metaforickém abstraktním prostoru (význam d)**, u kterých je na abstraktní domény mapováno pohybové schéma. Tyto domény jsou poté pojaty jako pohyb po cestě či přemístění z jednoho místa na jiné (např. metafory ŽIVOT JE CESTA a ŽIVOTNÍ SITUACE JSOU PROSTORY) nebo mohou být zaměřeny na jinou složku prototypického významu slovesa *jít*, zejm. směřování k něčemu (např. metafora ÚČEL JE FYZICKÝ CÍL) (Saicová Římalová 2010, s. 51n a 78). Také u těchto významů mohou být některé složky upozadněny nebo naopak vyzdvihnuty: místo pohybu po dráze se může jednat spíše o samotné přemístění označující změnu (např. *jít do důchodu*) či o směřování označující začátek (lze parafrázovat jako „chystat se“, např. *jdu psát úkol*), nebo vyzdvihnutí složky plynulosti a určitého trvání s upozadněním změny místa (např. *jít za někým/něčím, jít za svými ideály*) atp. V některých případech se může jednat o tzv. **abstraktní pohyb s přetrvávající složkou fyzického pohybu (význam c)**. Typickými případy je abstraktní pohyb (např. změna životní situace) doprovázený fyzickým přemístěním (např. *jít studovat do Prahy*) nebo pokud je zahájení činnosti obvykle spojeno s odchodem na nějaké místo (např. *už jdu, jít spát* apod.).

Sloveso *jít* může také označovat **pohyb neživotných entit (význam e)**. Také tyto významy jsou umístěny na škále (viz níže). Pohybující se subjekt je v těchto významech neživotná entita či abstraktní koncept. Základní složkou tohoto významu je plynulost nebo zaměření pohybu nějakým směrem. Sloveso *jít* v těchto významech může vyjadřovat: fyzický pohyb neživotných entit (např. *opona jde vzhůru*); metaforický pohyb abstraktních konceptů (např. *ceny jdou nahoru*); odsunutí něčeho do pozadí (např. *šlo to mimo mne*); metaforické „přibližování“ jevu (typicky meteorologické jevy, ztvárnění času a střídání různých období, např. *jdou mraky*), stavu (typicky stavy omezující vědomí nebo nemoci, např. *jde na mne spaní*) či situace (respektive přibližování jejího začátku, např. *jde jí na devadesát* nebo také *jde do tuhého*), které přicházejí k člověku zvenčí a nad kterými člověk většinou nemá kontrolu; „šíření“ konkrétní (typicky jevy vnímatelné smysly, např. *od vody jde zima*) i abstraktní (kupř. emoce, např. *jde z něj strach*) entity ze zdroje; nebo také tzv. fiktivní pohyb nepohybujících se entit označující jejich směřování (např. *cesta jde lesem*).

Další skupinu tvoří **významy směřující k jiným složkám než pohybovým (významy f, g)**, které vyházejí z významové složky plynulého a monotónního soustavného

pohybu. Také u těchto významů lze pozorovat škály s prototypičtějšími významy na jednom konci, které jsou zachyceny v předchozí skupině (význam e). Na opačném konci jedné škály jsou významy vyjadřující **fungování (význam f)** neživotných entit (např. *stroj jde*), dále také (především dočasně) funkce životných subjektů (např. *jde mu za svědka*) a přeneseně také fungování abstraktních konceptů (např. *obchody jdou dobře*). Důležitou významovou složkou vycházející z plynulosti pohybu je nepřerušovanost popisované činnosti, přičemž sloveso *jít* může být také v záporu pro vyjádření nedostatku fungování (např. *nejde proud*). Na konci druhé škály jsou významy s modálním odstínem vyjadřující **schopnost** nebo **možnost (význam g)** neživotných entit (životné entity nemohou být v těchto vyjádřeních podmětem, např. *matematika mu jde dobře*, viz oddíl 4.3). Významová složka v těchto významech opět čerpá z plynulého pohybu bez zádrhelů, přičemž v různých spojeních nebývá subjekt specifikován (např. *to by šlo*) a sloveso *jít* může být taktéž v záporu (např. *dveře nejdou zavřít*).

Poslední a od prototypu nejvzdálenější skupinu tvoří konstrukce *jde o něco*, příp. *jde o to, že něco*, kterou lze parafrázovat jako „**týká se něčeho**“ (význam h). Významy mohou být v různé míře abstraktní a značně vyprázdněné. Typicky tyto významy vyjadřují, že je něco v ohrožení nebo v sázce (např. *jde o život*), něco může být ovlivněno (např. *jde o štěstí toho dítěte*), něco se něčeho týká (např. *o mne nejde*) nebo že někdo má o něco zájem či o to usiluje (např. *jde mu o peníze*). Tato konstrukce je také hojně využívána při uvedení tématu hovoru atp. (např. *Pokud jde o zmíněnou nabídku, ta musí vždy odpovídat místní situaci a regionu*).

Sloveso *jít* mimo svého základního významu figuruje také v řadě **syntaktických konstrukcí**. Saicová Římalová (2010, s. 87–92) uvádí 22 konstrukcí, ve kterých se sloveso *jít* pojí s předložkovými spojeními, podstatnými a přídavnými jmény, příslovci či infinitivy. Nejvíce konstrukcí vychází z prototypického významu slovesa *jít* a jeho variací (významy a–d): tyto konstrukce obvykle označují fyzický nebo abstraktní pohyb (např. *jít domů* nebo *jít na vysokou školu*) člověka nebo jiné životné či neživotné entity (např. *opona jde vzhůru*) zaměřený na východisko (např. *jít z + genitiv*), cíl, který může mít podobu fyzického prostoru nebo účelu (např. *jít do nemocnice* nebo *jít na nákup*), dráhu nebo prostředí pohybu (např. *jít + instrumentál* a *jít po + lokál*), způsob pohybu (např. *jít + příslovce způsobu*), časové zařazení (např. *jít + příslovce času*) či další okolnosti (např. *jít s nákupem*). Existují také konstrukce, jejichž význam směřuje k jiným složkám, než pohybovým (významy f–h): tyto konstrukce označují zejm. fungování, schopnost a týkání se něčeho.

V následujících oddílech se zaměříme na dvě konstrukce, které mohou sloužit k vyjádření budoucnosti: *jít + infinitiv* a *jít + na + akuzativ*. Obě tyto konstrukce zahrnují více významů, které sahají od prototypického významu slovesa *jít* přes fyzický i abstraktní účelový pohyb až k méně prototypickým významům, jako jsou pohyb neživotných entit a fungování. Rozhodující je životnost pohybujícího se subjektu (levointenčního participantu, podmětu), zachování složky fyzického pohybu a podoba cíle (pravointenčního participantu, předmětu). Cíl je v těchto konstrukcích povinný participant slovesa *jít* a v prototypickém významu má podobu jména označující místo (můžeme se na něj zeptat otázkou *kam?*). Nemá-li cíl podobu jména označujícího místo, ale dějového či jiného nedějového jména nebo infinitivu, jedná se o participant účel (Daneš–Hlavsa 1981, s. 92). Hranice mezi těmito participanty je však velmi plynulá: např. *jít do práce* – na určité místo, kde budeme pracovat (tamtéž, s. 105).⁴⁴

U významů zahrnující životné pohybující se entity nelze složku fyzického pohybu ve většině případů zcela vyloučit. Význam je tedy závislý na kontextu a úmyslu mluvčího a jednotlivé případy je nutno posuzovat samostatně. Z tohoto důvodu neexistují mezi jednotlivými významy jasné hranice a je vhodné je chápat jako škálu s větší či menší abstraktností cíle (a tím také více či méně zachovalou složkou fyzického pohybu).

4.3 Významy konstrukce *jít + infinitiv*

Významy lze u infinitivních konstrukcí se slovesem *jít* rozdělit na dva základní typy: pohyb za nějakým účelem (dále účelový pohyb) a modální význam možnosti. Specifickou vlastností této konstrukce je nemožnost vyjádření prostorového cíle (Saicová Římalová 2010, s. 84) a rozhodující je životnost pohybujícího se subjektu, který má v případě účelového pohybu rys [+anim] a v případě modálního významu rys [-anim] (Daneš–Hlavsa 1981, s. 105n). Účelový pohyb může mít podobu přemístění ve fyzickém i abstraktním prostoru. Níže uvedené významy vyčleňujeme na základě Škodové (2017) s doplněními z prací Saicové Římalové (2010) a Daneše–Hlavsy (1981).

Význam fyzického účelového pohybu (význam c) vyjadřuje přemístění životné entity ve fyzickém prostoru za účelem vykonání nějaké činnosti vyjádřené infinitivem (např. *jít nakupovat*). Účel může být v jednotlivých případech vyjádřen také předložkovým spojením nebo vedlejší větou (viz následující oddíl).

⁴⁴ Také na participant účel se lze ptát otázkou *kam?*, např. *Jan se jde koupat. – Kam jde Jan?*

Inchoativní význam (význam d) představuje abstraktní účelový pohyb, který se od výše zmíněného významu liší zejm. vyprázdněním složky fyzického pohybu se zaměřením na vyjádření účelu. Tento význam není v češtině plně gramatikalizován a ve většině případů nelze složku fyzického pohybu či přemístění zcela vyloučit, význam je tedy závislý na kontextu a úmyslu mluvčího a je nutno jednotlivé případy posuzovat samostatně (Saicová Římalová 2010, s. 96n; Škodová 2017, s. 45 a 49). Typickým příkladem je kolokace *jít spát*, u které je složka fyzického pohybu v některých kontextech obsažena (např. pokud se mluvčí nachází v jiné místnosti) a v jiných nikoli (např. pokud mluvčí již leží v posteli) (Bláha 2008, s. 147).⁴⁵

O infinitivní konstrukci se slovesem *jít* v podobném významu pojednával již Kopečný (1958, s. 96) jako o tzv. intencním typu, který (společně s dnes již nepoužívaným resultativním typem) „[...] nelze sice chápat jako časové formy v pravém slova smyslu, ale které s nimi někdy konkurují a jsou jim blízké“ a doplňuje, že „*půjde nakupovat* je někdy skoro synonymní s *bude nakupovat*, zejm. v lidové podobě *pude nakupovat*, ale má navíc vyjádřenou změnu místa“ (tamtéž, s. 97). Autor dále poukazuje, že se nejedná o opisné formy, ale že infinitiv má povahu příslovečného určení účelu a že intencní typ je blízký inchoativnímu a terminativnímu typu (tamtéž). Daneš–Hlavsa (1981, s. 105) uvádí jako jeden z významů slovesa *jít* „blízký a velmi jistý budoucí děj nebo stav, zprav. déle trvající“, přičemž je tento význam realizován konstrukcí s infinitivem nebo předložkovým spojením.⁴⁶ Saicová Římalová (2010, s. 92 a 96n) naopak přináší podrobnější popis, ve kterém lze tuto konstrukci (a také konstrukci *jít + na + akuzativ*) parafrázovat jako „chystat se“ nebo označuje již začátek činnosti. Důraz je kladen na souslednost dějů – chystaný děj v okamžiku promluvy ještě neprobíhá nebo je teprve na svém začátku. Tato souslednost vytváří implikaci budoucího významu, spíše je však vhodnější uvažovat o následnosti, jelikož souslednost může být platná také při převedení do jiného slovesného času (např. *nasvačí se a jde psát úkol* v. *nasvačil se a šel psát úkol*). Z podstaty významu „chystat se“ také vyplývá, že děj musí proběhnout relativně brzo od okamžiku promluvy (budoucnost má tedy charakter blízké budoucnosti)⁴⁷ a děj musí být ovlivnitelný (tzn. nelze použít např. **už jde pršet*). Také

⁴⁵ V těchto kontextech bylo ve staré češtině místo infinitivu používáno supinum (Šlosar 2017, Supinum in NESČ, více k tomuto v diskuzi).

⁴⁶ Na rozdíl od Saicové Římalové (2010) uvádí také spojení typu *jde k pozemnímu vojsku*.

⁴⁷ Saicová Římalová (2010) i ostatní autoři (např. Bláha 2008, Kopečný 1958 a Škodová 2017) přirovnávají tento význam ke konstrukci *be going to* v angličtině (příp. ekvivalentu ve francouzštině).

Škodová (2017, s. 50n) vyčleňuje inchoativní význam u konstrukce *jít + infinitiv* v podobném smyslu jako Saicová Římalová (2010) a uvádí řadu znaků, které jsou pro tento význam specifické:

- a) Do konstrukce vstupují pouze slovesa vyjadřující děje, jejichž nastání a průběh jsou ovlivnitelné vůlí.
(Např. **za hodinu jde pršet*).
- b) Konstrukce neodkazuje k vlastnímu časovému průběhu děje, ale umožňuje vyjádřit posloupnost několika dějů nebo dějové zařazení nějakého děje.
(Např. *nasvačí se a jde psát úkol*).
- c) Sloveso *jít* vyžaduje infinitivní doplnění, které není možné nahradit vedlejší větou a které není předmětem slovesa *jít*.⁴⁸
(Např. **šel, aby si za něj odpykal trest*).
- d) Jednotlivé členy konstrukce je možné samostatně negovat. Většina příkladů však ukazuje užití negace na prvním členu konstrukce – slovese *jít*.
(Např. *pak nejde dělat manažera cukrárny*).

Význam možnosti (význam g) má modální použití a je omezen pouze na neživotné entity – „pohybující se“ subjekt má podobu pacientu a nese rys [-anim]. Životné entity jakožto činitel děje mohou být vyjádřeny pouze fakultativně jako nepřímý předmět (Daneš–Hlavsa 1981, s. 106). V „tradiční“ odborné literatuře je sloveso *jít* vnímáno pouze jako plnovýznamové (viz oddíl 3.2), v tomto významu je však sloveso *jít* značně gramatikalizované a nese vlastnosti modálních sloves (Saicová Římalová 2010, s. 97; Škodová 2017, s. 45n).⁴⁹

Ve výzkumu Škodové (2017, s. 51) lze z celkového počtu 9 020 výskytů považovat 10,09 % výskytů za inchoativní význam a 31,64 % za význam možnosti. U ostatních výskytů nelze jednoznačně určit, do které skupiny patří – jedná se o přechodové případy.⁵⁰

⁴⁸ Přesněji řečeno: nemožnost nahrazení vedlejší větou je argument svědčící proti pojetí infinitivu jako předmětu v této konstrukci (Škodová 2017, s. 50).

⁴⁹ Obě autorky argumentují pro „rozdělení“ na sloveso plnovýznamové a sloveso pomocné/modální, podobně jako tomu je u slovesa *mít* (např. *mám knihu v. máš zavolat řediteli*) (Saicová Římalová 2010, s. 97).

⁵⁰ Analyzovaný materiál pochází z korpusu SYN2015. Význam jednotlivých případů byl určen na základě sady znaků každého významu. V naší práci uvádíme pouze znaky inchoativního významu.

4.4 Významy konstrukce *jít + na + akuzativ*

Předložkové spojení *na + akuzativ* patří k významově nejobsáhlejšími konstrukcím se slovesem *jít*. Pro určení významu je u skupiny s životným pohybujícím se subjektem rozhodující abstraktnost cíle a zachování složky fyzického pohybu. Významy s neživotným pohybujícím se subjektem tvoří samostatnou skupinu. Níže uvedené významy vyčleňujeme na základě Saicové Římalové (2010) a Daneše–Hlavsy (1981) s vlastním doplněním.

Prototypický význam slovesa *jít* (význam a) leží na jednom konci škály a vyjadřuje fyzický pohyb k prostorovému cíli, který má podobu ohraničené dvojrozměrné plochy, na kterou pohybující se subjekt směřuje (např. *jít na kopec*). Také u tohoto významu mohou být jednotlivé složky významu variovány (Saicová Římalová 2010, s. 87n).

Význam fyzického účelového pohybu (význam c) obsahuje přechodové případy mezi prototypickým a inchoativním významem. Předmětem je dějové nebo nedějové jméno – předložkové spojení v tomto významu tedy nevyjadřuje prostorový cíl, ale účel (např. *jít na nákupy* nebo *jít na ryby*).⁵¹ Na rozdíl od prototypického významu může být v jednotlivých případech předložkové spojení nahrazeno infinitivem (viz předchozí oddíl) nebo vedlejší větou uvozenou spojkou *aby* (např. *jdu, abych nakupoval*) (Daneš–Hlavsa 1981, s. 92 a 105; toto popsal kupř. již Trávníček 1951, s. 1409).

Inchoativní význam (význam d) leží na opačném konci škály a má totožné významové vlastnosti jako konstrukce *jít + infinitiv*, se kterou může být ve většině případů zaměněna (např. *jít na nákup* v. *jít nakupovat*, pro podrobný popis vlastností viz předchozí oddíl) (Saicová Římalová 2010, s. 96n).⁵² Jedná se tedy o abstraktní pohyb za nějakým účelem ve významu „chystat se“ (např. *jdu na to*). Rozhodujícím znakem, který tento význam odlišuje od významu fyzického účelového pohybu, je vyprázdnění složky fyzického pohybu.

Pohyb neživotných entit (význam e) se u této konstrukce vyskytuje zejm. ve významu přibližování nějakého jevu či stavu (pohybujícího se subjektu) obvykle směrem k člověku (cíli, který má charakter proživatele, např. *jde na něj spaní*), nebo u fiktivního pohybu statických entit (např. *okna jdou na dvůr*) (tamtéž, s. 88).

⁵¹ Daneš–Hlavsa (1981, s. 92) však uvádí, že tyto konstrukce představují „zkratku“ propozice, např. *jít na ryby – jít (lovit) ryby (na nějaké místo za účelem činnosti tam konané)*.

⁵² Domníváme se, že specifické znaky a), b) a c) inchoativního významu konstrukce *jít + infinitiv* lze do jisté míry uplatnit také na konstrukci *jít + na + akuzativ*, např. a) **jde na déšť*, b) *nasvačí se a jde na to* a c) **jdu, abych nakupoval* (viz předchozí oddíl).

Konstrukce *jít + na + akuzativ* může být v určitých případech v konkurenci s konstrukcí *jít + do + genitiv*. Saicová Římalová (2010, s. 87n) uvádí, že zatímco konstrukce s předložkou *do* se zdají být více spjaty s prototypickým prostorovým významem slovesa *jít*, konstrukce s předložkou *na* jsou více spjaty s abstraktními významy. Např. *jít do školy* může označovat fyzický pohyb subjektu do dané budovy i metaforický pohyb označující začátek školní docházky, v porovnání s tím *jít na školu* (obvykle s dalším doplněním, např. *vysokou školu*) může označovat pouze metaforický pohyb (tj. začít se studiem na škole) (tamtéž). V určitých případech může mít konstrukce s předložkou *do* také inchoativní význam (např. *jít do toho*) (tamtéž, s. 96).

4.5 Dílčí závěr ke slovesu *jít* v češtině

Základem této části práce bylo určení a popis možných významů a konstrukcí slovesa *jít*, které se mohou podílet na vyjádření budoucnosti. Kognitivně zaměřený popis Saicové Římalové (2010), ze kterého jsme vycházeli místo „klasického“ slovníkového výčtu významů, umožňuje významy chápat jako více či méně prototypické z různých hledisek v podobě složek významu. Tento způsob popisu nám umožnil lépe pochopit důležité vlastnosti jednotlivých významů a jejich dopad na použití.

Za možné vyjádření budoucnosti považujeme inchoativní význam⁵³ (význam d) konstrukcí *jít + infinitiv* a *jít + na + akuzativ*, jehož určité složky odpovídají našim poznatkům z gramatikalizace vyjádření budoucnosti (viz shrnutí v oddílu 2.5): činitel je schopný vůle, děj musí být ovlivnitelný vůlí a složka fyzického pohybu musí být vyprázdněna. Inchoativní význam lze od ostatních významů odlišit pomocí řady znaků představených v práci Škodové (2017), problematickým z našeho pohledu je však znak d), podle kterého je možné jednotlivé členy konstrukce *jít + infinitiv* samostatně negovat. Domníváme se, že v rozporu s tvrzením Škodové (2017) nelze negovat oba členy konstrukce najednou a že negace druhého členu je možná pouze u některých sloves následujících po slovese *jít* v rozkazovacím způsobu. Naše domněnka je podpořena daty z korpusu (SYN2020, ORAL v1 a ONLINE1), ve kterých se negace obou členů v inchoativním

⁵³ Termíny „inchoativní“ a „inchoativum“ ve smyslu „počínavý“ vyjadřují, že děj nastává nebo nastane (např. inchoativní slovesa jako *stárnout*). V této práci používáme termín „inchoativní význam“ pouze pro označení budoucího či následného významu slovesa *jít* a konstrukcí *jít + infinitiv* a *jít + na + akuzativ* tak, jak jsme jej určili v oddílech 4.2 až 4.4. Tento význam vyjadřuje stejně jako inchoativa počátek děje, více spojitostí s těmito slovesy v této práci však nevytváříme a dále o nich nepojednáváme.

významu nevyskytuje a negace druhého členu je pouze ojedinělá (např. *pojd'me nebýt tak vážní a pojd'me to neřešit*, SYN2020). Škodová (2017, s. 51) uvádí příklad *aby si šli nechat umýt auto*, negace ve slovesu *nechat* je však ustrnulá – základ tohoto slovesa již není produktivní (Rejzek 2012, s. 424) a sloveso může být také znovu negováno (*nenechat*). Na základě těchto argumentů vyčleňujeme jako zvláštní poddruh inchoativního významu **význam pobídky**, který je realizován slovesem *jít* v rozkazovacím způsobu (např. *pojd'me dělat něco jiného*, SYN2020). Toto vyčlenění dále odůvodňujeme tím, že význam pobídky nemůže plnit prostěsdělovací funkci, může vyjadřovat pouze následnost vůči okamžiku promluvy (tj. nemůže být převeden do jiného slovesného času, viz oddíl 4.3) a možnost negace druhého členu konstrukce v určitých případech vytváří jedinečnou skupinu v rámci širšího inchoativního významu (např. *pojd'me nebýt tak vážní*, SYN2020), čímž je znak d) ve znění Škodové (2017) pro ostatní případy nadbytečně široký až neplatný. Na základě těchto doplnění a poznatků Saicové Římalové (2010) vytyčujeme pro inchoativní význam konstrukcí *jít + infinitiv* a *jít + na + akuzativ* následující znaky:

- a) Do konstrukce vstupují pouze děje ovlivnitelné vůlí.
(Např. **za hodinu jde pršet* a **jde na déšť*).
- b) Konstrukce neodkazuje k vlastnímu časovému průběhu děje, umožňuje však vyjádřit souslednost několika dějů nebo dějové zařazení nějakého děje. Tato souslednost je platná také při převedení do jiného slovesného času.⁵⁴
(Např. *nasvačí se a jde psát úkol* v. *nasvačil se a šel psát úkol*).
- c) Infinitiv či předložkovou frází není možné nahradit vedlejší větou.
(Např. **šel, aby si za něj odpykal trest*).
- d) Negovat je možné pouze první člen konstrukce – sloveso *jít*.⁵⁵
(Např. *pak nejde dělat manažera cukrárny*).

Inchoativní význam těchto konstrukcí je, jak název napovídá, blízký fázovým slovesům. Jejich podobností i v dalších ohledech se budeme zabývat v našem výzkumu (viz oddíl 7.1). Jak poukazuje Saicová Římalová (2010, s. 97), časová souslednost dějů je platná také při převedení do jiného slovesného času, čímž má toto vyjádření charakter následnosti, nikoli pouze budoucnosti z pohledu okamžiku promluvy. Tuto vlastnost lze sledovat např. v angličtině (např. *this was going to be fun, he thought to himself*, InterCorp – angličtina, Klégr a kol., 2022).

⁵⁴ Tento znak byl doplněn na základě popisu Saicové Římalové (2010), viz oddíl 4.3.

⁵⁵ Tento znak byl upraven na základě naší argumentace.

5 Korpusová analýza konstrukcí se slovesem *jít*

Hlavním cílem naší práce je zjistit, v jakých kontextech může sloveso *jít* v češtině sloužit jako prostředek k vyjádření budoucnosti a zda existují rysy, které toto použití slovesa charakterizují. Naš výzkum sestává ze dvou sond do Českého národního korpusu (dále ČNK): konstrukce *jít + infinitiv* (oddíl 5.1) a konstrukce *jít + na + akuzativ* (oddíl 5.2). Analyzovaný materiál tvoří náhodný vzorek 250 případů pro každou konstrukci pocházející z poměrně rozsáhlého nevyváženého mluveného korpusu ORAL v1 (6,36 milionů pozic, Koprivová a kol. 2017). Důvodem výběru mluveného korpusu je, že zkoumaný jev není v češtině gramatikalizován a má spíše okrajové použití,⁵⁶ vyšší míru jeho výskytu tedy očekáváme spíše v neformálním mluveném projevu. Podrobnou analýzu konstrukce *jít + infinitiv* založenou na materiálu ze psaného korpusu SYN2015 (120,75 milionů pozic) zpracovala již Škodová (2017; viz oddíl 3.4 naší práce). Na závěr této kapitoly provedeme také analýzu vybraných relevantních případů a shrneme poznatky, které se objevily v průběhu korpusového výzkumu (oddíl 5.3), a krátké shrnutí (oddíl 5.4).

5.1 Analýza konstrukce *jít + infinitiv*

Data pro korpusovou analýzu konstrukce *jít + infinitiv* jsme získali vyhledáním všech výskytů určitých tvarů slovesa *jít* následovaných infinitivem jakéhokoli slovesa v korpusu ORAL v1.⁵⁷ Z celkového počtu 2 026 výskytů této konstrukce jsme provedli náhodný výběr o velikosti 250 položek (dále vzorek). U každého výskytu ve vzorku byly jednotlivě označeny následující kategorie: význam slovesa *jít*, způsob a čas slovesa *jít*, vid plnovýznamového slovesa, významová skupina plnovýznamového slovesa, přítomnost určení místa a určení času a souslednost dějů.

Význam slovesa *jít* byl určen dle popisu významů konstrukce *jít + infinitiv* v oddílu 4.3 a znaků inchoativního významu v oddílu 4.5 v kombinaci s kontextem výpovědi. Ve vzorku bylo 45 % výskytů identifikováno jako význam fyzického účelového pohybu (dále pouze účelového pohybu; např. *puďeme lezt hřebenovku*), 11 % jako

⁵⁶ „Tradiční“ gramatiky tento jev obvykle nezmiňují (viz kapitoly 3 a 4), Škodová (2017, s. 51) ve své práci ale uvádí, že „V celkovém počtu konstrukcí *jít + inf.* není ani tento inchoativní typ predikátu okrajový.“

⁵⁷ Použitý dotaz CQL: `[lemma="jít"&tag!="vf.*"] [tag="vf.*"]`.

jednoznačný inchoativní význam (např. *dou dělat piknik*), z nichž 7 % tvoří význam pobídky (např. *pojďme smontovat auto*), a 21 % jako význam možnosti (např. *věc kerá de říc pěti slovy*).⁵⁸ U zbylých 23 % výskytů nebylo možné jednoznačně určit, zda se jedná o význam účelového pohybu, nebo o inchoativní význam – tyto výskyty označujeme jako přechodové případy (např. *a pak de spát*).⁵⁹

Způsob a čas slovesa *jít* je první kategorií, ve které se význam účelového pohybu a inchoativní význam liší. Podíl přítomného a minulého⁶⁰ času je u významu účelového pohybu do jisté míry vyrovnaný (30 % a 38 % respektive) a stejně tomu je také u přechodových případů (35 % a 37 % respektive). Zato u inchoativního významu je patrná preference přítomného času (46 % vs. 21 %). Podíl budoucího času je u těchto významů nižší (19 % u významu účelového pohybu, 12 % u přechodových případů a 14 % u inchoativního významu) a rozkazovací i podmiňovací způsoby jsou zastoupeny pouze v malé míře (do 12 %, viz tabulku 7 níže).⁶¹

Vid plnovýznamového slovesa ve spojení s časem a způsobem slovesa *jít* zobrazuje tabulka 7. Tyto kategorie je vhodné posuzovat společně, jelikož se vzájemně ovlivňují. Zatímco plnovýznamové sloveso je nedokonavé přibližně ve třetině výskytů významu účelového pohybu ve všech časech (33 % v minulém, 35 % v přítomném a 29 % v budoucím čase), u přechodových případů je v minulém a přítomném čase tato tendence obrácená (oba časy po 70 %) a v budoucím čase je podíl nedokonavých sloves blíže polovině (57 %). Nedokonavá slovesa převažují také u inchoativního významu v minulém i přítomném čase (67 % a 92 % respektive), v budoucím čase však tvoří pouze čtvrtinu (25 %) výskytů. V rozkazovacím a podmiňovacím způsobu převažují u významu účelového pohybu dokonavá slovesa (nedokonavá slovesa tvoří 14 % a 38 % respektive) a u přechodových případů je podíl obou vidů rovný (nedokonavá slovesa u obou způsobů tvoří 50 %). Naopak u inchoativního významu se v rozkazovacím způsobu vyskytují pouze dokonavá slovesa a v podmiňovacím způsobu pouze nedokonavá slovesa.

⁵⁸ Význam možnosti nezahrnujeme do následující analýzy, jelikož nesouvisí s tématem naší práce.

⁵⁹ Procentuální hodnoty v této kapitole vychází z počtu položek ve vzorku a pro přehlednost jsou zaokrouhleny na celá čísla. Pro absolutní hodnoty viz tabulky P1.2–P1.6 a P2.2–P2.6 v přílohách 1 a 2.

⁶⁰ Analyzovaný materiál je v případě minulého času slovesa *jít* a konstrukce *jít + si/se + infinitiv* ovlivněn strukturou hledaného výrazu, jelikož jsou zahrnuty pouze výskyty, v nichž pomocné sloveso *být* nebo zájmeno *si/se* stojí v pozici přímo před slovesem *jít*.

⁶¹ V analýze se vyskytuje pouze podmiňovací způsob přítomný, podm. zp. minulý tedy nezahrnujeme.

význam slovesa <i>jít</i>	oznamovací způsob			rozk. způsob	podm. způsob
	minulý č.	přítomný č.	budoucí č.		
v. účelového poh.	12 % / 27 %	11 % / 19 %	5 % / 13 %	1 % / 5 %	3 % / 4 %
přechodové příp.	23 % / 14 %	25 % / 11 %	7 % / 5 %	4 % / 4 %	5 % / 4 %
inchoativní v.	14 % / 7 %	43 % / 4 %	4 % / 11 %	– / 7 %	11 % / –
v. možnosti	6 % / 25 %	19 % / 40 %	– / 6 %	– / –	2 % / 2 %

Podíl nedokonavých sloves je v buňce uveden vlevo a dokonavých vpravo.

Tabulka 7: Podíl časů a způsobů slovesa *jít* v souvislosti s videm plnovýznamového slovesa v jednotlivých významech slovesa *jít* v konstrukci *jít + infinitiv*

Významová skupina plnovýznamového slovesa byla založena na nejširším pojetí sémantické klasifikace predikátorů v Příruční mluvnici češtiny (Karlík–Nekula–Rusínová 1995, s. 372–383), která rozděluje predikáty na STAVY, ZMĚNY STAVŮ (neboli MUTACE), (jednoduché) PROCESY a ZMĚNY PROCESŮ.⁶² Pomocí této analýzy jsme se pokusili popsat obecné sémantické skupiny plnovýznamových sloves u jednotlivých významů se zvláštním zaměřením na zachycení „stavovosti“, která by sdružovala slovesa vyjadřující déle trvající stavy, v nichž se člověk může nacházet (např. psychosomatické stavy, obor či zaměření apod.). Tato analýza nedosáhla tíženého výsledku jako např. významové skupiny jmen v korpusové analýze konstrukce *jít + na + infinitiv*, i přes to se zde objevily zajímavé rozdíly. Drtivá většina (92 %) výskytů významu účelového pohybu obsahuje slovesa vyjadřující ZMĚNU STAVU (např. *asi pak šel posilovat*), 7 % poté vyjadřuje PROCESY (např. *sem šla pracovat*) a jeden výskyt (1 %) také STAV (např. *a budete bydlet*). Naopak u inchoativního významu je poměr ZMĚNY STAVŮ a PROCESŮ poměrně vyrovnaný (54 % a 46 % respektive, např. *že du vařit kafe* a *že šla spát*) a u přechodových případů vyjadřují přibližně dvě třetiny (64 %) sloves ZMĚNU STAVU a třetina (36 %) PROCESY (např. *já du žehlit* a *pudu spát*).⁶³

Přítomnost určení místa nebo směřování byla sledována pouze ve vztahu příslovečného určení ke zkoumané konstrukci a vyskytuje se, až na výjimky, pouze u významu účelového pohybu (44 % výskytů, např. *pak sem si šel lehnout do stanu*). V souladu s našimi poznatky z oddílu 2.5 usuzujeme, že také v češtině tato určení blokují

⁶² Významová skupina byla posuzována pouze u plnovýznamových sloves samostatně, jelikož ve spojení se slovesem *jít* by byly všechny výskyty ZMĚNOU STAVŮ.

⁶³ Ke „stavovosti“ více v oddílu 6.4 a v diskuzi.

inchoativní význam.⁶⁴ Ve vzorku existuje jeden výskyt určení směřování u přechodového významu: *jak deš skočit pod ten most jako je v tom vtipu*, ve kterém lze sloveso *jít* parafrázovat jako „chystat se“. **Určení času** bylo sledováno ve stejném vztahu a poměrně často se vyskytuje u přechodových případů a inchoativního významu (18 % a 14 % respektive, např. *já si za rok půjdu koupit novéj*), u významu účelového pohybu se naopak vyskytuje pouze ojediněle (4 %).

Souslednost je chápána jako sled nezávislých dějů (tj. nikoli příčinných) v rámci nejbližšího kontextu a byla značena z pohledu zkoumané konstrukce (tj. čím je konstrukce *jít + infinitiv* pro druhý děj). Souslednost více dějů je možná u všech významů s životným pohybujícím se subjektem (tj. všech kromě významu možnosti) a lze ji pozorovat přibližně u čtvrtiny výskytů těchto významů ve vzorku (27 % u významu účelového pohybu, 21 % u inchoativního významu a 25 % u přechodových případů). S výjimkou současnosti u inchoativního významu, která se ve vzorku nevyskytuje,⁶⁵ mají jednotlivé druhy souslednosti téměř stejný podíl u všech významů: následnost 16–18 % (např. *doběhla aj s ním a schválně šli tancovat vedle nás*) a předčasnost i současnost 4–6 % (např. *du vařit kafe než začnu žehlit a Kačenka bude obsluhovat a já du vařit*). Kromě kontextu je souslednost obvykle vyjádřena také spojovacími výrazy *a*, *(a) pak*, *potom*, *předtím (než)*, *než*, *tak*, *(a) že* apod.

V rámci našeho náhodného vzorku lze pozorovat několik **četných spojení**. *Jít spát* a významově podobné *jít si lehnout* a *jít hajat* jsou nejtypičtějším a nejčastějším použitím slovesa *jít* ve významu „chystat se“, ve většině výskytů však nelze vyloučit složku fyzického pohybu (tj. přemístění na nějaké místo za účelem spaní; např. *tak nešla psát asi ve dvanáct*). Konkrétně spojení *jít spát* tvoří 11 % výskytů inchoativního významu a 33 % přechodových případů. Spojení *jít se podívat* má v našem vzorku stejný počet výskytů jako *jít spát*, přičemž všechna jsou ve významu účelového pohybu (19 % výskytů) s výjimkou jednoho přechodového případu (*no a teďka hraji dobře hokej, tak se právě budu podívat*). *Jít dělat* je třetí nejpočetnější spojení ve vzorku a tvoří 18 % výskytů inchoativního významu a 4 % u ostatních významů.⁶⁰

⁶⁴ Konkrétně s podmínkou d) pro možný začátek procesu gramatikalizace vyjádření budoucnosti ze sloves pohybu: v konstrukci nesmí být obsaženo další vyjádření směřování.

⁶⁵ To však může být způsobeno nedostatečnou velikostí vzorku.

5.2 Analýza konstrukce *jít + na + akuzativ*

Data pro korpusovou analýzu konstrukce *jít + na + akuzativ* jsme získali vyhledáním všech výskytů určitých tvarů slovesa *jít* následovaných předložkou *na* a podstatným jménem v akuzativu v korpusu ORAL v1.⁶⁶ Z celkového počtu 768 výskytů této konstrukce jsme provedli náhodný výběr o velikosti 250 položek. Sedm výskytů (3 %) bylo z náhodného výběru vyřazeno pro nesplnění podmínek analýzy: jeden z důvodu chyby ve vyhledávání a šest, jelikož v nich předložkové spojení *na + akuzativ* představovalo příslovečné určení k jiné, nadřazené konstrukci se slovesem *jít* (viz přílohu 2; vzorkem dále označujeme náhodný výběr ponížený o vyřazené výskyty, obsahuje tedy 243 položek). U každého výskytu ve vzorku byly jednotlivě označeny následující kategorie: význam konstrukce, způsob a čas slovesa *jít*, významová skupina jména, přítomnost určení místa a určení času a souslednost dějů.

Význam konstrukce byl určen dle popisu významů konstrukce *jít + na + akuzativ* v oddílu 4.4 a znaků inchoativního významu v oddílu 4.5 v kombinaci s kontextem výpovědi. Ve vzorku bylo 17 % výskytů identifikováno jako prototypický význam slovesa *jít* (např. *a deš na Petřín*), 66 % jako význam fyzického účelového pohybu (např. *ted' deme na oslavu*), 8 % jako jednoznačný inchoativní význam (např. *di na techniku, tam tě vezmou*), 7 % jako přechodové případy (např. *no v pondělí du na kontrolu*) a 3 % jako pohyb neživých entit (např. *všechno de na maximum*).⁵⁹

Způsob a čas slovesa *jít* zobrazuje tabulka 8. Minulý čas⁶⁰ tvoří přibližně třetinu výskytů významu prototypického významu slovesa *jít* (41 %), významu účelového pohybu (34 %) i inchoativního významu (32 %). U inchoativního významu je stejnou mírou zastoupen také přítomný a budoucí čas (32 % každý). U prototypického významu slovesa *jít* je zvýšený výskyt rozkazovacího způsobu (15 %), přičemž přítomný čas má nepatrně vyšší podíl (17 %) a budoucí čas představuje necelou čtvrtinu (24 %). U fyzického účelového pohybu je naopak zvýšený podíl přítomného času na úkor času budoucího (41 % a 20 % respektive). U přechodových případů převažuje z více než dvou třetin (69 %) přítomný čas, minulý čas představuje 19 % výskytů a budoucí čas 6 % výskytů. Rozkazovací a podmiňovací způsoby se kromě výše uvedeného objevují pouze marginálně (0–6 %).⁶⁷

⁶⁶ Použitý dotaz CQL: `[lemma="jít"&tag!="Vf.*"] [word="na"] [tag="N...4.*"]`.

⁶⁷ V analýze se vyskytuje pouze podmiňovací způsob přítomný.

význam slovesa <i>jít</i>	oznamovací způsob			rozkaz. způsob	podm. způsob
	minulý č.	přít. č.	budoucí č.		
prototypický v.	41 %	17 %	24 %	15 %	5 %
v. účelového poh.	34 %	41 %	20 %	1 %	4 %
přechodové příp.	19 %	69 %	6 %	–	6 %
inchoativní v.	32 %	32 %	32 %	5 %	–
pohyb neživ. entit	33 %	50 %	–	–	17 %

Tabulka 8: Podíl časů a způsobů slovesa *jít* v konstrukci *jí + na + akuzativ*

Významové skupiny jmen v akuzativu byly vytvořeny na základě prvotního roztřídění dle sémantických kategorií jmen (např. dějová jména, jména míst), která byla dále tříděna dle jejich významu v konstrukci bez ohledu na určený význam slovesa *jít* (např. jména míst označující děj nebo obor). Tímto postupným tříděním bylo vytvořeno šest významových skupin: MÍSTO, ENTITA, DĚJ, STAV, ČASOVÝ RÁMEC a KOLOKACE.⁶⁸ MÍSTO vyjadřuje fyzický prostor, který je cílem fyzického pohybu (např. *tak že pudem na zahrádku a jak deš na Lasvice, do lesa* ve smyslu směřování) nebo který reprezentuje nějakou činnost s ním spojenou (např. *a ona pak šla na záchod*). Všechny výskyty prototypického významu slovesa *jít* povinně vyjadřují MÍSTO pouze jako fyzický ohraničený prostor (viz oddíl 4.2). U významu účelového pohybu je MÍSTO vyjádřeno ve 20 % výskytů (z toho v 15 % jako činnost) a u přechodových případů ve 13 % výskytů (všechny jako činnost). Inchoativní význam je u této skupiny blokován (viz předchozí oddíl).

ENTITA vyjadřuje obvykle předmět nebo kupř. také osobu spojenou s určitou činností (např. *jít na kafe, jít na Madonnu* apod.). Tuto skupinu lze pozorovat ve třetině (33 %) výskytů významu účelového pohybu (např. *zejtra du na lyže*). U inchoativního významu a přechodových případů je výskyt nižší (16 % a 6 % respektive, např. *já pudu na rovnátka*).

DĚJ vyjadřuje zamýšlenou činnost nebo událost (např. *S čím de na voperaci?*). Tuto skupinu lze pozorovat v necelých dvou třetinách (63 %) výskytů přechodových případů. Důvodem tohoto velkého zastoupení je pravděpodobně nemožnost jednoznačně vyvrátit ani potvrdit složku fyzického pohybu (např. *no v pondělí du na kontrolu*). DĚJ lze dále pozorovat ve 43 % výskytů významu účelového pohybu (např. *a ráno jsme šli na procházku*) a v 11 % výskytů inchoativního významu (např. *my deme na státnice z kamarádek jenom dvě*).

⁶⁸ Významové skupiny označujeme, podobně jako sémantické domény, kapitálkami. Následující analýzu shrnuje tabulka P2.4 v příloze 2.

STAV vyjadřuje déle trvající činnost, vlastnost nebo skutečnost nejčastěji ve formě zaměstnání či zaměření (např. *já pudu na medicínu*) nebo také změny stavu (např. *ty volí vydrželi čtyři roky pak šli na maso*). Tato skupina je obvykle vyjádřena místem s ní spojeným (např. *já pudu na pracák*), oborem (např. *řikam tak pudeš na nástrojaře* nebo *dyž potká někoho kdo teda de na umění*) nebo výsledným stavem (např. *pude na lvička*). STAV je typický pro inchoativní význam, u kterého zejm. STAV-OBOR a VÝSLEDNÝ STAV tvoří necelé dvě třetiny (63 %) výskytů. U přechodových případů se STAV vyskytuje v menší míře (19 %) a u významu účelového pohybu pouze výjimečně v případech, ve kterých je složka fyzického pohybu jednoznačně přítomna (1 % výskytů, např. *já pudu na pracák protože musíš nahlásit třetího [...] aby ti platili sociální zdravotní*), u obou těchto významů se jedná pouze o STAV vyjádřený místem.

ČASOVÝ RÁMEC vyjadřuje dobu trvání nějaké činnosti nebo stavu, které jsou zmíněny v okolí konstrukce, jsou patrné z kontextu nebo jsou implikovány. ČASOVÝ RÁMEC má obvykle podobu příslovečného určení času a narozdíl od určení času je obligatorní (např. u věty *tak sem šla na hod'ku na Národní lze na hod'ku vypustit*, u věty *pudu na chvilku však na chvilku vypustit nelze*). V našem vzorku se tato skupina vyskytuje pouze u významu účelového pohybu (1 % výskytů, např. *pudu na chvilku*).⁶⁹

KOLOKACE představují zvláštní skupinu, u které význam konstrukce přesahuje sumu významů každého členu kolokace chápaného izolovaně (Čermák–Cvrček 2017, Kolokace in NESČ). Tato skupina představuje 17 % všech výskytů ve vzorku: třetinu (33 %) výskytů významu pohybu neživých entit (*nejít na rozum a jít na nervy*), 11 % inchoativního významu (*jít na nervy a jít na tah*) a 2 % významu účelového pohybu (*jít na vzduch, jít na blind a jít na mat*).

Určení místa nebo směřování je u významu účelového pohybu a u přechodových případů přítomno ve větší míře, než tomu je u konstrukce *jít + infinitiv* (konkrétně v 10 % a 19 % výskytů respektive). U prototypického významu slovesa *jít* jsou tato určení povinná a u inchoativního významu jsou naopak blokována (např. *jdu na kontrolu do nemocnice* implikuje fyzický pohyb do nemocnice za účelem kontroly). Také **určení času** je

⁶⁹ Jako ČASOVÝ RÁMEC určujeme pouze ty případy, ve kterých jméno jakožto příslovečné určení času rozvíjí sloveso *jít* a nikoli např. jiné plnovýznamové sloveso v konstrukci *jít + infinitiv* nebo p. u. místa (např. *tak [sem šla [[na hod'ku]_{p. u. času} eště na Národní]_{p. u. místa}]*^{přísudek}, které představuje určení času. Takovéto konstrukce byly z našeho vzorku pro nesplnění podmínek analýzy vyřazeny (viz přílohu 2).

v porovnání s konstrukcí *jít + infinitiv* přítomno ve větší míře (u přechodových případů dokonce ve 38 % výskytů, např. *no a v pondělí jdu na kontrolu*).

Souslednost dějů je v případě konstrukce *jít + na + akuzativ* možná u všech významů a stejně jako u konstrukce *jít + infinitiv* ji lze pozorovat přibližně u čtvrtiny (24 %) možných výskytů. Nejvíce je zastoupena následnost, která představuje čtvrtinu (25 %) přechodových případů a 11–17 % výskytů ostatních významů (např. *že pak se seberou a budou na zastávku*). Předčasnost a současnost jsou zastoupeny v menší míře (do 8 %) a u některých významů vůbec (např. *de na túru a za chvíli se vrací a já sem ti volala dyž sem šla na autobus*).⁷⁰ Stejně jako v případě konstrukce *jít + infinitiv* je dějová souslednost patrná z kontextu a obvykle je vyjádřena také spojovacími výrazy *a, (a) pak, potom, předtím (než), než, tak, (a) že* apod.

V rámci našeho vzorku se vyskytlo pouze jedno **četné spojení** – *jít na záchod*, které představuje 13 % výskytů významu účelového pohybu a 6 % přechodových případů. Na rozdíl od spojení *jít spát* se jedná o činnost, která je v naprosté většině případů spojená s odchodem na určité místo – informování o této činnosti je zároveň informování o potenciálně dočasném opuštění rozhovoru a přesunu na ono místo.

5.3 Vybrané relevantní případy a poznatky

V průběhu našeho výzkumu jsme vybrali několik relevantních případů, které poslouží k ilustraci našich poznatků v oblasti vyjádření budoucnosti pomocí slovesa *jít*. Tyto případy pochází z korpusového výzkumu, z odborné literatury nebo z našich osobních zkušeností (např. byly zachyceny v běžných konverzacích) a přijatelnost těchto případů byla ověřena cílenými sondami do psaných korpusů SYN2020 (Křen a kol. 2020) a ONLINE1 (Cvrček–Procházka 2020) a mluveného korpusu ORAL v1. Případy, jejichž přijatelnost se nám nepodařilo ověřit, budou zahrnuty v našem dotazníkovém šetření. Většinu těchto případů lze pozorovat na kontextech neslučitelných s prototypickým významem slovesa *jít*, které jsme určili v oddílu 2.5:

a) Konstrukce ztratí význam fyzického pohybu.

(3) [...] *najíst se vlastně zásadně předtím než deš spát* [...] (ORAL v1)

(4) *Zalomila znamená že šla spát*. (ORAL v1)

(5) *Tady jdou něco stavět*. (osobní zkušenost)

⁷⁰ To však může být způsobeno nedostatečnou velikostí vzorku.

- b) Děj nemůže být cílem fyzického nebo účelového pohybu.
- (6) *A už jako du tuhnout, [...]* (ORAL v1; *tuhnout* je ve významu „usínat“)
 - (7) *Pude na lvíčka.* (ORAL v1; *lvíčkem* mluvčí rozumí účes)
 - (8) *No teď v práci už taky jednomu říkal esi by nešel maródit [...]* (ORAL v1)
 - (9) *Ty volí vydrželi čtyři roky pak šli na maso [...]* (ORAL v1)
 - (10) *[...] a pak šel na tah a ihned začal počítat [...]* (ORAL v1)
- c) Pohyb vykonává subjekt neschopný vůle či pohybu.
- (11) **Jde pršet/*jde na déšť.* (Saicová Římalová 2010)

Sloveso *jít* má ve větách (3) až (10) inchoativní význam. Ve větách (3) a (4) je složka fyzického pohybu zcela vyprázdňena – spojení *jít spát* odkazuje k začátku spánku v souvislosti s jinými ději nebo okolnostmi, u kterých přítomnost složky fyzického pohybu není možná nebo by zásadně změnila význam promluvy.

Věta (5) je příkladem přítomného času anticipujícího, jehož budoucí význam vychází z velké míry jistoty uskutečnění děje. Tato jistota může být podpořena pozorováním již nastolených okolností děje (jeho preparativního stádia), v tomto případě kupř. pohledem na přípravu stavby. Zajímavé je použití příslovce *tady*, které v tomto případě na rozdíl od ostatních určení místa neblokuje inchoativní význam, ale dokonce ho podporuje – zasazení děje do prostorového rámce tímto způsobem neumožňuje vyjádření směřování a tím omezuje možnou interpretaci složky fyzického pohybu (tj. přemístění do prostoru stavby z jiného vnějšího prostoru, srov. *tady v. sem, tamhle v. tam, ve městě v. do města*). Sloveso *jít* lze při zachování inchoativního významu parafrázovat jako „chystat se“ nebo nahradit budoucím časem slovesa *být* (*tady se chystají něco stavět a tady budou něco stavět*), nemůže být však nahrazeno jiným slovesem pohybu (např. *tady jedou něco stavět*).

Děje a stavy ve větách (6) a (7) nemohou být cílem fyzického nebo účelového pohybu a nemohou být spojeny s fyzickým prostorem ani pohybem. Konstrukce *jít + infinitiv* a *jít + na + akuzativ* v těchto větách vyjadřuje změnu nebo začátek stavu. Stejně platí také pro věty (8), (9) a (10), jejichž děje a stavy však mohou být v některých případech spojeny s přesunem na určité místo (např. *domov, jatka a židle* respektive).

Pohybujícím se subjektem slovesa *jít* ve větě (11) je neživotná entita (konkrétně meteorologický jev), která se z venčí přibližuje směrem k člověku, jenž nad ní nemá kontrolu. Tato věta se od významu pohybu neživotných entit (jak jsme jej definovali v oddílu 4.2) liší především tím, že spíše než pohybující se subjekt (např. *jdou mraky*) nebo přibližující se stav (respektive jeho začátek, např. *jde jí na devadesát* nebo *jde do tuhého*)

popisuje budoucí děj. Stejně jako ve větě (5) vychází budoucí význam u této věty z velké míry jistoty uskutečnění děje, která může být podpořena kupř. pozorováním oblohy. Sloveso *jít* je možné v tomto případě nahradit budoucím časem slovesa *být* (*bude pršet*), nelze jej však parafrázovat jako „chystat se“.

Následující případy představují v porovnání s větami (3) až (11) více prototypické použití slovesa *jít*:

(12) *Už žádné výmluvy, jde se cvičit!* (SYN2020)

(13) *V pondělí se jde učit že jo?* (ORAL v1)

(14) *Tak já du teď telefonovat.* (ORAL v1)

(15) *Si tam klidně sedí a vůbec se vůbec si nejdou přijít pro přibory.* (ORAL v1)

Věty (12) a (13) lze popsat jako deagentizované konstrukce *jít* + *infinitiv* realizované zvratnou formou slovesa. Plnovýznamové sloveso je v tomto vyjádření vždy nedokonavé a konstrukce je obvykle doprovázena určením času (např. *v pondělí*).⁷¹ Konstrukce tohoto typu považujeme za inchoativní význam, jelikož děj v době promluvy (nebo jiného referenčního bodu) ještě neprobíhá a budoucí význam děje je patrný i bez bližšího vyjádření času. Věta (12) plní funkci pobídky, která stejně jako rozkazovací způsob již ze své podstaty odkazuje k budoucnosti.

Možnost interpretace složky fyzického pohybu a tím také význam věty (14) může být problematická. Popisovaná činnost nevyžaduje (z dnešního pohledu) odchod na jiné místo, zároveň však vyžaduje opuštění rozhovoru. Větu lze tedy chápat jako inchoativní význam (mluvčí se chystá telefonovat v blízké budoucnosti), jako přechodový případ (mluvčí opouští rozhovor, ale nikoli prostor) i jako význam účelového pohybu (mluvčí opouští prostor za účelem telefonování).

Spojení dvou sloves pohybu ve větě (15) lze jen stěží považovat za přijatelné v češtině, i přes to může napovídat o funkci slovesa *jít* jako členu konstrukce vyjadřující začátek děje – přisoudíme-li složku pohybu plnovýznamovému slovesu konstrukce (*přijít*), sloveso *jít* může plnit funkci pomocného slovesa podobnou „nepravým“ fázovým slovesům (konkrétně inceptivním). Je otázkou, zda je možné tento případ replikovat nebo alespoň testovat nahrazením (např. [...] **jdou si přijít pro přibory*).⁷²

⁷¹ Popsané poznatky vycházejí z krátké cílené sondy do korpusu SYN2020.

⁷² Zvuková nahrávka u tohoto výskytu v korpusu ORAL v1 není dostupná, a tudíž nemůžeme usoudit, zda se nejedná kupř. o přeroknutí nebo neúplné opravení. Přijatelnost bude ověřena v oddílu 6.1.

5.4 Dílčí závěr ke korpusové analýze

Podíl inchoativního významu je v naší korpusové analýze konstrukce *jít + infinitiv* srovnatelný s hodnotou v práci Škodové (2017) (10,09 %). Z našich zjištění v oblasti času a vidu konstrukce vyplývá, že u inchoativního významu konstrukce *jít + infinitiv* je ve srovnání s ostatními významy patrná preference přítomného času, ve kterém se téměř výhradně pojí s nedokonavými slovesy. Naopak v minulém čase je podíl vidu vyrovnaný a v budoucím čase převažují nedokonavá slovesa. U konstrukce *jít + na + akuzativ* je poté podíl časů vyrovnaný. Kromě zmíněné silné preference vidu v přítomném čase není vid ani čas konstrukce nijak omezen.

Inchoativní význam se ve velké míře pojí se slovesy a jmény vyjadřující „stavovost“ (PROCESY u konstrukce *jít + infinitiv* a STAV-OBOR a VÝSLEDNÝ STAV u *jít + na + akuzativ*), jejíž zachycení především u konstrukce *jít + infinitiv* se ukázalo jako nedostatečné.⁷³ Jak je patrné ze zvýšeného výskytu těchto výrazů v obou konstrukcích a popisu vět (3), (4) a (6) až (10), jistá spojitost v podobě pojetí jako metaforického prostoru, který nemůže být vyjádřen jako přesun ve fyzickém prostoru zde existuje (tímto se budeme více zabývat v oddílu 6.4 a v diskuzi). V oblasti souslednosti dějů jsme nepozorovali žádné zásadní rozdíly, které by nemohly být zapříčiněny relativně malým počtem výskytů určitých významů. Dle našeho očekávání přítomnost určení místa vylučovala v naprosté většině případů inchoativní význam. Ojedinelý výskyt v konstrukci *jít + infinitiv* a věta (5) však ukazují, že existují také výjimky, o kterých se domníváme, že souvisí s direktivností (neboli „směrovostí“) určení místa.

Korpusový výzkum slouží, mimo jiné, jako podklad pro dotazníkové šetření v následující části, které nám umožňuje ověřit přijatelnost méně „typických“ kontextů, přítomnost složky pohybu a časový význam ve vybraných konstrukcích se slovesem *jít*. Provedení dotazníkového šetření by bylo bez poznatků o vlastnostech a rozložení inchoativního významu konstrukcí se slovesem *jít* zjištěných v korpusovém výzkumu nemožné.

⁷³ Vytvoření zvláštní analýzy však přesahuje rozsah a účel naší práce.

6 Dotazníkové šetření

Na korpusový výzkum navazuje dotazníkové šetření, které slouží k ověření našich zjištění a také k získání dat ke srovnání vyjádření budoucnosti pomocí slovesa *jít* s jinými, více popsányými prostředky vyjádření budoucnosti. Dotazník je rozdělen do tří částí: základní sociolingvistické informace, hodnocení přijatelnosti a hodnocení významu vět.⁷⁴

V první části byli respondenti dotazováni na jejich první (neboli rodný) a druhý jazyk, kraj, ve kterém strávili většinu svého života, a věk. Záměrně jsme se vyvarovali termínu „cizí“ jazyk, který má široký a poměrně nejednoznačný význam, a zvolili užší popis lépe zachycující možnou jazykovou interferenci. Respondenti byli dotazováni na kraj, ve kterém strávili většinu života, jelikož předpokládáme, že nemalá část obecné veřejnosti (a respondentů) nemusí být obeznámena s nářečími češtiny a svého nářečí si nemusí být vědomi. Tato záměna přináší své vlastní problémy, jelikož kraje přesně neodpovídají nářečním oblastem, pro účely naší práce je však toto řešení dostačující. Věk respondenti udávali jako příslušnost ke věkovým skupinám po deseti letech (do 19 let, od 20 do 29 let atd.). Pohlaví respondentů nebylo dotazováno, jelikož neočekáváme jeho možný vliv na odpovědi.

Druhá část sestává z hodnocení přijatelnosti šesti vět na pětibodové škále *naprosto přijatelná – naprosto nepřijatelná*, jejíž body byly respondentům přiblíženy popisem založeném na osobním postoji (např. „nad výpovědi bych se nepozastavil/a“ nebo „v češtině není taková formulace běžná“, viz konkrétní znění v příloze 3). Zadáním bylo hodnocení přijatelnosti věty, jako kdyby ji použil známý, nikoli hodnocení jejího obsahu nebo „pravopisné správnosti“. Věty byly navrženy tak, aby ověřovaly přijatelnost vybraných kontextů neslučitelných s prototypickým významem slovesa *jít*, jež jsme určili v korpusové analýze (viz oddíl 5.3; analýzou výsledků se budeme zabývat v oddílu 6.1).

Třetí část slouží k posouzení přítomnosti složky pohybu a časového významu 16 vět. Věty mají formu přímé řeči a obsahují převážně jednoduché děje, které nejsou spojeny

⁷⁴ Hodnocené věty byly v dotazníku nazývány „výpovědi“, jelikož označení „věta“ mohlo být v případě souvětí zavádějící (např. věta (17)). V textu této práce „věta“ označuje pouze samotnou větu a „položka“ označuje větu s jejím hodnocením a otázkami.

s určitým místem nebo pohybem v prostoru (např. *telefonovat, psát* apod.).⁷⁵ Přítomnost složky pohybu byla posuzována otázkou „Vyjadřuje tato výpověď, že se [mluvčí] přemístí, aby vykonal[a] činnost, o které mluví?“, na kterou respondenti odpovídali na pětibodové škále *naprosto souhlasím – naprosto nesouhlasím*. Časový význam byl posuzován otázkou „Za jak dlouho očekáváte, že [mluvčí] tuto činnost začne vykonávat?“, na kterou respondenti odpovídali na škále *okamžitě – za malou chvíli – v dohledné době – za dlouhou dobu – jednou v budoucnu – nikdy* nebo *nelze určit / nevím*. Tato škála je navržena jako subjektivní a záměrně neobsahuje přesnější časové údaje – respondenti si časové rámce pro jednotlivé body určili sami, přičemž byli poučeni, že jednotlivé body škály jdou od časově bližších ke vzdálenějším. Věty se liší ve vybraných kategoriích určených v korpusové analýze: čas slovesa *jít* (oddíl 6.2), vid plnovýznamového slovesa (oddíl 6.3), „stavovost“ (oddíl 6.4), přítomnost určení místa (oddíl 6.5) a alternativní vyjádření (oddíl 6.6). Jednotlivé položky v první a druhé části byly řazeny tak, aby po sobě nenásledovaly dvě podobné a „méně typické“ věty (např. věty (23) a (35)).

Dotazníkové šetření probíhalo pomocí nástroje Google Forms a bylo propagováno především skrze sociální sítě (Facebook a Reddit), kde bylo šířeno autorem této bakalářské práce i samotnými respondenty, a dále také cíleným dotazováním a sdílením na studijním portálu Moodle. Dotazník v průběhu března a dubna 2023 zodpovědělo 107 respondentů. Vzhledem ke způsobu šíření tvoří většinu respondentů lidé do 29 let (přes 80 %) pocházející z Prahy a Středočeského kraje (necelých 40 %). Z tohoto důvodu byly věkové skupiny spojeny tak, aby čítaly alespoň 10 respondentů (do 19 let, od 20 do 29 let, od 30 do 29 let a 40 let a více) a kraje přibližně dle nářečních oblastí tak, aby čítaly alespoň 6 respondentů (jihozápadočeská, severovýchodočeská, severozápadočeská a středomoravská skupina, Moravskoslezský, Olomoucký, Středočeský a Zlínský kraj a Praha; viz oddíl 6.7).

Dotazníku předcházela dvě pilotní šetření s pěti respondenty, na jejichž základě byla vybrána vhodná podoba vět a otázek i jejich počet. Výsledná „volná“ podoba položek (např. „*Jdu napsat babičce,“ říká Markéta* s otázkou na přítomnost složky pohybu výše) se v porovnání s konkrétnější podobou (např. „*Jdu napsat babičce“ řekla Markéta v kuchyni* s otázkou „Kde bude Markéta vykonávat akci, o které mluví?“) prokázala jako více srozumitelná, jelikož konkrétnější kontexty ve velké míře naváděly k odpovědím založeným na mimojazykových zkušenostech (např. u věty obsahující zalévání květin by respondent

⁷⁵ Toto kritérium se nám však nepodařilo zajistit u všech vět, aniž by dotazník nebyl repetitivní. Objevují se tedy také věty se slovesy jako *uvařit*, které mohou být spojeny s určitým místem.

zvolil odpověď naznačující odchod z místnosti, protože sám v dané místnosti květiny nemá). Přítomnost složky pohybu a časový význam byly z důvodu zachování přípustné délky posuzovány pouze u konstrukce *jít + infinitiv*. Ze stejného důvodu bylo upuštěno od posuzování vlivu přítomnosti lokálního a direktivního určení místa, kterému jsme se krátce věnovali v analýze věty (5) v oddílu 5.3 (více k tomuto v diskuzi).

V následujících částech provedeme analýzu dat získaných z dotazníkového šetření rozdělenou do několika částí. Analýza bude založena na popisu polohy dat a popisu četností, jelikož získaná data představují ordinální nebo nominální proměnné, a v případech, kdy rozdělení dat a jejich srovnání nebude z tohoto popisu jednoznačně jasné, použijeme statistické testy vhodné pro naše data: Pearsonův chí-kvadrát test dobré shody pro analýzu rozdělení pozorovaných hodnot (srovnání s rovnoměrným rozložením; dále pouze chí-kvadrát test dobré shody),⁷⁶ Wilcoxonův párový test nezávislosti rozdělení pro analýzu rozdělení dvou položek (dále pouze Wilcoxonův test) a Fisherův exaktní test pro analýzu vztahu nezávisle a závisle nominální proměnné (např. vliv druhého jazyka na hodnocení věty).⁷⁷ Všechny testy budou provedeny při hladině významnosti $\alpha = 0,05$ a pokud nebude uvedeno jinak, velikost vzorku se rovná počtu respondentů. Na závěr provedeme analýzu vlivu prvního a druhého jazyka, věku a kraje respondentů na jejich odpovědi (oddíl 6.7) a provedeme krátké shrnutí našich poznatků (oddíl 6.8).⁷⁸

6.1 Přijatelnost vět

Pět z šesti vět, u kterých byla hodnocena přijatelnost, slouží k ověření obzvláště okrajových kontextů neslučitelných s prototypickým významem slovesa *jít* (viz oddíl 5.3):

b) Děj nemůže být cílem fyzického nebo účelového pohybu.

(16) *Jdu o tom přemýšlet.*

(17) *Jen začne film, tak jdu usínat, prostě mě to moc nezajímá.*

⁷⁶ Jelikož naprostá většina dat vykazala existenci statisticky významného rozdílu mezi pozorovanými hodnotami a rovnoměrným rozložením, budeme se zabývat pouze případy, ve kterých tento rozdíl neexistuje.

⁷⁷ Testy byly provedeny pomocí funkcí `chisq.test(table(x))`, `wilcox.test(x, y, paired = TRUE, alternative = "two.sided")` a `fisher.test(table(x, y))` ve statistickém programu R. Pro výsledky testů srovnání všech položek viz tabulky P4.8 až P4.11 v příloze 4.

⁷⁸ Procentuální hodnoty v této části vycházejí z celkového počtu respondentů a pro přehlednost jsou zaokrouhleny celá čísla. Pro absolutní počty viz tabulky P4.4 až P4.7 v příloze 4.

c) Pohyb vykonává subjekt neschopný vůle či pohybu.

(18) *Po dlouhém sezení mě jdou bolet záda.*

(19) *Jde mu na pláč.*

(20) *Jde pršet.*

Zbývající šestá věta slouží k ověření přijatelnosti spojení slovesa *jít* a dalšího slovesa pohybu, které se vyskytlo v korpusové analýze (viz analýzu věty (15) v oddílu 5.3):

(21) *Nejdou si přijít pro přibory.*

Věty (17) a (20) vychází z vět (6)⁷⁹ a (11) a věta (19) představuje variantu konstrukce *jít + na + akuzativ* ve větě (11), která také vyjadřuje „blížící se“ neovlivnitelný jev. Ostatní věty byly přidány pro ověření vlivu role člověka na přijatelnost sledovaných konstrukcí. Výsledky hodnocení přijatelnosti zobrazuje tabulka 9.

hodnocení	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)
naprosto přijatelná	55,1 %	1,9 %	–	2,8 %	2,8 %	2,8 %
spíše přijatelná	25,2 %	12,1 %	5,6 %	5,6 %	2,8 %	3,7 %
možná přijatelná	11,2 %	15,0 %	7,5 %	11,2 %	7,5 %	10,3 %
spíše nepřijatelná	6,5 %	45,8 %	49,5 %	44,9 %	40,2 %	33,6 %
naprosto nepřijatelná	1,9 %	25,2 %	37,4 %	35,5 %	46,7 %	49,5 %

Tabulka 9: Výsledky hodnocení přijatelnosti v dotazníkovém šetření

Jako přijatelnou respondenti hodnotili pouze větu (16), a to přesvědčivě (80 %, z toho 55 % jako naprosto přijatelnou, modus i medián jsou „naprosto přijatelná“). Naopak věty (18), (19) a (20) respondenti poměrně přesvědčivě hodnotili jako nepřijatelné (minimálně 81 %, z toho minimálně 36 % jako naprosto nepřijatelné). Ze skupiny vět hodnocených respondenty jako nepřijatelné, vyčnívá věta (17), kterou jako nepřijatelnou hodnotilo „pouze“ 71 % respondentů (z toho 25 % jako naprosto nepřijatelnou), což je v průměru přibližně o 16 % méně, než u vět (18), (19) a (20). Výsledky Wilcoxonova testu naznačují, že rozdíl v hodnocení věty (17) a vět (18), (19) a (20) je statisticky významný (3×: $V = 299,5-522$; $p \leq 0,018$; viz tabulku P4.8 v příloze 4)⁸⁰ a v hodnocení vět (18), (19) a (20) nikoli (3×: $V = 365-1115,5$; $p \geq 0,056$, viz stejnou tabulku).

⁷⁹ Sloveso *tuhnout* jsme ve větě (17) nahradili slovesem *usínat*, aby pozornost respondentů nesměřovala k použitému slovesu namísto toho, co věta vyjadřuje.

⁸⁰ Vysvětlivka zápisu: ([upřesnění srovnávaných položek nebo počet testů]:* [druh hodnoty] ([stupně volnosti])*) = [hodnota zaokrouhlená až na tři desetinná místa]). Části označené * jsou nepovinné.

Podmětem slovesa *jít* ve větách (16) a (17) je lidský činitel a ve větách (18), (19) a (20) neživotný činitel, přičemž člověk je původcem děje pouze ve větě (16) a věty (17) až (20) poté vyjadřují metaforické „přibližování“ psychosomatického stavu nebo meteorologického jevu směrem k člověku, který nad nimi nemá kontrolu. Z výsledků dotazníkového šetření vyplývá, že právě role člověka jako původce děje je pro přijatelnost tohoto jazykového prostředku zásadní. Nepatrně (avšak statisticky významně) nižší podíl nepřijatelnosti věty (17), v níž člověk je podmětem, ale nikoli původcem děje, může naznačovat, že jistou roli může hrát také protiklad životnost–neživotnost (více k tomuto v diskuzi).

Větu (21), která není součástí předešlé analýzy cíleně vybraných kontextů, hodnotili respondenti poměrně přesvědčivě jako nepřijatelnou (84 %, z toho 50 % jako naprosto nepřijatelnou). Toto konkrétní spojení slovesa *jít* s dalším slovesem pohybu tedy nelze považovat za přijatelné.⁸¹

6.2 Čas slovesa *jít*

Ke srovnání času slovesa *jít* slouží trojice vět s nedokonavým plnovýznamovým slovesem:⁸²

(22) „*Šla jsem psát tu práci,*“ říká Majda. (minulý čas)

(23) „*Jdu telefonovat,*“ říká Katka. (přítomný čas)

(24) „*Půjdu vysávat,*“ říká Kuba. (budoucí čas)

Výsledky hodnocení těchto vět zobrazuje tabulka 10.

⁸¹ Spojení *jít se projít*, které se několikrát vyskytlo v korpusové analýze, nebo také nedeterminované *jít běhat* se zdají být přijatelné, je však obtížné určit, zda se jedná o význam účelového pohybu („odcházím za účelem vykonání této pohybové činnosti“) nebo inchoativní význam („chystám se vykonat tuto pohybovou činnost“). Přikláníme se spíše k významu účelového pohybu, jelikož pohyb nelze interpretovat jako v metaforickém abstraktním prostoru.

⁸² Čas slovesa *jít* jsme srovnávali pouze u vět s nedokonavým plnovýznamovým slovesem z důvodu dodržení přijatelné délky dotazníku.

hodnocení		(22)	(23)	(24)
přítomnost složky pohybu	souhlasím	25,2 %	35,5 %	47,7 %
	spíše souhlasím	20,6 %	10,3 %	32,7 %
	nelze určit	20,6 %	23,4 %	7,5 %
	spíše nesouhlasím	15,0 %	12,1 %	9,3 %
	nesouhlasím	18,7 %	18,7 %	2,8 %
časový význam	okamžitě	29,0 %	77,6 %	9,3 %
	za malou chvíli	13,1 %	21,5 %	68,2 %
	v dohledné době	2,8 %	0,9 %	21,5 %
	nikdy	5,6 %	–	0,9 %
	nelze určit / nevím	49,5 %	–	–

Tabulka 10: Výsledky hodnocení vět (22), (23) a (24) v dotazníkovém šetření

U věty (22) v minulém čase souhlasilo s přítomností složky pohybu 46 % respondentů (z toho 25 % zvolilo „souhlasím“) a přibližně třetina nikoli (34 %, z toho 19 % zvolilo „nesouhlasím“), což je nejvíce ze sledované trojice. U věty (23) v přítomném čase respondenti vyjádřili souhlas poněkud silněji⁸³ (opět 46 %, z toho ale 36 % zvolilo „souhlasím“). Poměrně velký podíl respondentů u obou vět však zvolil prostřední možnost „nelze určit“ (21 % a 23 % respektive). Naopak u věty (24) v budoucím čase respondenti s přítomností složky pohybu souhlasili podstatně častěji (81 %, z toho 48 % jako „souhlasím“). Provedeme-li chí-kvadrát test dobré shody, zjistíme, že v hodnocení přítomnosti složky pohybu u věty (22) neexistuje statisticky významný rozdíl mezi pozorovanými hodnotami a rovnoměrným rozložením ($\chi^2(4) = 2,95$; $p = 0,566$), přičemž u hodnocení vět (23) a (24) tento statisticky významný rozdíl existuje ((23): $\chi^2(4) = 21,93$; $p < 0,001$; (24): $\chi^2(4) = 79,87$; $p < 0,001$).

V hodnocení časového významu věty (23) v přítomném čase zvolilo 78 % respondentů časově nejbližší možnost („okamžitě“, ta představuje modus i medián) a 22 % druhou nejbližší možnost („za malou chvíli“). U věty (24) v budoucím čase zvolilo 9 % nejbližší, 68 % druhou a 22 % třetí možnost („v dohledné době“), těžiště v podobě modu i mediánu je tedy „posunuto“ o jednu pozici dále. Hodnocení časového významu věty (22) v minulém čase není ve stejném smyslu jako u ostatních vět možné, jelikož popisovaný děj předchází

⁸³ Označením „silněji“ rozumíme srovnatelný či vyšší počet souhlasných či nesouhlasných odpovědí („(ne)souhlasím“ a „spíše (ne)souhlasím“) s větším podílem krajních „silnějších“ odpovědí („(ne)souhlasím“). Konverzně „méně silně“ označujeme menší podíl krajních odpovědí.

momentu promluvy, k němuž jsou odpovědi orientovány. To je promítnuto také do odpovědí respondentů, kteří z více než poloviny (dohromady 55 %) zvolili možnosti blíže neurčující počátek děje („nikdy“ a „nelze určit / nevím“). Ve zbývajících necelé polovině existuje podobný poměr odpovědí, jako je u věty (23) v přítomném čase – tj. minimálně dvojnásobně převládá nejbližší možnost, kterou následuje druhá možnost, přičemž u věty (23) má zvýšený podíl také třetí nejbližší možnost.

Z výsledků dotazníkového šetření vyplývá, že složku pohybu nelze u žádné z těchto vět považovat za zcela vyprázdněnou, nejvíce je však přítomna v budoucím čase (tímto se budeme více zabývat oddílu 7.3 a diskuzi). Konstrukce se slovesem *jít* v přítomném čase odkazuje k dějům s kratší dobou nástupu než konstrukce se slovesem v budoucím čase, obě však odkazují k časově velmi blízkým dějům.

6.3 Vid plnovýznamového slovesa

Ke srovnání vidu plnovýznamového slovesa slouží dvě sady vět lišící se v čase slovesa *jít*:⁸⁴

a) Přítomný čas

- (23) „*Jdu telefonovat,*“ říká Katka. (nedokonavé sloveso)
(25) „*Jdu napsat babičce,*“ říká Markéta. (dokonavé s.)
(26) „*Jdu přečíst tu knihu,*“ říká Honza. (dokonavé s. – déle trvající děj)

b) Budoucí čas

- (24) „*Půjdu vysávat,*“ říká Kuba. (nedokonavé s.)
(27) „*Půjdu uvařit kafe,*“ říká mamka. (dokonavé s.)

Analýza vlivu vidu plnovýznamového slovesa byla doplněna také o větu (26), která obsahuje dokonavé sloveso vyjadřující déle trvající děj. Výsledky hodnocení těchto vět zobrazuje tabulka 11 (pro přehlednost znovu uvádíme výsledky hodnocení vět (23) a (24)).

⁸⁴ Vid plnovýznamového slovesa jsme srovnávali pouze v přítomném a budoucím čase z důvodu dodržení přijatelné délky dotazníku a očekávané snížené výpovědní hodnoty otázek u vět v minulém čase (viz předchozí oddíl).

hodnocení		přítomný čas			budoucí čas	
		(23)	(25)	(26)	(24)	(27)
přítomnost složky pohybu	souhlasím	35,5 %	24,3 %	27,1 %	47,7 %	74,8 %
	spíše souhlasím	10,3 %	10,3 %	17,8 %	32,7 %	17,8 %
	nelze určit	23,4 %	18,7 %	19,6 %	7,5 %	3,7 %
	spíše nesouhlasím	12,1 %	18,7 %	17,8 %	9,3 %	2,8 %
	nesouhlasím	18,7 %	28,0 %	17,8 %	2,8 %	0,9 %
časový význam	okamžitě	77,6 %	68,2 %	45,8 %	9,3 %	36,4 %
	za malou chvíli	21,5 %	27,1 %	31,8 %	68,2 %	56,1 %
	v dohledné době	0,9 %	3,7 %	20,6 %	21,5 %	5,6 %
	za dlouhou dobu	–	0,9 %	–	–	–
	jednou v budoucnu	–	–	1,9 %	–	0,9 %
	nikdy	–	–	–	0,9 %	–
	nelze určit / nevím	–	–	–	–	0,9 %

Tabulka 11: Výsledky hodnocení vět (23) až (27) v dotazníkovém šetření

U sady vět se slovesem *jít* v přítomném čase jsou rozdíly v hodnocení přítomnosti složky pohybu poměrně malé. Téměř polovina (47 %) respondentů přítomností složky pohybu nesouhlasila u věty (25) s dokonavým slovesem (z toho 28 % zvolilo „nesouhlasím“), což je přibližně o 51 % více než u věty (23) s nedokonavým slovesem. Ve srovnání s tím u věty (26) s nedokonavým slovesem vyjadřující déle trvající děj souhlasilo 45 % respondentů (z toho 27 % zvolilo „souhlasím“), což je podíl srovnatelný s hodnocením u věty (23) s nedokonavým slovesem. Výsledky hodnocení věty (26) odpovídají rovnoměrnému rozdělení ($\chi^2(4) = 3,51$; $p = 0,476$), což neplatí u vět (23) (viz předchozí oddíl) a (25) ($\chi^2(4) = 9,68$; $p = 0,046$). Použitím Wilcoxonova testu zjistíme, že zatímco v hodnocení vět (23) a (26) nelze pozorovat statisticky významný rozdíl ($V = 965$; $p = 0,384$), tak v hodnocení vět (23) a (25) a také vět (25) a (26) statisticky významný rozdíl existuje ($2 \times$: $V = 574,5-965,5$; $p \leq 0,006$; viz tabulku P4.9 v příloze 4). U dvojice vět v budoucím čase naopak lze sledovat zvýšení podílu souhlasu s přítomností složky pohybu – naprostá většina (93 %) respondentů u věty (27) s dokonavým slovesem vyjádřila souhlas (z toho 75 % zvolilo „souhlasím“), což představuje prohloubení již velmi přesvědčivého souhlasu u věty (24) s nedokonavým slovesem (81 %, z toho 48 % zvolilo „souhlasím“). Při použití stejného testu je tento rozdíl statisticky významný ($V = 136$; $p < 0,001$).

Také v časovém významu sady vět se slovesem *jít* v přítomném čase je hodnocení respondentů poměrně vyrovnané. Věta (25) s dokonavým slovesem obdržela velmi podobné

hodnocení jako věta (23) s nedokonavým slovesem – přes dvě třetiny (68 %) respondentů zvolilo časově nejbližší možnost („okamžitě“, ta představuje modus i medián obou vět), přibližně čtvrtina (27 %) druhou („za malou chvíli“) a pouze 4 % třetí možnost („v dohledné době“). Také u věty (26) s dokonavým slovesem vyjadřující déle trvající děj je modus nejbližší možnost (46 %), ve srovnání s větami (23) a (25) však více respondentů zvolilo druhou (32 %, ta představuje medián) a třetí (21 %) možnost. Provedením Wilcoxonova testu zjistíme, že v hodnocení vět (23), (25) a (26) existuje statisticky významný rozdíl (3×: $V = 73,5-242$; $p \leq 0,019$; viz tabulku P4.9 v příloze 4). U dvojice vět se slovesem *jít* v budoucím čase je modus i medián stejný – druhá možnost, kterou však ve srovnání s větou (24) s nedokonavým slovesem zvolilo u věty (27) s dokonavým slovesem o 12 % méně respondentů (dohromady 56 %) a druhá nejčastější odpověď je časově blíže (nejbližší možnost, 36 %), nikoli dále (třetí možnost, tu zvolilo 6 %).

Z výsledků dotazníkového šetření vyplývá, že vid plnovýznamového slovesa v konstrukci se slovesem *jít* v přítomném čase má vliv na přítomnost složky pohybu i časový význam – v konstrukcích s nedokonavým slovesem je složka pohybu přítomna více a děje mají bližší dobu nástupu, oba tyto rozdíly však nejsou příliš výrazné. Situace u dokonavých sloves vyjadřující déle trvající děje (např. *přečíst*) je však odlišná – rozdíl v přítomnosti složky pohybu není od nedokonavých sloves statisticky významný a blízkost nástupu děje není vnímána tak silně, přičemž více odkazuje také k časově vzdálenějším dějům. Vid má v konstrukci se slovesem *jít* v budoucím čase obrácený vliv – v konstrukcích s dokonavým slovesem je složka pohybu přítomna podstatně více a odkazují k dějům s kratší dobou nástupu.

6.4 „Stavovost“

Tzv. „stavovost“ rozumíme takové děje, které zpravidla mají delší trvání a vyjadřují obor či profesní nebo jiné zaměření člověka, příp. psychosomatický stav. K analýze stavovosti slouží následující sada vět:

(23) „ <i>Jdu telefonovat,</i> “ říká Katka.	(reference)
(28) „ <i>Jdu spát,</i> “ říká Agáta.	(stav)
(29) „ <i>Jdu studovat práva,</i> “ říká Tomáš.	(obor)
(30) „ <i>Jdu učit španělštinu,</i> “ říká Pavel.	(obor)

Plnovýznamové sloveso je ve všech těchto větách nedokonavé a v přítomném čase. Jako referenční hodnota slouží věta (23). Plnovýznamové sloveso vyjadřuje ve větě (28)

psychosomatický stav a ve větách (29) a (30) obor či zaměření, přičemž ve větě (29) jej lze použít aktuálně (*jsem na cestě* nebo *chystám se učit španělštinu*) i neaktuálně (*chystám se být učitelem španělštiny*) a ve větě (30) pouze neaktuálně (*chystám se být studentem práv*, v aktuálním použití by bylo použito spíše slovesa *učit se*). Výsledky hodnocení těchto vět zobrazuje tabulka 12.

hodnocení		(23)	(28)	(29)	(30)
přítomnost složky pohybu	souhlasím	35,5 %	62,6 %	16,8 %	33,6 %
	spíše souhlasím	10,3 %	17,8 %	12,1 %	25,2 %
	nelze určit	23,4 %	10,3 %	17,8 %	22,4 %
	spíše nesouhlasím	12,1 %	5,6 %	16,8 %	11,2 %
	nesouhlasím	18,7 %	4,0 %	36,4 %	7,5 %
časový význam	okamžitě	77,6 %	75,7 %	0,9 %	21,5 %
	za malou chvíli	21,5 %	23,4 %	0,9 %	29,9 %
	v dohledné době	0,9 %	0,9 %	84,1 %	32,7 %
	za dlouhou dobu	–	–	5,6 %	3,7 %
	jednou v budoucnu	–	–	5,6 %	–
	nelze určit / nevím	–	–	2,8 %	12,1 %

Tabulka 12: Výsledky hodnocení vět (23) a (29) až (30) v dotazníkovém šetření

Souhlas s přítomností složky pohybu vyjádřila u věty (28) drtivá většina respondentů (80 %, z toho 63 % zvolilo „souhlasím“) a u věty (30) nadpoloviční většina (59 %, z toho 34 % zvolilo „souhlasím“), což představuje přibližně 75% a 28% nárůst respektive oproti referenční větě (23). Naopak u věty (29) nesouhlasila s přítomností složky pohybu přibližně polovina respondentů (53 %, z toho 36 % zvolilo „nesouhlasím“).

Respondenti hodnotili časový význam u věty (28) téměř stejně jako u referenční věty (23): tři čtvrtiny (76 %) respondentů zvolilo nejbližší možnost („okamžitě“) a zbylá necelá čtvrtina (23 %) poté druhou nejbližší možnost („za malou chvíli“). U věty (30) zvolilo třetina 33 % respondentů třetí („v dohledné době“), 30 % druhou a 22 % nejbližší možnost, přičemž poměrně velká část z nich (12 %) zvolila neurčenou možnost „nelze určit / nevím“. Zcela odlišné hodnocení obdržela věta (29), u které naprostá většina respondentů zvolila třetí možnost „v dohledné době“ a po 6 % poté také čtvrtou („za dlouhou dobu“) a pátou možnost („jednou v budoucnu“).

Z výsledků dotazníkového šetření je patrné, že stavovost dle našeho popisu není jednotná a různé „typy“ mají specifické vlastnosti. V porovnání s „nestavovým“ slovesem

vyjadřuje spojení *jít spát* složku pohybu podstatně více, dobu nástupu děje však respondenti vnímají prakticky totožně. Domníváme se, že to může být způsobeno ustáleností tohoto konkrétního spojení a že situace by mohla být v případě jiných psychosomatických stavů odlišná. U stavů jako oboru či zaměření se ukázala jako zásadní možnost aktuálního a neaktuálního použití a do jisté míry také dvojnáčetnost – u stavů s omezenou možností aktuálního použití je složka pohybu více vyprázdněna a doba nástupu děje je podstatně vzdálenější, naopak u stavů s možností aktuálního použití byli respondenti ohledně doby nástupu poměrně nerozhodní, což se projevuje ve velkém poměru neurčených odpovědí.

6.5 Přítomnost určení místa

Přítomnost určení místa jsme sledovali na dvojici vět:

- (23) „*Jdu telefonovat*,“ říká Katka. (bez určení místa)
(31) „*Jdu pracovat na zahradě*,“ říká táta.⁸⁵ (s určením místa)

V teoretické části naší práce i v korpusovém výzkumu se přítomnost určení místa ukázala jako zásadní prvek blokující možnou gramatikalizaci a interpretaci budoucího významu konstrukce *jít + infinitiv*. Není překvapením, že s přítomností složky pohybu u věty (31) s určením místa souhlasilo 95 % respondentů (z toho 80 % zvolilo „souhlasím“), přičemž pouze 3 % zvolilo „nelze určit“ a 2 % „spíše nesouhlasím“. V hodnocení časového významu zvolily dvě třetiny (67 %) respondentů nejbližší („okamžitě“), 28 % druhou („za malou chvíli“), 4 % třetí („v dohledné době“) a 1 % čtvrtou možnost („za dlouhou dobu“). I přes tuto podobnost výsledky Wilcoxonova testu naznačují, že v rozdělení hodnocení časového významu vět (23) a (31) existuje statisticky významný rozdíl ($V = 357$; $p = 0,046$). Spíše než o vlivu přítomnosti určení místa na inchoativní význam konstrukce *jít + infinitiv* je vhodné hovořit o vztahu této konstrukce k prototypičtějším významu slovesa *jít*, který věta (31) představuje. Z výsledků vyplývá, že doba nástupu děje se u inchoativního významu zásadně neliší od prototypičtějšiho významu slovesa *jít*, blízkost doby nástupu děje je však vnímána silněji, což naznačuje vyšší podíl nejbližší možnosti a menší rozsah.

⁸⁵ Rozdíl v hodnocení direktivního a lokálního určení místa se neukázal být zásadní, náhodně byla tedy zvolena jedna z možností. Více v analýze věty (5) v oddílu 5.3 a v diskuzi.

6.6 Alternativní vyjádření budoucnosti

Budoucnost lze vyjádřit celou řadou prostředků, každý z nich však může mít více či méně odlišný význam a použití. Na základě předchozích částí naší práce (především kapitoly 3) provedeme srovnání těchto vět:

- (23) „*Jdu telefonovat,*“ říká Katka. (reference – přítomný čas)
 (24) „*Půjdu vysávat,*“ říká Kuba. (ref. – budoucí čas, nedokonavé s.)
 (27) „*Půjdu uvařit kafe,*“ říká mamka. (ref. – budoucí čas, dokonavé s.)
 (32) „*Budu obsluhovat hosty,*“ říká Petr. (alternativa – budoucí čas)
 (33) „*Pověsím prádlo,*“ říká strejda. (alternativa – budoucí čas)
 (34) „*Začnu provádět ten výzkum,*“ říká Jana. (alternativa – fázové sloveso)
 (35) „*Chystám se vařit večeři,*“ říká teta. (alternativa – *chystat se*)

Budoucnost je vyjádřena budoucím časem ve větách (32) a (33), fázovým slovesem ve větě (34) a slovesem *chystat se* ve větě (35). Pro srovnání s inchoativním významem lze tyto věty postavit vedle věty (23) v přítomném čase nebo vedle vět s odpovídajícím videm a slovesným časem: (23) v. (35), (24) v. (32) a (27) v. (33) a (34). Výsledky hodnocení těchto vět zobrazuje tabulka 13.

hodnocení		(23)	(24)	(27)	(32)	(33)	(34)	(35)
přítomnost složky pohybu	souhlasím	35,5 %	47,7 %	74,8 %	21,5 %	41,1 %	10,3 %	16,8 %
	spíše souhlasím	10,3 %	32,7 %	17,8 %	10,3 %	23,4 %	8,4 %	27,1 %
	nelze určit	23,4 %	7,5 %	3,7 %	27,1 %	18,7 %	19,6 %	18,7 %
	spíše nesouhlasím	12,1 %	9,3 %	2,8 %	15,0 %	2,8 %	16,8 %	12,1 %
	nesouhlasím	18,7 %	2,8 %	0,9 %	26,2 %	14,0 %	44,9 %	25,2 %
časový význam	okamžitě	77,6 %	9,3 %	36,4 %	2,8 %	15,0 %	4,7 %	5,6 %
	za malou chvíli	21,5 %	68,2 %	56,1 %	15,9 %	40,2 %	9,3 %	59,8 %
	v dohledné době	0,9 %	21,5 %	5,6 %	53,3 %	33,6 %	64,5 %	33,6 %
	za dlouhou dobu	–	–	–	–	0,9 %	5,6 %	–
	jednou v budoucnu	–	–	0,9 %	11,2 %	6,5 %	7,5 %	–
	nikdy	–	0,9 %	–	–	0,9 %	–	–
	nelze určit / nevím	–	–	0,9 %	16,8 %	2,8 %	8,4 %	0,9 %

Tabulka 13: Výsledky hodnocení vět (23), (24), (27) a (32) až (35) v dotazníkovém šetření

Nesouhlas s přítomností složky pohybu vyjádřilo u věty (32) se složeným budoucím časem nedokonavých sloves 41 % respondentů (z toho 26 % zvolilo „nesouhlasím“), modus je však prostřední neurčená možnost s 27 %. Nesouhlas vyjádřilo také 62 % respondentů

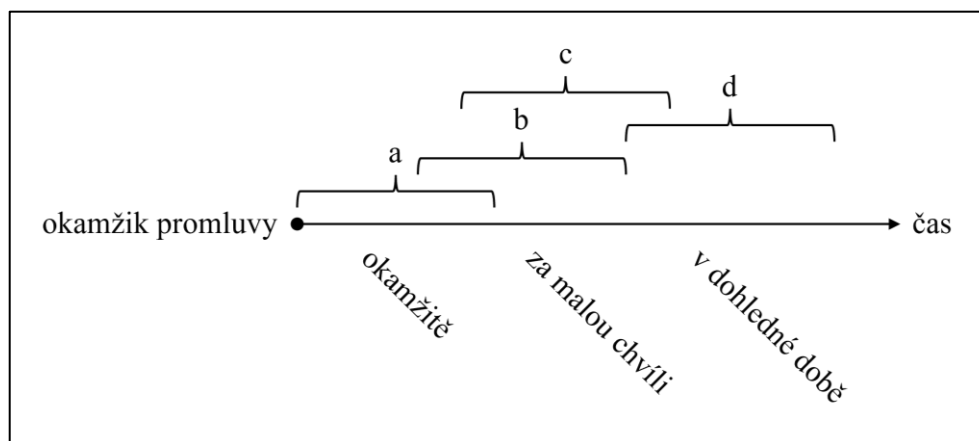
u věty (34) s fázovým slovesem (z toho 50 % zvolilo „nesouhlasím“), což je nejvíce v celém dotazníkovém šetření. Souhlas naopak vyjádřila u věty (33) s budoucím časem dokonavých sloves přesvědčivá většina respondentů (65 %, z toho 41 % zvolilo „souhlasím“).⁸⁶ Také u věty (35) se slovesem *chystat se* většina respondentů vyjádřila souhlas s přítomností složky pohybu (44 %, z toho však pouze 17 % zvolilo „souhlasím“), nesouhlas přitom vyjádřilo 37 % respondentů (z toho 25 % zvolilo „nesouhlasím“). Provedením chí-kvadrát testu dobré shody ale zjistíme, že mezi pozorovanými hodnotami a rovnoměrným rozdělením neexistuje statisticky významný rozdíl ($\chi^2(4) = 8,09$; $p = 0,088$). Podotýkáme však, že respondenti u nesouhlasu volili krajní odpovědi podstatně více.⁸⁷ Složka pohybu je tedy u věty (23) přítomna více než u vět (32) a (34). To samé můžeme říci také ve srovnání s větou (35), na základě Wilcoxonova testu však nelze zamítnout nulovou hypotézu, která tvrdí, že v hodnocení vět (23) a (35) neexistuje statisticky významný rozdíl ($V = 1787$; $p = 0,09$). Naopak u věty (33) je podíl souhlasu s přítomností složky pohybu ve srovnání s větou (23) znatelně vyšší. Vezmeme-li v potaz vid a čas slovesa, zjistíme, že také věty (24) a (27) vyjadřují složku pohybu podstatně více než odpovídající věty bez slovesa *jít*.

V hodnocení časového významu zvolila u věty (32) nadpoloviční většina (53 %) respondentů třetí nejbližší možnost („v dohledné době“), poměrně velký počet poté zvolil neurčenou („nelze určit / nevím“, 17 %), druhou („za malou chvíli“, 16 %) a čtvrtou možnost („za dlouhou dobu“, 11 %). Podobné hodnocení obdržela také věta (34), u které třetí možnost zvolilo 65 % respondentů a ostatní zvolili poměrně vyrovnaně nejbližší až pátou („jednou v budoucnu“) a neurčenou možnost (viz tabulku 13). Naopak u věty (33) většina respondentů (40 %) zvolila druhou, přibližně třetina (34 %) třetí, 15 % nejbližší a 7 % pátou možnost. U věty (35) byli respondenti více zajedno ohledně doby nástupu děje, jelikož 60 % z nich zvolilo druhou, přibližně třetina (34 %) třetí a 6 % nejbližší možnost. Při srovnání s referenční větou (23) dojdeme k závěru, že doba nástupu děje věty (23) je kratší než u všech ostatních vět a odpovědi respondentů byli podstatně jednotnější. Hodnocení časového významu vět (33) a (35) je poté podobné větě (24) – druhá možnost představuje modus i medián a následuje ji třetí možnost. Naopak hodnocení vět (32) a (34) je od referenčních vět odlišné, jelikož poměrně přesvědčivě vyjadřuje pozdější nástup děje.

⁸⁶ Důvodem tohoto poměrně vysokého podílu souhlasu může být mimojazyková zkušenost respondentů s dějem věty – věšení prádla mohou mít mluvčí spojené s určitým pohybem či místem, což se mohlo projevit v hodnocení věty, která jinak pohyb nenaznačuje.

⁸⁷ Poměr krajních a slabších („spíše ...“) možností je 1 : 1,6 u souhlasu a 2 : 1 u nesouhlasu.

Z výsledků dotazníkového šetření vyplývá, že složka pohybu je v inchoativním významu konstrukce *jít + infinitiv* stále poměrně silně přítomna, věta (33) však ukazuje, že ve větách bez sloves pohybu není absence složky pohybu samozřejmostí. Právě ve srovnání vět (23) a (33) je rozdíl v hodnocení přítomnosti složky pohybu poměrně malý, čímž se naskytá otázka, jaká je vlastně hranice vyprázdnění složky pohybu (více k tomuto v kapitole 7)? Konkrétnějších výsledků jsme dosáhli v oblasti časového významu sledovaných vyjádření budoucnosti, jejichž škálu zobrazuje obrázek 3.

Obrázek 3: Nástup děje u sledovaných vyjádření budoucnosti

Děje s časově nejbližším, prakticky okamžitým nástupem vyjadřuje inchoativní význam konstrukce *jít + infinitiv* v přítomném čase bez ohledu na vid slovesa (a). Velmi blízký a potenciálně stále okamžitý nástup vyjadřuje inchoativní význam stejné konstrukce v budoucím čase s nedokonavým slovesem (b) a tatáž konstrukce s nedokonavým slovesem poté vyjadřuje velmi blízký až blízký nástup děje, stejně jako budoucí čas dokonavých sloves a konstrukce se slovesem *chystat se* (c). Především blízký a vzdálenější nástup děje vyjadřuje složený budoucí čas nedokonavých sloves a fázové sloveso *začít* (d).

6.7 Vliv prvního a druhého jazyka, věku a kraje na odpovědi

Čeština je prvním jazykem pro 94 % respondentů a vzhledem k podobě otázky nám není první jazyk zbývajících šesti respondentů (6 %) znám. První jazyk neměl u většiny položek vliv na hodnocení, obecně lze ale vypožorovat, že v hodnocení přijatelnosti měli respondenti, jejichž prvním jazykem není čeština, tendenci hodnotit věty jako více přijatelné přibližně o 10 až 30 procentních bodů. Výsledky Fisherova exaktního testu ($p = 0,001$) však naznačují, že tento rozdíl je statisticky významný pouze u věty (18), u které možnost „spíše souhlasím“ zvolila polovina (50 %) respondentů-Nečechů a pouze 3 % respondentů-Čechů, kteří se daleko více přikláněli k hodnocení věty jako nepřijatelné. V hodnocení významu se

naopak obě skupiny většinou shodovaly s výjimkou věty (31), u které respondenti-Nečeši vyjádřili souhlas s přítomností složky pohybu méně silně (možnost „souhlasím“ zvolilo o 60 % méně respondentů-Nečešů než respondentů-Čechů) nebo spíše nesouhlasili (17 %), a věty (26), u které respondenti-Nečeši volili časově vzdálenější odpovědi. Výsledky Fisherova exaktního testu naznačují, že tyto rozdíly jsou statisticky významné ((31): $p = 0,048$; (26): $p = 0,009$). Mezi těmito rozdíly však nelze pozorovat hlubší spojitost a nelze z nich vyvodit další závěry.

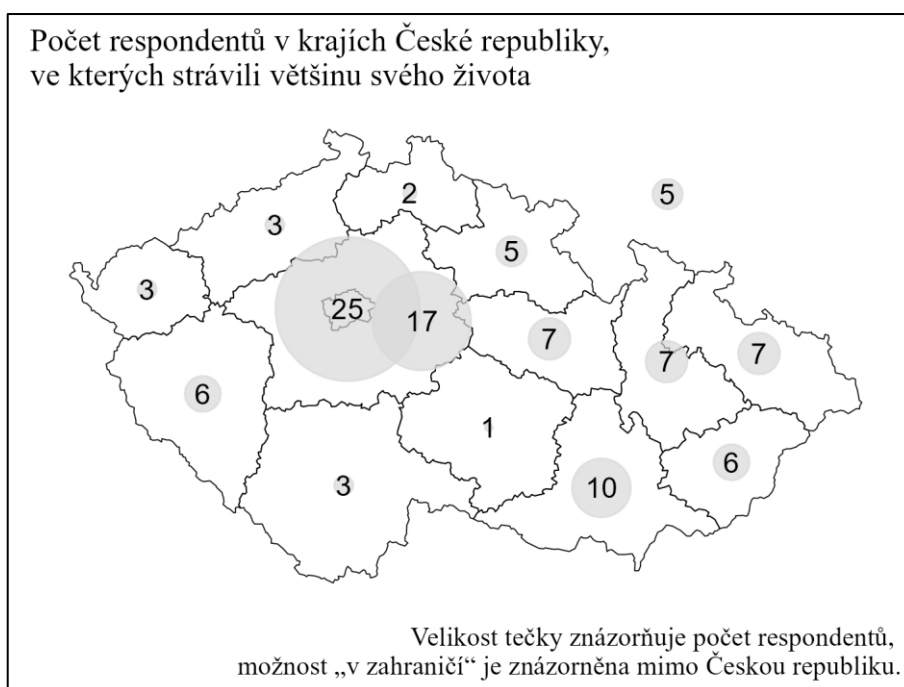
Celkem 40 % respondentů uvedlo také **druhý jazyk** (většinou jeden, ojediněle dva nebo tři), v potaz budeme ale brát pouze angličtinu, kterou uvedla přibližně třetina (34 %) respondentů, jelikož ostatní jazyky (němčina, španělština, ruština a český znakový jazyk) představují příliš malý počet pro provedení analýzy (nejvíce 4 u němčiny). Ve většině případů se odpovědi anglických mluvčích konzistentně shodují s odpověďmi všech respondentů. Při provedení Fisherova exaktního testu se hodnocení anglických mluvčích statisticky významně liší pouze v hodnocení přijatelnosti věty (21) (jako nepřijatelnou hodnotilo o 10 % respondentů méně; $p = 0,031$), v hodnocení přítomnosti složky pohybu u vět (24) (souhlasilo přibližně o 21 % méně; $p = 0,026$), (25) (nesouhlasilo přibližně o 36 % více; $p = 0,018$) a (28) (souhlasilo přibližně o 7 % méně; $p = 0,01$) a v hodnocení časového významu vět (30) (více volili třetí a neurčenou možnost; $p = 0,043$), (31) (více volili druhou a třetí možnost; $p = 0,015$) a (34) (více volili neurčenou možnost; $p = 0,022$). V odlišném hodnocení těchto vět se nám nepodařilo najít spojitost a domníváme se, že se jedná o chybu I. typu způsobenou vysokou citlivostí Fisherova exaktního testu, jelikož rozdíly jsou poměrně malé a při upravené hladině významnosti $\alpha = 0,01$ by nulovou hypotézu nebylo možno zamítnout.

Svůj **věk** respondenti uváděli jako příslušnost k jedné ze čtyř⁸⁸ věkových skupin: do 19 let (10,3 %), od 20 do 29 let (71,0 %), od 30 do 39 let (9,3 %) a 40 let a více (9,3 %). Odpovědi jednotlivých skupin se zásadně nelišily a naprostou většinu odchylek lze přisoudit jejich malému obsazení v porovnání s druhou věkovou skupinou. Jedinou pozorovatelnou obecnou tendencí je relativní jednotnost a „extremita“ třetí a čtvrté skupiny – odpovědi členů těchto skupin směřují k jednomu pólu a protichůdné odpovědi se objevují jen vzácně, zároveň v porovnání s ostatními skupinami více volí krajní („extrémní“) odpovědi. Za povšimnutí však stojí hodnocení přijatelnosti věty (21), kterou 27 % členů nejmladší skupiny

⁸⁸ Skupina od 50 do 59 let se dvěma respondenty byla pro analýzu příliš malá, spojili jsme ji tedy se skupinou od 40 do 49 let do skupiny 40 let a více.

hodnotilo jako přijatelnou, přitom u druhé skupiny takto hodnotilo pouze 5 % členů a ze dvou starších nikdo. Podobné protichůdné odpovědi nalezneme také v hodnocení přítomnosti složky pohybu u věty (23), ve které nesouhlas vyjádřilo 60 % členů čtvrté skupiny, přičemž u ostatních skupin je tento podíl zhruba poloviční. V hodnocení časového významu byly skupiny velmi konzistentní, nicméně podíl třetí nejbližší možnosti u věty (29) je u nejmladší skupiny přibližně o 41 % nižší, než je průměr ostatních tří skupin, přičemž se jejich odpovědi přesunuly k časově vzdálenějším odpovědím. Domníváme se, že tento pokles je dán životní situací a nikoli odlišným vnímáním časového významu konstrukce *jít + infinitiv*, jelikož se jedná o věkovou skupinu, u které je hypotetické studium práv poměrně aktuální (z tohoto důvodu zvýšený podíl nejbližší možnosti) ale zároveň potenciálně nedostupný stav (z tohoto důvodu zvýšený podíl vzdálenějších možností „jednou v budoucnu“ a „za dlouhou dobu“).

Počet respondentů podle kraje, ve kterém strávili většinu svého života zobrazuje obrázek 4. Z důvodu nízkého počtu respondentů v některých krajích jsme vybrané kraje sloučili přibližně dle nářečních oblastí do následujících skupin: jihozápadočeská (Jihočeský a Plzeňský kraj), severovýchodočeská (Královéhradecký a Pardubický kraj), severozápadočeská (Karlovarský, Liberecký a Ústecký kraj) a středomoravská skupina (Kraj Vysočina a Jihomoravský kraj).

Obrázek 4: Počet respondentů dle krajů České republiky, ve kterých strávili většinu svého života

Podobně jako v případě prvního a druhého jazyka a věku nelze ani u krajů sledovat žádné obecné tendence a případné odchylky jsou izolované. V hodnocení přijatelnosti vět

pozorujeme protichůdné odpovědi pouze v hodnocení respondentů-cizinců, kteří větu (18) z 60 % hodnotili jako spíše přijatelnou a větu (20) ze 40 % jako přijatelnou, maximum u krajů ČR je přitom 11 a 12 % respektive. Žádný z respondentů z Moravskoslezského, Olomouckého a Zlínského nehodnotil věty (17), (18) a (20) jako přijatelné, u ostatních krajů však toto hodnocení zvolil většinou alespoň malý počet respondentů, respondenti z těchto tří krajů by tedy mohli být označeni za více konzervativní.⁸⁹ V hodnocení přítomnosti složky pohybu je poměr souhlasu a nesouhlasu u krajů do jisté míry podobný. Podíl souhlasu respondentů ze severozápadočeské skupiny a Zlínského kraje je u vět (22) až (30) obvykle nižší než u respondentů z ostatních krajů a u věty (25) souhlas nevyjádřil žádný respondent ze Zlínského kraje, minimum u ostatních krajů je přitom 28 %. Zajímavým se může zdát 20% nesouhlas respondentů-cizinců u věty (31) s určením místa, jelikož tuto možnost u většiny krajů ČR žádný z respondentů nezvolil a pouze u dvou krajů je maximum 4 %, 20 % v této skupině však představuje pouze jednoho respondenta a z této „anomálie“ tedy nelze vyvodit žádné hlubší závěry. V hodnocení časového významu je podíl a pořadí zvolených odpovědí u všech krajů přibližně stejný nebo má nejčtenější a druhá nejčtenější (příp. druhá a třetí nejčtenější) možnost zhruba vyrovnaný podíl. Stejně jako v hodnocení přijatelnosti a přítomnosti složky pohybu nelze tedy pozorovat žádné obecné tendence.

6.8 Dílčí závěr k dotazníkovému šetření

Výsledky dotazníkového šetření poskytují přínosné poznatky v oblasti struktury a významu vyjádření budoucnosti pomocí slovesa *jít* v češtině. Pro přijatelnost věty v inchoativním významu se ukázala být zásadní role člověka jako původce děje. V žádné z pozorovaných vět nelze složku pohybu považovat za vyprázdněnou, v rozdílných kontextech je složka pohybu přítomna v různé míře a jak dokazuje věta (33), její přítomnost nezáleží pouze na slovesu pohybu. Nejvíce je složka pohybu přítomna v budoucím čase s dokonavým plnovýznamovým slovesem a nejméně v přítomném čase s dokonavým slovesem. Dokonavá slovesa v přítomném čase vyjadřující déle trávající děje (např. *přečíst*) poté obsahují složku pohybu v podobné míře jako nedokonavá slovesa, nástup děje však není tak blízký.

Nejdůležitější je popis časového významu různých vyjádření budoucnosti. Pomocí subjektivního sedmibodového hodnocení se nám podařilo popsat předpokládanou dobu nástupu děje a jednotlivé způsoby vyjádření budoucnosti v češtině jsme umístili na škálu

⁸⁹ To ale může být způsobeno relativně nízkým počtem respondentů v těchto krajích.

(viz obrázek 3 na straně 72): časově nejbližší, prakticky okamžité děje vyjadřuje inchoativní význam konstrukce *jít + infinitiv* v přítomném čase; velmi blízké a potenciálně okamžité děje vyjadřuje tatáž konstrukce v budoucím čase s nedokonavým slovesem; velmi blízké, nikoli však okamžité děje vyjadřuje tatáž konstrukce v budoucím čase s dokonavým slovesem stejně jako budoucí čas dokonavých sloves a konstrukce *chystat se*; vzdálenější děje nakonec vyjadřuje složený budoucí čas nedokonavých sloves a konstrukce s fázovým slovesem *začít*.

V otázce stavovosti je u sloves vyjadřující stav jako obor či zaměření klíčová možnost aktuálního použití – u stavů s omezenou možností aktuálního použití je složka pohybu více vyprázdněna a doba nástupu děje je podstatně vzdálenější. Na druhou stranu u *jít spát*, které reprezentuje psychosomatický stav, se projevila silná ustálenost tohoto spojení a složka pohybu byla silně přítomna. Naše zjištění se shodují s popisem Bláhy (2008, s. 147) – pohybový význam konstrukce *jít spát* je závislý na kontextu a složka pohybu může být přítomna silně nebo také vůbec. Na základě dotazníkového šetření můžeme doplnit, že při nedostatečném kontextu toto vyjádření tíhne k pohybovému významu.

7 Gramatikalizace slovesa *jít*

Sloveso *jít* je jedno z významově nejobsáhlejších sloves v češtině a řada jeho významů je od toho prototypického značně vzdálena. Gramatikalizaci indikovanou značnou generalizací (významu i gramatické funkce), dekategoriizací a specializací lze sledovat u několika významů (seřazeny od více k méně vzdálených prototypickému významu): „týká se“ (význam h), fungování (význam f), schopnost nebo funkce (význam g) a pohyb v metaforickém abstraktním prostoru (význam d); přičemž u každého z nich se gramatikalizace ubírá jinou stezkou (Saicová Římalová 2010, s. 95–97 s vlastním doplněním). V této kapitole se budeme zabývat mírou gramatikalizace vyjádření budoucnosti pomocí slovesa *jít*, v oddílu 7.1 jej srovnáme s ostatními způsoby vyjádření budoucnosti v češtině a v oddílu 7.2 provedeme srovnání se stavem analogických vyjádření budoucnosti v angličtině a ve slovenštině. Na závěr (oddíl 7.3) krátce shrneme naše zjištění a nejdůležitější poznatky.

Inchoativní význam konstrukcí se slovesem *jít* odpovídá typickému průběhu gramatikalizace vyjádření budoucnosti ze sloves pohybu, který jsme popsali v oddílu 2.4. V souladu s poznatkami v oblasti teorie gramatikalizace je vhodné na popis tohoto vyjádření nahlížet z pohledu jeho vzniku – reanalýzy, a jeho rozšíření do nových kontextů – analogie.

Ze synchronního pohledu považujeme současný stav za víceznačný, což svědčí o předchozí reanalýze a analogii – význam fyzického účelového pohybu (význam c) lze označit za „původní“ pohybový význam a inchoativní význam (význam d) za „nový“ časový význam. Reanalýza významu může proběhnout při splnění předpokladů motivace budoucího významu, které jsme určili v oddílu 2.5 (pro přehlednost uvádíme znovu):

- a) Význam slovesa je dostatečně obecný a zároveň obsahuje allativní složku.
- b) Činitel je schopný pohybu a děj je ovlivnitelný vůlí.
- c) Konstrukce vyjadřuje průběhovost, neukončenost a potenciálně také přítomnost děje.
- d) Pohyb probíhá za účelem dosažení cíle, kterým může být děj, stav nebo činnost.
- e) Děj musí být vyjádřen infinitivem.
- f) Ve větě nesmí být obsaženo další vyjádření směřování.

Sloveso *jít* představuje prototyp skupiny sloves pohybu a má velmi obecný význam (viz oddíly 4.1 a 4.2), splňuje tedy **předpoklad a)**. Méně obecná slovesa pohybu jako

např. *běžet* obdobný budoucí význam postrádají (viz kupř. popisy významů Daneše–Hlavsy 1981) a zatímco vybrané významy slovesa *přijít* vyjadřují nastání děje, stavu či jevu na první pohled podobně jako inchoativní význam konstrukcí se slovesem *jít*, použití tohoto slovesa se zdá být více omezené a případný budoucí či následný význam je spíše vedlejším účinkem pohybového či počínavého významu (např. významy *přijít*⁴, *přijít*¹² a *přijít*¹³ ve stejné práci, s. 113).⁹⁰ Sloveso *jít* svým významem splňuje také **předpoklady c) a d)**, neboť je nedeterminované a nedokonavé a vyžaduje participanty cíl nebo účel. Průběhovitost, neukončenost a přítomnost děje se v naší korpusové analýze projevila tím, že v inchoativním významu konstrukce *jít + infinitiv* převažuje přítomný čas, ve kterém do konstrukce vstupují v naprosté většině (92 %) výskytů nedokonavá plnovýznamová slovesa. **Předpoklad b)** splňují prototypičtější významy slovesa *jít* (významy a–d), jelikož jsou dostupné pouze pro životné činitele a jak jsme zjistili v dotazníkovém šetření, pro přijatelnost inchoativního významu konstrukce *jít + infinitiv* je zásadní role člověka jako původce děje. **Předpoklad e)** vychází z analýzy angličtiny a je soustředěn na vyjádření budoucnosti způsobem podobným gramatické kategorii slovesného času.⁹¹ Náš popis na druhou stranu zachycuje vyjádření budoucnosti také dalšími způsoby jako např. modalitou, mezi než lze přiřadit inchoativní význam konstrukce *jít + na + akuzativ*. Splnění **předpokladu f)** zajišťuje blokování inchoativního významu přítomností určení místa.

Reanalýza zůstává skryta do rozšíření formy analogií, kterou v našem případě představují vybrané kontexty nedostupné pro význam fyzického účelového pohybu. Příkladem je věta (16) *Jdu o tom přemýšlet*, která vyjadřuje začátek nebo změnu stavu a nemůže být spojena s fyzickým prostorem ani pohybem. Z procesů podílejících se na gramatikalizaci můžeme pozorovat **generalizaci významu**, která je patrná z vyprazdňování složky pohybu. Zatímco u prototypičtějších významů slovesa *jít* (zejm. významu účelového pohybu) je pohyb ve fyzickém prostoru nedílnou součástí, u inchoativního významu pohyb probíhá pouze v metaforickém abstraktním prostoru a fyzický pohyb či přemístění nejsou naznačeny. To potvrdila také naše analýza přítomnosti složky pohybu v inchoativním významu konstrukce *jít + infinitiv*. Složku pohybu v inchoativním významu sice nelze

⁹⁰ Stejně jako slovesa odpovídající českému *jít* patří slovesa odpovídající českému *přijít* mezi nejproduktivnější slovesa podléhající gramatikalizaci vyjádření budoucnosti (Bybee–Perkins–Pagliuca 1994, s. 266–270; viz oddíl 2.4). Analýza možného budoucího významu slovesa *přijít* a srovnání se slovesem *jít* by mohla přinést zajímavé poznatky, přesahuje však rozsah a účel naší práce.

⁹¹ Konstrukce však může mít v některých jazycích odlišnou strukturu, např. v baskičtině má plnovýznamové sloveso ve spojení se slovesem *jít* tvar allativu gerundia (Heine–Kuteva 2002, s. 163).

považovat za zcela vyprázdněnou, v porovnání s prototypičtějším významem je ale podstatně méně přítomna (viz oddíl 6.5). Ukázalo se však, že složka pohybu je v nemalé míře přítomna také ve vyjádřeních neobsahujících slovesa pohybu nebo určení místa a její absence tedy není samozřejmostí viz oddíl 6.6). Hranice vyprázdnění složky pohybu tedy není jasná a nemusí se nacházet „na nule“. Složku pohybu by bylo možné považovat za zcela vyprázdněnou pouze v případech, ve kterých forma prošla všemi fázemi gramatikalizace a stala se gramatickou kategorií slovesa. Takovýto stav existuje například v angličtině (viz srovnání níže a oddíl 2.4).

Další procesy podílející se na gramatikalizaci jako generalizace funkce, dekategoriace, specializace a divergence lze u inchoativního významu konstrukcí se slovesem *jít* pozorovat ve stejné (nebo menší) míře jako u jiných, méně prototypických významů a procesy obnovy a fonologické redukce nelze pozorovat vůbec. Z pohledu Lehmannova (2002) popisu na základě parametrů přebírá inchoativní význam konstrukcí *jít + infinitiv* a *jít + na + akuzativ* aspekty slovesa *jít*. U inchoativního významu slovesa *jít* probíhá sémantické vyprázdnění a u konstrukce *jít + infinitiv* můžeme pozorovat také kondenzaci, jelikož samotné sloveso *jít* již nepředstavuje nejvyšší úroveň syntaktické struktury (slovesnou frázi), ale pojí se s infinitivem plnovýznamového slovesa.⁹² V Lehmannovu (2002) popisu fází gramatikalizace se vyjádření budoucnosti pomocí slovesa *jít* v češtině nachází ve fázi syntakticizace, při které toto vyjádření přechází z úrovně diskurzu do úrovně syntaxe. Inchoativní význam vyjadřuje budoucnost především jako úmysl, připíšeme-li úmysl třetí osobě, lze uvažovat také o budoucnosti jako předpovědi (např. věta (5) *Tady jdou něco stavět*).

Spíše než charakter vyjádření budoucnosti má inchoativní význam konstrukcí se slovesem *jít* charakter následnosti, jelikož budoucí význam vzhledem k referenčnímu bodu je platný také při převedení do jiného slovesného času (Saicová Římalová 2010, s. 97, např. *a hned to jdu objednávat – a hned jsem to šel objednávat*, Oral v1). Inchoativní význam není vůči ostatním významům slovesa *jít* formálně vymezen a je tedy závislý na kontextu (tamtéž; Bláha 2008, s. 147). Domníváme se, že při nedostatečném kontextu tato vyjádření tíhnou spíše k pohybovým významům (viz oddíly 6.4 a 6.8).

⁹² Jedná se však o vlastnost konstrukce *jít + infinitiv* a nikoli inchoativního významu.

7.1 Srovnání s dalšími prostředky vyjádření budoucnosti

Inchoativní význam konstrukcí se slovesem *jít* vyjadřuje děje s velmi krátkou dobou nástupu a neodkazuje k jejich vlastnímu časovému průběhu, vyjadřuje ale úmysl s elementem plánování a přípravy k jeho vykonání, jenž trvá minimálně od okamžiku promluvy (nebo jiného referenčního bodu) do začátku děje. V použití inchoativního významu převažuje přítomný čas s nedokonavými plnovýznamovými slovesy; použití prostředků z empirické oblasti napovídá o velké míře jistoty ohledně uskutečnění děje, která může být vnímána jako nevyhnutelná. Vyjádření budoucnosti pomocí slovesa *jít* je tedy podobné jistotní modalitě a má charakter blízké budoucnosti a následnosti. Omezení inchoativního významu také odpovídají omezením použití přítomného času anticipujícího (zejm. preference nedokonavých sloves a nemožnost použití u dějů neovlivnitelných vůlí člověka), což napovídá o spojitosti těchto dvou vyjádření.

Sloveso *jít* v inchoativním významu narozdíl od fázových sloves nemůže při zachování významu vyjadřovat vidový protiklad a může se pojít také s předložkovou frází *na + akuzativ* i dokonavými slovesy, stejně jako fázová slovesa ale neodkazuje k vlastnímu časovému průběhu děje. Pro srovnání se nabízí inceptivní sloveso *začínat*, inchoativní význam však neoznačuje začátek děje, ale to, že hypotetické preparativní stádium (fáze) děje je již v průběhu a děj je tedy nevyhnutelný. Inchoativní význam konstrukce *jít + infinitiv* ve všech časech navíc vyjadřuje výrazně kratší dobu nástupu děje než sloveso *začít* v přítomném čase.

Budoucí čas jakožto gramatická kategorie sloves má podstatně širší využití než inchoativní význam konstrukce *jít + infinitiv* s řadou sémantických omezení. Složený budoucí čas nedokonavých sloves implicitně vyjadřuje časový odstup od okamžiku promluvy, inchoativní význam konstrukcí se slovesem *jít* ve všech časech naopak vyjadřuje velmi krátkou dobu nástupu děje. Jednoduchý budoucí čas skupiny vybraných nedokonavých sloves pohybu je po významové stránce totožný jako složený budoucí čas nedokonavých sloves, jelikož ale nelze u inchoativního významu považovat spojení slovesa *jít* a dalšího slovesa pohybu za přijatelné, tyto dvě vyjádření si nemohou konkurovat. Budoucí čas dokonavých sloves vyjadřuje bodovost a ukončenost děje a nevyklučuje nebo dokonce naznačuje průběh preparativního stádia děje již v době promluvy, inchoativní význam konstrukcí s dokonavými slovesy také směřuje k ukončení děje, nevyjadřuje však jeho časový průběh (pouze to, že se chystá) a preparativní stádium naznačuje velmi silně (okolnosti děje již probíhají). Inchoativní význam opět vyjadřuje kratší dobu nástupu děje.

Sloveso *jít* plní v inchoativním významu konstrukce *jít + infinitiv* funkci pomocného slovesa (konkrétně lexikálního auxiliáru) a vyjadřuje gramatické kategorie osoby, čísla, způsobu a času (např. *pak sem zase šla psát nález*, Oral v1), přičemž může mít také formu infinitivu (např. *nemohl jít spát*, SYN2020). Těsnost tohoto spojení ukazuje také nemožnost nahrazení infinitivu v konstrukci vedlejší větou (např. **šel, aby si za něj odpykal trest*, Škodová 2017), vázanost však není tak silná jako u složeného budoucího času nedokonavých sloves, ve kterém je sloveso *být* značně gramatikalizované, ztratilo řadu kategoriálních vlastností (zejm. schopnost vyjádřit jiný čas nebo být v infinitivu) a je obligatorní. Sloveso *jít* v této konstrukci je svými vlastnostmi tedy bližší fázovým slovesům, která neztratila kategoriální vlastnosti (tj. mohou vyjádřit všechny časy a být v infinitivu, např. *chtěl začít protestovat*, SYN2020).

7.2 Srovnání s angličtinou a slovenštinou

Na závěr považujeme za vhodné provést krátké srovnání stavu vyjádření budoucnosti pomocí sloves pohybu v češtině se stavy v jazycích, ve kterých je toto vyjádření více rozvinuté, a to v angličtině a ve slovenštině.

Angličtinu jsme pro srovnání vybrali zejm. z důvodu existence rozsáhlého a podrobného výzkumu gramatikalizace vyjádření budoucnosti pomocí konstrukce *be going to*. Čeština i angličtina jsou indoevropské jazyky a pro přímé srovnání si jsou dostatečně podobné,⁹³ srovnání ve vývoji tohoto jevu však mohou komplikovat některé strukturální rozdíly (např. rozdíl v míře flexe sloves – ztráta významu účelu díky změně konstituce v kroku II. ve větě (2) na straně 23 není ve stejném smyslu v češtině možná). Gramatikalizace konstrukce *be going to* v angličtině je podstatně více pokročilá a má širší využití (tj. méně sémantických a morfosyntaktických omezení), proběhly zde procesy generalizace významu i funkce (vyprázdňení složky pohybu a rozšíření do nových kontextů), dekategoriace (plní funkci pomocného slovesa), specializace (je obligatorní), divergence a především v americké angličtině také fonologické redukce (*be gonna*). V češtině i v angličtině vyjadřují tyto konstrukce blízkou budoucnost se silným elementem přípravy, v angličtině je však složka pohybu téměř úplně vyprázdňena a nedochází k víceznačnosti s prototypičtějším pohybovým významem slovesa *go* („jít“). Anglické konstrukce *be going to* a *will/shall* se liší především v míře jistoty nastání děje, inchoativní význam

⁹³ Kupř. morfosyntaktickým uspořádáním – v obou těchto jazycích má plnovýznamové sloveso ve spojení se slovesem *jít* tvar infinitivu. Viz také poznámku č. 91.

konstrukcí se slovesem *jít* v češtině se od budoucího slovesného času a jiných vyjádření budoucnosti liší kromě jistoty také blízkostí nástupu děje.

Ve slovanských jazycích lze vyjádření budoucnosti pomocí sloves pohybu nalézt např. ve slovenštině nebo v horní lužické srbštině (Bláha 2008, s. 95n a 147n). Pro srovnání se slovenštinou jsme se rozhodli především z důvodu blízkosti češtině v oblasti gramatiky i lexikonu a dostupnosti zdrojů. Konstrukce *íst' + infinitiv* ve slovenštině vyjadřuje konvenčně blízkou budoucnost s velkou mírou jistoty uskutečnění děje (např. *že si idú delit' poklad*, InterCorp – slovenština, Nábělková, Vavřín a Zasina, 2022), přičemž stejný význam nese také v minulém čase (Bláha 2008, s. 147n; např. *ctihodný Duc of Tehla išiel zošedivieť*, InterCorp). Složka pohybu ve slovenském slovese *íst'* je v těchto případech značně vyprázdněna (tamtéž) a narozdíl od češtiny může pohyb vykonávat také subjekt neschopný vůle (např. *hlavatá událost, o ktorej ide byť reč*, InterCorp) a do konstrukce mohou vstupovat také slovesa či jména vyjadřující děje (nebo stavy či jevy) neovlivnitelné vůlí člověka (např. *Madam Petrakovovú ide rozhodit' od zvedavosti* či *ide mu do plaču*, InterCorp). Slovník současného slovenského jazyka (Buzássyová–Jarošová 2006) uvádí čtyři budoucí významy slovesa *íst'*: být v malé časové vzdálenosti (o události či časovém úseku, např. *ide búrka*); začínat se projevovat (o stavu, např. *išli naňho driemoty*); začátek nastupujícího stavu (jako pomocné sponové sloveso, např. *išlo jej do plaču*) a blízká budoucnost nebo přípravný stav před uskutečněním děje (pomocné tzv. limitné sloveso, např. *idem sa vydavat'*, *ide byť teplo*). Obdobně lze použít také konstrukci *chystat sa* (např. *chystá sa ďalšia vlna horúčav*, nadpis článku), ta i limitný význam slovesa *íst'* jsou však hovorově příznakové (Kačala a kol. 2003). Gramatikalizace, konkrétně tedy generalizace významu i funkce vyjádření budoucnosti pomocí slovesa *íst'* ve slovenštině je více pokročilá než v češtině, stále však nedochází k dekategoriálnímu a dalším dílčím procesům.

7.3 Dílčí závěr k možné gramatikalizaci slovesa *jít*

Na základě odborné literatury i našeho výzkumu můžeme přesvědčivě říci, že reanalýza i analogie vyjádření budoucnosti pomocí slovesa *jít* (jímž je inchoativní význam) již začala, gramatikalizace je však ve srovnání s angličtinou či slovenštinou v začátcích. Inchoativní význam konstrukcí se slovesem *jít* má stále řadu sémantických omezení a je silně závislý na kontextu. Ve srovnání s ostatními způsoby vyjádření budoucnosti v češtině, ať už slovesným časem, pomocí fázových sloves či modálních, má inchoativní význam distinktivní funkci, jíž je blízká budoucnost s velkou mírou jistoty nastání děje – stejně jako tomu je i v ostatních srovnávaných jazycích.

8 Závěr

Za cíl této práce jsme vytyčili zjistit, nakolik sloveso *jít* slouží v češtině k vyjádření budoucnosti, jaké má toto vyjádření vlastnosti, v jakých kontextech se objevuje nebo které ho naopak blokuje a jak rozsáhlá je jeho gramatikalizace. Za vyjádření budoucnosti jsme určili inchoativní význam konstrukcí *jít + infinitiv* a *jít + na + akuzativ*, jenž vyjadřuje abstraktní účelový pohyb s vyprázdněnou složkou pohybu, jelikož jako jediný splňuje předpoklady vzniku gramatikalizace. Inchoativní význam představuje v porovnání s prototypičtějším významem slovesa *jít* poměrně malý podíl výskytů, je silně závislý na kontextu a má řadu sémantických omezení. Pro přijatelnost vyjádření budoucnosti pomocí slovesa *jít* je zásadní role člověka jako původce děje, děj tedy musí vykonávat člověk a musí být ovlivnitelný vůlí. Slovesné kategorie slovesa *jít* v inchoativním významu nejsou nijak omezeny, nejčastěji se však vyskytuje v přítomném čase ve spojení s nedokonavým plnovýznamovým slovesem, což je také dle výsledků dotazníkového šetření konstrukce s nejvíce vyprázdněnou složkou pohybu. Právě vyprázdněnost složky pohybu jsme považovali za zásadní měřítko míry gramatikalizace této formy, zjistili jsme však, že nepřítomnost složky pohybu není samozřejmostí ani u vět neobsahující slovesa pohybu. Hranice vyprázdněnosti složky pohybu tedy není jasná a ovlivňuje ji více faktorů. Na základě našich zjištění nemůžeme říci, že složka pohybu je v inchoativním významu konstrukce *jít + infinitiv* zcela vyprázdněna, v porovnání s prototypičtějším významem slovesa *jít* ale vyprázdnění prokazatelně probíhá. Všechny tyto poznatky svědčí o probíhající gramatikalizaci vyjádření budoucnosti pomocí slovesa *jít* v češtině – konstrukce splnila všechny předpoklady pro vznik reanalýzy a probíhající analogie je patrná z kontextů neslučitelných s prototypickým významem slovesa *jít* (např. věta (16) *Jdu o tom přemýšlet*). Z dílčích procesů lze v češtině pozorovat pouze generalizaci významu, vyjádření budoucnosti pomocí slovesa *jít* se tedy nachází v počátečních fázích gramatikalizace.

Inchoativní význam konstrukcí se slovesem *jít* má charakter blízké budoucnosti – konstrukce se slovesem *jít* v přítomném čase označuje podstatně kratší nástup děje než budoucí čas dokonavých i nedokonavých sloves, konstrukce *chystat se* i fázové sloveso *začít*; konstrukce se slovesem *jít* v budoucím čase poté označuje podobnou dobu nástupu děje jako budoucí čas dokonavých i nedokonavých sloves. Konstrukce se slovesem *jít* vyjadřují budoucnost především jako úmysl, a v širším pojetí poté jako předpověď

(připíšeme-li úmysl třetí osobě). Vyjádření budoucnosti pomocí slovesa *jít* je blízké jistotní modalitě – mluvčí jím vyjadřuje velkou míru jistoty ohledně nastání děje, obsahuje silný element plánování a přípravy a může být hodnocený až jako nevyhnutelný. Fázovým slovesům je inchoativní význam podobný méně, než jsme očekávali; jedinou zásadní společnou vlastností, která nevychází charakteru konstrukce *pomocné sloveso + infinitiv*, je, že obě konstrukce neodkazují k samotnému časovému průběhu děje, ale pouze k jeho začátku.

Interpretace budoucího významu konstrukcí se slovesem *jít* je silně závislá na kontextu. Zásadním blokujícím elementem je přítomnost určení místa, které umocňuje složku pohybu. Domníváme se však, že to je případ pouze direktivního určení místa, a že v jistých případech jsou inchoativní význam a lokální určení místa kompatibilní (např. věta (5) *Tady jdou něco stavět*). Na druhou stranu typickým případem inchoativního významu konstrukcí se slovesem *jít* je počátek či změna stavu jako oboru či zaměření, u nichž je klíčové omezení možnosti aktuálního použití (např. věta (29) *Jdu studovat práva [...]*), které vede také k omezení možnosti interpretace složky pohybu. Konstrukce *jít spát* může obsahovat složku pohybu silně nebo prakticky vůbec v závislosti na kontextu, na základě výsledků dotazníkového šetření se však domníváme, že konstrukce tohoto typu tíhnou při nedostatečném kontextu k pohybovému významu.

Stav v češtině má v porovnání s angličtinou a slovenštinou – jazyky, ve kterých je vyjádření budoucnosti pomocí sloves pohybu více gramatikalizováno a obecně přijímáno – více sémantických omezení, vykazuje však velmi podobné vlastnosti a konzistentně sleduje stejný směr vývoje. Tuto shodu lze přisoudit obecným předpokladům vzniku a průběhu gramatikalizace vyjádření budoucnosti ze sloves pohybu, které byly ve všech třech jazycích naplněny stejně. Metafora POHYB V PROSTORU JE POHYB V ČASE se tedy v souladu s poznatky z oblasti teorie gramatikalizace ukazuje být jako poměrně univerzální.

9 Diskuze

Na tomto místě bychom rádi poukázali na zajímavé aspekty vyjádření budoucnosti pomocí slovesa *jít* v češtině, kterým jsme se v práci nemohli podrobněji věnovat, na případné nedostatky či možná zlepšení naší práce a také návrhy dalších oblastí výzkumu.

V korpusové analýze konstrukce *jít + infinitiv* se v malém počtu vyskytly tvary podobné staročeskému supinu (např. *šel psat diplomku* nebo *šel spat v deset hodin*), nebyli jsme však schopni určit, zda se jedná o „pravé“ použití supina nebo pouze o „nedotažení“ dlouhého vokálu. Nabízí se analýza možného vlivu původního supina na budoucí význam konstrukce *jít + infinitiv*, jelikož právě v infinitivních konstrukcích se slovesy pohybu se supinum vyskytovalo. Komplement supina ve staré češtině byl povětšinou genitivní (Karlík 2013, s. 209), což ve výše uvedených případech pozorovat nemůžeme, relevantní je však určení místa, které v kontextu slovesa *jít* může genitivní (tj. direktivní, např. *jde studovat práva do Brna*) nebo lokální (např. ... *v Brně*). Možnost vlivu supina na inchoativní význam konstrukce *jít + infinitiv* je dle našeho názoru téma hodné další výzkumu.

V pilotních verzích dotazníkového šetření byl zkoumán také rozdíl vlivu direktivního (tj. směrového) a lokálního (místního) určení místa na přítomnost složky pohybu u inchoativního významu. Z malého vzorku pěti respondentů se ukázalo, že zatímco přítomnost složky pohybu u vět s direktivním i lokálním určením místa respondenti hodnotili přibližně stejně (např. *do města* v. *ve městě*), nesouhlas u lokální deixe vyjádřili respondenti podstatně více než u direktivní deixe (např. *tedy* v. *tam*). Domníváme se, že rozdíl mezi určením místa a deixí může být způsoben zasazením do blízkého prostorového rámce, jak jsme popsali v analýze věty (5). Tato myšlenka ale zahrnuje nejen vyjádření budoucnosti pomocí slovesa *jít*, ale sémantiku sloves pohybu a celých promluv obecně.

V průběhu práce jsme se několikrát setkali se „stavovostí“, kterou se nám nepodařilo spolehlivě obecně izolovat a popsat. Případy jako *jít spát*, *jít na tah*, *jít dělat* (obor či zaměstnání), *jít studovat*, *jít na vysokou školu / medicínu*, *jít na maso* apod. představují typické použití inchoativního významu. Doba trvání a velikost změny stavu (možná přesněji řečeno míra dopadu) se u těchto vyjádření liší od krátkodobých malých změn jako *jít spát* až po dlouhodobé velké změny typu *jít na medicínu*. Někde na pomezí „nestavových“ (tj. dějových) a stavových významů konstrukce stojí déle trvající děje jako ve větě (26) *Jdu přečíst tu knihu [...]*, které se např. mírou přítomnosti složky pohybu blíží spíše těm

stavovým. Jediným přijatelným psychosomatickým stavem se zdá být konstrukce *jít spát* a je otázkou, zda by situace u jiných těchto stavů byla jiná (např. **jde mu na plác*). Tato oblast by mohla být analyzována také mimo vyjádření budoucnosti pomocí sloves pohybu.

Pro přijatelnost méně prototypických vyjádření budoucnosti pomocí slovesa *jít* se ukázala jako zásadní role člověka jako původce děje. Zajímavý je však rozdíl v míře nesouhlasu s přítomností složky pohybu u věty (17), v níž je člověk činitelem ale nikoli původcem děje, a u vět (18) až (20) s neživotným činitelem. Menší míra nesouhlasu u věty (17) může napovídat o aspektech přijatelnosti vyjádření a možném budoucím vývoji – v současnosti je role člověka ve vyjádření důležitější než protiklad životnosti, v budoucím vývoji by se však toto vyjádření mohlo rozšířit na nelidské životné činitele a nakonec také na neživotné činitele bez ohledu na původce děje, jak se stalo např. v angličtině.

U inchoativního významu konstrukce *jít + infinitiv* lze mezi přítomným a budoucím časem slovesa *jít* pozorovat rozdíly v distribuci i pohybovém a časovém významu. Domníváme se, že preference přítomného času je způsobena jeho nepříznačností, čímž přítomný čas může také více vyhovovat předpokladu a) motivace budoucího významu. Konstrukce se slovesem *jít* v budoucím čase lze považovat za příznakovou a sloveso *jít* v přítomném čase je tedy vhodnějším kandidátem pro gramatikalizaci v prostředek vyjádření budoucnosti. Zdá se, že inchoativní význam se slovesem *jít* v přítomném čase se začíná vrstvit na složený budoucí čas nedokonavých sloves, jelikož se téměř výhradně pojí pouze s nedokonavými plnovýznamovými slovesy, obě tyto konstrukce však vyjadřují budoucnost odlišně (blízká v. „normální“ budoucnost). K objasnění jejich rozdílu by mohla napomoci podrobná syntaktická analýza obou těchto konstrukcí.

Zvolená analýza poskytla z našeho pohledu dostatečný základní vhled do problematiky vyjádření budoucnosti pomocí slovesa *jít*, a to především ve vymezení vůči ostatním způsobům vyjádření budoucnosti v češtině. Odlišně strukturované dotazníkové šetření s více respondenty a vhodně navrženými kontrolními skupinami by mohlo přinést další poznatky o pohybovém i časovém významu inchoativního významu konstrukcí se slovesem *jít* i jeho postavení vůči ostatním způsobům vyjádření budoucnosti. Hlubší syntaktická analýza konstrukcí *jít + infinitiv* a *jít + na + akuzativ* by poté mohla poskytnout přesnější popis míry gramatikalizace tohoto vyjádření budoucnosti v češtině a také toho, jak se liší od ostatních více či méně gramatikalizovaných významů slovesa *jít*. Detailnější popis stavu ve slovenštině, která byla inspirací pro tento výzkum, a následné srovnání se stavem v češtině by mohla přinést vhled do této problematiky v rámci slovanských jazyků.

Seznam použitých zdrojů

Monografie, příspěvky ve sbornících a články v časopisech

- ANDERSEN, Henning, 2017. Actualization and the (Uni)directionality of Change. In: Henning ANDERSEN (ed.). *Actualization: Linguistic Change in Progress*, s. 225–248. Amsterdam: John Benjamins Publishing. ISBN 90-272-3726-3.
- ANTTILA, Raimo, 1989. *Historical and Comparative Linguistics*. Amsterdam: John Benjamins Publishing. ISBN 978-90-272-3557-2.
- BARTOŇ, Tomáš, Václav CVRČEK, František ČERMÁK, Tomáš JELÍNEK a Vladimír PETKEVIČ, 2009. *Statistiky češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny. ISBN 978-80-7106-594-4.
- BLÁHA, Ondřej, 2008. *Vyjadřování budoucnosti v češtině (se zřetelem k ostatním slovanským jazykům)*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-2003-5.
- BLASZCZYK, Izabela a Petr KARLÍK, 2017. *Modalita*. In: Petr KARLÍK, Marek NEKULA a Jana PLESKALOVÁ (eds.). *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Online. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/MODALITA>. [citováno 2023-05-03].
- BRINTON, J. Laurel, 2010. *The Structure of Modern English: A linguistic introduction*. Amsterdam: John Benjamins Publishing. ISBN 978-90-272-2567-2.
- BYBEE, Joan L. a William PAGLIUCA, 1987. The Evolution of Future Meaning. In: Anna GIACALONE RAMAT, Onofrio CARRUBA a Giuliano BERNINI (eds.). *Papers from the 7th International Conference on Historical Linguistics*, s. 109–122. Amsterdam: John Benjamins Publishing. ISBN 90-272-3542-2.
- BYBEE, Joan L., Revere PERKINS a William PAGLIUCA, 1994. *The Evolution of Grammar: tense, aspect and modality in the languages of the world*. Londýn: The University of Chicago Press. ISBN 0-226-08665-8.
- ČERMÁK, František, Michal KŘEN a kol., 2004. *Frekvenční slovník češtiny*. 2. vydání. Praha: Nakladatelství Lidové noviny. ISBN 80-7106-676-1.

- ČERMÁK, František a Václav CVRČEK, 2017. *Kolokace*. In: Petr KARLÍK, Marek NEKULA a Jana PLESKALOVÁ (eds.). *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Online. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/KOLOKACE>. [citováno 2023-05-03].
- CVŘEK, Václav a kol., 2015. *Mluvnice současné češtiny 1: jak se píše a jak se mluví*. 2. vydání. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-1743-5.
- DAHL, Östen, 2000. The grammar of future time reference in European Languages. In: Östen DAHL (ed.). *Tense and Aspect in the Languages of Europe*, s. 309–328. Berlín: Mouton de Gruyter. ISBN 3-11-015752-7.
- DANEŠ, František, Zdeněk HLAVSA a kol., 1981. *Větné vzorce v češtině*. Praha: Academia.
- DANEŠ, František, Miroslav GREPL a Zdeněk HLAVSA (eds.), 1987. *Mluvnice češtiny 3: skladba*. Praha: Academia.
- HANSEN, Björn, 2017. *Gramatikalizace*. In: Petr KARLÍK, Marek NEKULA a Jana PLESKALOVÁ (eds.). *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Online. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/GRAMATIKALIZACE>. [citováno 2023-05-03].
- HARRIS, Alice C. a Lyle CAMPBELL, 1995. *Historical Syntax in Cross-Linguistic Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN 978-0-511-62055-3.
- HASPELMATH, Martin, 1998. Does Grammaticalization Need Reanalysis? In: *Studies in Language*, vol. 22, no. 2, s. 315–351. ISSN 0378-4177.
- HEINE, Bernd a Tania KUTEVA, 2002. *World Lexicon of Grammaticalization*. Cambridge: University of Cambridge. ISBN 0-521-00597-3.
- HOPPER, Paul J, 1991. On some principles of grammaticalization. In: Elizabeth C. TRAUGOTT a Bernd HEINE (eds.). *Approaches to Grammaticalization*, vol. 1, s. 17–35. Amsterdam: John Benjamins Publishing. ISBN 90-272-2896-5.
- HOPPER, Paul J. a Elizabeth C. TRAUGOTT, 2003. *Grammaticalization*. 2. vydání. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN 978-0-521-00948-5.
- KARLÍK, Petr, 2013. Supinum v češtině. In: JESENŠEK, Marko (ed.). *Miklošičeva monografija: ob dvostoletnici rojstva Franca Miklošiča*. Ljutomer: Gimnazija Franca Miklošiča, s. 205–215. ISBN 978-961-91369-7-3.
- KARLÍK, Petr, 2017a. *Fázové sloveso*. In: Petr KARLÍK, Marek NEKULA a Jana PLESKALOVÁ (eds.). *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Online. Dostupné z: https://www.czechency.org/slovník/FÁZOVÉ_SLOVESO. [citováno 2023-05-03].

- KARLÍK, Petr, 2017b. *Slovesný způsob*. In: Petr KARLÍK, Marek NEKULA a Jana PLESKALOVÁ (eds.). *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Online. Dostupné z: https://www.czechency.org/slovník/SLOVESNÝ_ZPŮSOB. [citováno 2023-05-03].
- KARLÍK, Petr, Marek NEKULA a Zdenka RUSÍNOVÁ (eds.), 1995. *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Lidové noviny. ISBN 80-7106-134-4.
- KARLÍK, Petr a Krzysztof MIGDALSKI, 2017. *Futurum*. In: Petr KARLÍK, Marek NEKULA a Jana PLESKALOVÁ (eds.). *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Online. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/FUTURUM>. [citováno 2023-05-03].
- KARLÍK, Petr a Markéta ZÍKOVÁ, 2017. *Prézens*. In: Petr KARLÍK, Marek NEKULA a Jana PLESKALOVÁ (eds.). *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Online. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/PRÉZENS>. [citováno 2023-05-03].
- KARLÍK, Petr, Marek NEKULA a Jana PLESKALOVÁ (eds.). *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Online. Dostupné z: <https://www.czechency.org/>. [citováno 2023-05-03].
- KOMÁREK, Miroslav, 1984. *Prefixace a slovesný vid (K prefixům prostě vidovým a subsumpci)*. Online. In: *Slovo a slovesnost*, roč. 45 (1984), č. 4, s. 257–267. Praha: Academia. ISSN 0037-7031. Dostupné z: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=2983>. [citováno 2023-05-03].
- KOMÁREK, Miroslav, Jan KOŘENSKÝ, Jan Petr a Jarmila Veselovská (eds.), 1986. *Mluvnice češtiny 2: tvarosloví*. Praha: Academia.
- KOPEČNÝ, František, 1962. *Základy české skladby*. 2. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- KURYŁOWICZ, Jerzy, 1965. The Evolution of Grammatical Categories. In: *Diogenes*, vol. 13 (1965), issue 51, s. 55–71.
- LAKOFF, George a Mark JOHNSON, 2003. *Metaphors We Live By*. 2. vydání. Chicago: University of Chicago Press, 1980. ISBN 0-226-46801-1.
- LEHMANN, Christian, 2002. *Thoughts on grammaticalization*. 2. vydání. Erfurt: Seminar für Sprachwissenschaft der Universität Erfurt. ISSN 1612-0612.
- MEILLET, Antoine, 1912. L'évolution des formes grammaticales. In: *Scientia (Rivista di Scienza)*, vol. 12, no. 26, s. 384–400.
- NÜBLER Norbert, 2017. *Iterativnost*. In: Petr KARLÍK, Marek NEKULA a Jana PLESKALOVÁ (eds.). *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Online. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/ITERATIVNOST>. [citováno 2023-05-03].

- NÜBLER, Norbert, Petr BISKUP a Susan KRESIN, 2017. *Vid.* In: Petr KARLÍK, Marek NEKULA a Jana PLESKALOVÁ (eds.). *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Online. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/VID>. [citováno 2023-05-03].
- OLIVA, Karel, 2017. *Složka*. In: Petr KARLÍK, Marek NEKULA a Jana PLESKALOVÁ (eds.). *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Online. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/SLOŽKA>. [citováno 2023-05-03].
- PANEVOVÁ, Jarmila a Petr SGALL, 1971. *Relativní čas*. Online. In: *Slovo a slovesnost*, roč. 32 (1971), č. 2, s. 140–148. ISSN 0037-7031. Dostupné z: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=2082>. [citováno 2023-05-03].
- SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ, Lucie, 2010. *Vybraná slovesa pohybu v češtině: studie z kognitivní lingvistiky*. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-1813-5.
- ŠEVČÍKOVÁ, Magda a Jarmila PANEVOVÁ, 2018. Hranice flektivní a derivační morfologie: Příklad předpony po- u českých sloves. In: *Slovo a slovesnost*, roč. 79., č. 3, s. 171–198. ISSN 0037-7031.
- ŠKODOVÁ, Svatava, 2017. Sloveso jít ve funkci složky analytického predikátu. In: Oldřich ULÍČNÝ (ed.). *Struktura v jazyce, jazyk v komunikaci*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, s. 41–51. ISBN 978-80-7494-365-2.
- ŠLOSAR, Dušan, 2017. *Supinum*. In: Petr KARLÍK, Marek NEKULA a Jana PLESKALOVÁ (eds.). *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Online. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/SUPINUM>. [citováno 2023-05-03].
- ŠTÍCHA, František, 2017. *Historický přezens*. In: Petr KARLÍK, Marek NEKULA a Jana PLESKALOVÁ (eds.). *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Online. Dostupné z: https://www.czechency.org/slovník/HISTORICKÝ_PŘEZENS. [citováno 2023-05-03].
- ŠTÍCHA, František, Milada HIRSCHOVÁ a Susan KRESIN, 2017. *Slovesný čas*. In: Petr KARLÍK, Marek NEKULA a Jana PLESKALOVÁ (eds.). *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Online. Dostupné z: https://www.czechency.org/slovník/SLOVESNÝ_ČAS. [citováno 2023-05-03].
- TRÁVNÍČEK, František, 1951. *Mluvnice spisovné češtiny, část II.: skladba*. Praha: Slovanské nakladatelství.

ŽAŽA, Stanislav, 2017. *Voluntativní modalita*. In: Petr KARLÍK, Marek NEKULA a Jana PLESKALOVÁ (eds.). *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Online. Dostupné z: https://www.czechency.org/slovník/VOLUNTATIVNÍ_MODALITA. [citováno 2023-05-03].

Korpusy, databáze a slovníky

- BUZÁSSYOVÁ, Klára a Alexandra JAROŠOVÁ (eds.), 2006. *Slovník súčasného slovenského jazyka: A–G*. Online. Bratislava: Veda. ISBN 978-80-224-0932-4. Dostupné z: <https://slovník.juls.savba.sk/>. [citováno 2023-05-03].
- CVRČEK, Václav a Pavel PROCHÁZKA, 2020. *ONLINE1: monitorovací korpus internetové češtiny*. Online databáze. Praha: Ústav Českého národního korpusu FF UK. Dostupné z: <http://www.korpus.cz/>. [citováno 2023-05-03].
- FILIPEC, Josef (ed.), 2003. *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. 3. vydání. Praha: Academia. ISBN 80-200-1080-7.
- KAČALA, Ján, Mária PISÁRČIKOVÁ a Matej POVAŽAJ (eds.), 2003. *Krátky slovník slovenského jazyka*. Online. 4. upravené vydání. Bratislava: Veda. ISBN 80-224-0750-X. Dostupné z: <https://slovník.juls.savba.sk/>. [citováno 2023-05-03].
- KLÉGR, Aleš, Michal KUBÁNEK, Markéta MALÁ, Leona ROHRAUER, Pavlína ŠALDOVÁ, Denisa ŠEBESTOVÁ, Martin VAVŘÍN a Adrian J. ZASINA, 2022. *Korpus InterCorp – angličtina, verze 15*. Online databáze. Praha: Ústav Českého národního korpusu FF UK. Dostupné z: <http://www.korpus.cz/>. [citováno 2023-05-03].
- KOPŘIVOVÁ, Marie, David LUKEŠ, Zuzana KOMRSKOVÁ, Petra POUKAROVÁ, Martina WACLAWIČOVÁ, Lucie BENEŠOVÁ a Michal KŘEN, 2017. *ORAL: korpus neformální mluvené češtiny, verze 1*. Online databáze. Praha: Ústav Českého národního korpusu FF UK. Dostupné z: <http://www.korpus.cz/>. [citováno 2023-05-03].
- KŘEN, Michal, Václav CVRČEK, Jan HENYŠ, Milena HNÁTKOVÁ, Tomáš JELÍNEK, Jan KOCEK, Dominika KOVÁŘIKOVÁ, Jan KŘIVAN, Jiří MILIČKA, Vladimír PETKEVIČ, Pavel PROCHÁZKA, Hana SKOUMALOVÁ, Jana ŠINDLEROVÁ a Michal ŠKRABAL, 2020. *SYN2020: reprezentativní korpus psané češtiny*. Online databáze. Praha: Ústav Českého národního korpusu FF UK, 2020. Dostupné z: <http://www.korpus.cz/>. [citováno 2023-05-03].

- NÁBĚLKOVÁ, Mira, Martin VAVŘÍN a Adrian J. ZASINA 2022. *Korpus InterCorp – slovenština, verze 15*. Online databáze. Praha: Ústav Českého národního korpusu FF UK. Dostupné z: <http://www.korpus.cz/>. [citováno 2023-05-03].
- REJZEK, Jiří, 2012. *Český etymologický slovník*. 2. vydání. Voznice: Leda. ISBN 978-80-7335-296-7.
- RUPPENHOFER, Josef, Michael ELLSWORTH, Miriam R. L. PETRUCK, Christopher R. JOHNSON a Jan SCHEFFCZYK, 2010. *FrameNet II: Extended Theory and Practice*. Online databáze. Berkeley: International Computer Science Institute. Dostupné z: <https://framenet.icsi.berkeley.edu/fndrupal/>. [citováno 2023-05-03].

Seznam příloh

Příloha 1: Data korpusové analýzy konstrukce <i>jít + infinitiv</i>	97–102
Příloha 2: Data korpusové analýzy konstrukce <i>jít + na + akuzativ</i>	103–108
Příloha 3: Dotazník k bakalářské práci.....	109–122
Příloha 4: Výsledky dotazníkového šetření	123–130

Seznam vět, obrázků a tabulek

Věty

(1)	I. <i>[Hamburg] + [er]</i>
II. <i>[ham] + [burger]</i> (<i>reanalýza</i>)
III. <i>[cheese] + [burger]</i> (<i>analogie</i>)
(2)	I. <i>I am going [to visit Bill].</i>
II. <i>I [am going to] visit Bill.</i> (<i>reanalýza</i>)
III. <i>I [am going to] like Bill.</i> (<i>analogie</i>)
IV. <i>I'm [gonna] like Bill.</i>
- (3) *[...] najíst se vlastně zásadně předtím než deš spát [...]*
- (4) *Zalomila znamená že šla spát.*
- (5) *Tady jdou něco stavět.*
- (6) *A už jako du tuhnout, [...]* (*tuhnout* je ve významu „usínat“)
- (7) *Pude na lvíčka.* (*lvíčkem* mluvčí rozumí účes)
- (8) *No teď v práci už taky jedny říkal esi by nešel maródit [...]*
- (9) *Ty voli vydrželi čtyři roky pak šli na maso [...]*
- (10) *[...] a pak šel na tah a ihned začal počítat [...]*
- (11) **Jde pršet/*jde na déšť.*
- (12) *Už žádné výmluvy, jde se cvičit!*
- (13) *V pondělí se jde učit že jo?*
- (14) *Tak já du teď telefonovat.*
- (15) *Si tam klidně sedí a vůbec se vůbec si nejdou přijít pro přibory.*
- (16) *Jdu o tom přemýšlet.*

- (17) *Jen začne film, tak jdu usínat, prostě mě to moc nezajímá.*
- (18) *Po dlouhém sezení mě jdou bolet záda.*
- (19) *Jde mu na pláč.*
- (20) *Jde pršet.*
- (21) *Nejdou si přijít pro přibory.*
- (22) *„Šla jsem psát tu práci,“ říká Majda.*
- (23) *„Jdu telefonovat,“ říká Katka.*
- (24) *„Půjdu vysávat,“ říká Kuba.*
- (25) *„Jdu napsat babičce,“ říká Markéta.*
- (26) *„Jdu přečíst tu knihu,“ říká Honza.*
- (27) *„Půjdu uvařit kafe,“ říká mamka.*
- (29) *„Jdu studovat práva,“ říká Tomáš.*
- (28) *„Jdu spát,“ říká Agáta.*
- (30) *„Jdu učit španělštinu,“ říká Pavel.*
- (31) *„Jdu pracovat na zahradě,“ říká táta.*
- (32) *„Budu obsluhovat hosty,“ říká Petr.*
- (34) *„Začnu provádět ten výzkum,“ říká Jana.*
- (33) *„Pověším prádlo,“ říká strejda.*
- (35) *„Chystám se vařit večeři,“ říká teta.*

Obrázky

Obrázek 1: Model jazykové změny	17
Obrázek 2: Struktura významů slovesa <i>jít</i>	39
Obrázek 3: Nástup děje u sledovaných vyjádření budoucnosti	72
Obrázek 4: Počet respondentů dle krajů České republiky, ve kterých strávili většinu svého života	74

Tabulky v textu

Tabulka 1: Fáze gramatikalizace	12
Tabulka 2: Aspekty, parametry a procesy gramatikalizace	15
Tabulka 3: Vyjádření aktuálních časů sloves <i>dát</i> a <i>dávat</i>	29
Tabulka 4: Časování slovesa <i>kupovat</i> v budoucím čase	31
Tabulka 5: Časování slovesa <i>jít</i> v budoucím čase	32
Tabulka 6: Časování slovesa <i>koupit</i> v budoucím čase	32

Tabulka 7: Podíl časů a způsobů slovesa <i>jít</i> v souvislosti s videm plnovýznamového slovesa v jednotlivých významech slovesa <i>jít</i> v konstrukci <i>jít + infinitiv</i>	50
Tabulka 8: Podíl časů a způsobů slovesa <i>jít</i> v konstrukci <i>jí + na + akuzativ</i>	53
Tabulka 9: Výsledky hodnocení přijatelnosti v dotazníkovém šetření.....	62
Tabulka 10: Výsledky hodnocení vět (22), (23) a (24) v dotazníkovém šetření.....	64
Tabulka 11: Výsledky hodnocení vět (23) až (27) v dotazníkovém šetření.....	66
Tabulka 12: Výsledky hodnocení vět (23) a (29) až (30) v dotazníkovém šetření	68
Tabulka 13: Výsledky hodnocení vět (23), (24), (27) a (32) až (35) v dotazníkovém šetření	70

Tabulky v přílohách

Tabulka P1.1: Vzorek korpusové analýzy konstrukce <i>jít + infinitiv</i>	97–101
Tabulka P1.2: Podíl jednotlivých významů slovesa <i>jít</i> v konstrukci <i>jít + infinitiv</i>	102
Tabulka P1.3: Podíl způsobů a časů slovesa <i>jít</i> v souvislosti s videm plnovýznamového slovesa u jednotlivých významů slovesa <i>jít</i> v konstrukci <i>jít + infinitiv</i>	102
Tabulka P1.4: Podíl významových skupin plnovýznamového slovesa v infinitivu u jednotlivých významů slovesa <i>jít</i> v konstrukci <i>jít + infinitiv</i>	102
Tabulka P1.5: Přítomnost určení místa a určení času u jednotlivých významů slovesa <i>jít</i> v konstrukci <i>jít + infinitiv</i>	102
Tabulka P1.6: Přítomnost souslednosti dějů u jednotlivých významů slovesa <i>jít</i> v konstrukci <i>jít + infinitiv</i>	102
Tabulka P2.1: Vzorek korpusové analýzy konstrukce <i>jít + na + akuzativ</i>	103–107
Tabulka P2.2: Podíl jednotlivých významů slovesa <i>jít</i> v konstrukci <i>jít + na + akuzativ</i> ..	108
Tabulka P2.3: Podíl způsobů a časů slovesa <i>jít</i> u jednotlivých významů slovesa <i>jít</i> v konstrukci <i>jít + na + akuzativ</i>	108
Tabulka P2.4: Podíl významových skupin jména v akuzativu u jednotlivých významů slovesa <i>jít</i> v konstrukci <i>jít + na + akuzativ</i>	108
Tabulka P2.5: Přítomnost určení místa a určení času u jednotlivých významů slovesa <i>jít</i> v konstrukci <i>jít + na + akuzativ</i>	108
Tabulka P2.6: Přítomnost souslednosti dějů u jednotlivých významů slovesa <i>jít</i> v konstrukci <i>jít + na + akuzativ</i>	108
Tabulka P4.1: Výsledky hodnocení přijatelnosti vět (16) až (21).....	123–124
Tabulka P4.2: Výsledky hodnocení přítomnosti složky pohybu ve větách (22) až (35)	125–126

Tabulka P4.3: Výsledky hodnocení časového významu vět (22) až (35)	127–128
Tabulka P4.4: Podíl prvního jazyka v dotazníkovém šetření	129
Tabulka P4.5: Podíl druhého jazyka v dotazníkovém šetření	129
Tabulka P4.6: Podíl věkových skupin v dotazníkovém šetření.....	129
Tabulka P4.7: Podíl krajů v dotazníkovém šetření.....	129
Tabulka P4.8: Výsledky Wilcoxonova testu při srovnání přijatelnosti vět (17) až (18) ...	130
Tabulka P4.9: Výsledky Wilcoxonova testu při srovnání hodnocení přítomnosti složky pohybu ve větách (22) až (35).....	130
Tabulka P4.10: Výsledky Wilcoxonova párového testu při srovnání hodnocení časového významu vět (22) až (35)	130
Tabulka P4.11: Výsledky Chí-kvadrát testu dobré shody a Fisherova exaktního testu při srovnání vlivu prvního a druhého jazyka vět (16) až (35)	130